

LETO II. - 1939

ŠTEV. 1-2

OBZORJA

REVIJA ZA LEPOSLOVJE UMETNOST IN PUBLICISTIKO

VSEBINA

Miško Kranjec: MAJHNE SO TE STVARI — Branko Rudolf: NEKATERIM ROJAKOM I., II., III. — Anton Ingolič: NEZGODA JURJA TEMENTA — V. K.: † KARL ČAPEK — B. Borko: PUBLICISTIKA — I. Bratko: MLADINSKO VPRAŠANJE IN POTA NJEGOVE RESITVE — Dr. Jaroslav Vacek: GOSPODARSKA OBNOVA ČESKOSLOVASKE — K. Ozvald: DVAJSETLETNI OBRÁČUN NASEGA VZGOJNEGA TER OBRAZOVALNEGA DEJANJA IN NEHANJA — Branko Rudolf: KULTURNOZGODOVINSKE GLOSE K DANASNJEMU NACIONALIZMU — Jan Kučera: RAZVOJ ČESKOSLOVASKE KINOMATOGRFIJE — J. W. B.: USODNI DNEVI — POROČILA — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in rezenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo Umetniškega kluba v Mariboru. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Prosimo vse one, ki so revijo lani prejeli in še niso poravnali naročnine, da jo poravnajo čimpreje.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znanecem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1938, naj pošlje na upravo din 10.—, z vezavo vred pa din 20.—.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

OBZORJA

REVIJA
ZA LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN PUBLICISTIKO

Urejuje
DR. VLADIMIR KRALJ

Letnik II.

Maribor 1939

98560

Č 98560

030023760

Kazalo

Pesmi

Bednár Kamil:	
Mladost	291
Berdnik Matija:	
Večerne pesmi	270
Sončni zahod	292
Pesem	296
Biebl Konstantin:	
Nedelja	276
Caestus J.:	
Epitaf	367
Prešeren	438
Čarek Jan:	
Čebela	271
Podvečer	288
Glaser Janko:	
Dve pesmi v dežju	85
Ob jesenskem ekvinokciju	86
Gradnik Alojz:	
Jesen na Kontovelu (I., II.)	349
Halas František:	
Roke starih žena	276
Pascoli Giovanni — Al. Gradnik:	
Moj večer	197
Rehar Radivoj:	
Minil je čas	154
Roš Fran:	
Znancu	99
Rudolf Branko:	
Nekaterim rojakom (I.—III.)	14
Razgovor o pozni uri	133
Nočna tovarišija	173
Polt	187
Jabolko iz paradiža	201
Čakanje	221
Grohar	222

Uživam	235
Slap	341
Potrču	361
Južna noč	397
Romantična balada	449
Pravdač Janez:	
Piskaralo in kariera	396
Samec Janko:	
Vprašanja	361
Sonet o potujočem hrepenenju	418
S. T.	
Z groblja	417
Toman Karel:	
Doma na pokopališču	288
Žitnik Vinko:	
Podobe	91, 143

Pripovedništvo

Čep Jan:	
Smrt in pogreb starega Zavadila	293
Čufar Tone:	
Srečanje z ubežnikom	174, 223
Durych Jaroslav:	
Balada	289
Godina Ferdo:	
Pesem iz murskih šum	399
Hadžiliev Dimitr:	
Kamenje govori	362
Ingolič Anton:	
Nezgoda Jurija Tementa	16
Splavar Franc Vitužnik	144
Jurca Branka:	
Izgon	410
Kajč Milan:	
Težaki s Tkaleca	151
Kranjec Miško:	
Majhne so te stvari	1
To je i	451
Němeček Z.d.:	
Barbari (prev. Kralj Vladimir)	277
Potrč Ivan:	
Pisar Čan Ling	465
Slodnjak Anton:	
Vrnitev	92, 135
Šalda F. X.:	
Paskalova skušnjava	272

Snuderl Makso:	
Novi osvobodjenci	87
Zagorski Cvetko:	
Karli, otrok dvorišča	343

Dramatika

Zigon Jona:	
Mogoče je pa jabolko res zastoj	350, 419, 480

Razprave, članki in eseji

Adamič Luis:	
30 milijonov Novoamerikancev	243
Družinsko življenje v gospodarski krizi	500
Borko B.:	
Publicistika	29
V spomin Karlu Čapku	297
Rainer Maria Rilke in češka Praga	306
Bratko Ivan:	
Mladinsko vprašanje in pota njegove rešitve	32
Zunanja trgovina in trgovinska politika Jugoslavije v zadnjih 10 letih (konec l. 1938)	205, 236
Agrarna politika fašizma	516
Broadbeni J. W.:	
Usodni dnevi	67
Dr. Cejp K.:	
Botanika (prev. K. V.)	334
Dr. Cvetko Dragotin:	
Češki utrinki	309
Plzenski skladatelji	321
Glaser Janko:	
O naši ljudski povesti	100
† Prelat dr. Fran Kovačič	155
Dr. Glonar Jože:	
Opazke ob robu »Kmetov«	249
Naloge slovenske vseučiliščne knjižnice	374
Irpen:	
Češka povojna poezija (prev. K. V.)	304
Dr. Jirsik Jos.:	
Zoologija in antropologija (prev. K. V.)	333
Klemenčič Alojzij:	
Pregled češke sociologije in njenih zastopnikov	324
Knap Josef:	
Eden iz južne in drugi iz severne Češke	301
Dr. Kraigher Vito:	
Sodobna Francija	113

Slovenski županji ob naselitvi Slovencev v Alpah	158
Francija po septembrskih dogodkih	254
Dr. Vladimir Kralj:	
† Karl Čapek	28
Uvodna beseda v češko številko	269
Kučera Jan:	
Razvoj češkoslovaške kinematografije	60
Dr. Lin Jutang:	
Ali nas more stara kultura rešiti?	120
Maklecov Aleksander:	
Kriminaliteta in domoznanstvo	198
Malec Peter:	
Podoba današnjega gledališča	214
Ozvald K.:	
Dvajsetletni obračun našega vzgojnega ter obrazovalnega dejanja in nehanja	49
Dr. Pirko Zděnek:	
Matematika, fizika, kemija (prev. K. V.)	330
Rehar Radivoj:	
Obnavljanje razvrednotenih vrednot	167
Rudolf Branko:	
Kulturno-zgodovinske glose k današnjemu nacionalizmu	58
Romantika in revolucija (Misli ob 150-letnici francoske revolucije)	368
Anglija in vojna	503
Slodnjak Anton:	
Ob devetdeseti obletnici Prešernove smrti	188
Nekaj misli o zlomu poljske države	429
Dr. Snuderl Makso:	
Ob dvajsetletnici mariborskega gledališča	435
Träger Josef:	
Nova pota češkega gledališča (prev. K. V.)	314
Dr. Trstenjak A.:	
Sigmund Freud	512
Dr. Tušek Boris:	
Pravni položaj viničarskega stanu	378
Dr. Vacek Jaroslav:	
Gospodarska obnova Češkoslovaške	40
Vespa Amleto:	
Moj prvi posel (prev. Rudolf Br.)	212
Dr. Žgeč Franc:	
Beda haloške dece in nje sociološki vzroki	104

Poročila

Bajuk Božidar:	
Glasbeno življenje v Mariboru v začetku nove sezone	73
Glasbeni večer mariborskega II. Umetnostnega tedna a	261

Dr. Cvetko Dragotin:	
Ljubljansko gledališče v pretekli sezoni	442
Ingolič Anton:	
Ob petindvajsetletnici ptujskega Dramskega društva	259
Kos F. K.:	
Razstava del mariborskih likovnih umetnikov	77
Dr. Kralj Vladimir:	
Mariborska drama 1938/39	439
Potrč Ivan:	
Literarni večer II. Umetnostnega tedna	265
Rudolf Branko:	
Razstava Černigoj-Cara	382
Šijanec Fran:	
Likovna razstava II. Umetnostnega tedna v Mariboru	262
II. Celjski kulturni teden	384

Ocene

Angel Karalijčev:	
Pri ognjišču (R. Rehar)	544
Dmitrijevski S.:	
Stalin (J. Petrič)	129
Fabjančič Avgust:	
Krik ranjene mladosti (R. Rehar)	448
Golob Franjo:	
Nmav čriez izaro (F. K. Kos)	84
Knjige Mladinske Matice za leto 1939 (R. Rehar)	541
Maleš Miha:	
Slavni Slovenci (F. K. Kos)	126
Mesesnel F.:	
Janez in Jurij Šubic (Fran Šijanec)	537
Mladinske pesmi II. (P. Šivic)	128
Naš Jadran (F. Šijanec)	80
F. Petre:	
Poizkva ilirizma pri Slovencih, 1835—1849 (Lino Legiša)	396
Prepeluh Albin:	
Pripombe k naši prevratni dobi (F. Baš)	219
Prežihov Voranc:	
Požganica (Janko Kotnik)	535
Psychologický sbornik k šedesátým narozeninám Mihajla Rostohara (R. Rehar)	337
Roger Martin du Gard:	
Taki so ljudje (J. Polar)	172
Sardenko Silvin:	
Izbrane pesmi (Janko Glaser)	265

Oton Župančič - v šolski klopi

Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol (dr. Glonar Joža) . . .	386
Dr. Slodnjak A.:	
Neiztrohnjeno srce (Janko Jurančič)	392
Spominska knjiga 1888—1938. Ob 50-letnici izdala držav. tehniška srednja šola (K. Ozvald)	171
Strmšek P.:	
Ljudje iz naše vasi (jad)	543
Skerjanc L. M.:	
Lajovčeva čitanka (prof. Karol Pahor)	124
Tinček in Tonček (R. Rehar)	544
<i>u</i> Tauffer Vida:	
Veje v vetru (France Vodnik)	448
Dr. Totomiantz:	
Knjiga o vlogi Armencev v svetovni civilizaciji (univ. prof. A. Maklecov) . .	132
Zagorski Cvetko:	
Bog umira (Jaroslav Dolar)	446
Živeti hočemo (R. Rehar)	543
Župančič Oton:	
Dela IV (Janko Glaser)	217
Popravki	448

MAJHNE SO TE STVARI

MISKO KRANJEC

Ko je bila Irena stara štirinajst let, je rekla svojemu očetu, ki jo je vsako jutro peljal za roko v gimnazijo:

„Očka, ne drži me več za roko.“

Očka, Klepec Andrej, privatni uradnik v Hranilnici in posojilnici majhnega provincijskega mesta, je tedaj izpustil Irenino roko, in rahlo zardel. Ni je upal pogledati, temveč se je zagledal po vrtovih in po nizkih, temnih hišah, z velikimi in majhnimi okni. In ozrl se je na sinje jesensko nebo ter se naposled odkašljal. Vendar je sprevodil deklet do gimnazijskih duri in ji rekel: „Zbogom“, se vrnil v mesto ter v uradu razmišljal o tej stvari. Kakor koli pa je bila stvar neprijetna, in kakor koli je bil to s strani Irene očiten upor, Andrej se ni mogel odločiti, da ne bi še nadalje spremljal dekleta v šolo. Vsako jutro je odhajal toliko prej zdoma, stopal ob strani svojega dekleta, jo izpraševal o vsem, in se ob gimnaziji poslovil od nje. Opoldne pa je pohitel iz urada in navadno moral še četrť ure čakati, da je zazvonilo v gimnaziji, da so v razredih pomolili, in ker so bila okna odprta, je Andrej natančno slišal, kako površno, naglo molijo otroci, in kako je vselej nato nastal velik ropot po razredih ter po hodnikih, dokler se pisana množica otrok ni sprostila na cesti. Klepec Andrej je zazrl svoje deklet, spet rahlo zardel in se ji naposled tiho pridružil. Šele, ko sta bila v stranski ulici sama, jo je izpraševal, kako je potekel dan v šoli, in ali ni morda dobila slabega reda. Irena je bila sicer nejevoljna, da jo očka večno spremlja, kljub temu pa mu je povedala, kako je bilo ta dan v šoli, se hudovala na nekatere profesorje, druge pa hvalila, mu povedala naposled, kako nekatere profesorje goljufajo, k čemur je on pristavil, da to pač ni lepo. Profesor je vendar človek, celo visok gospod je. In na tihem je pomislil, kako vse drugače bi bilo, da bi tudi on bil profesor, ne pa samo navaden uradnik, ki je odvisen od svojega šefa. Irena pa tega ni mogla razumeti. Bržkone je bil za njo on tolik gospod, kakor kateri koli profesor. In vendar je bila to velika zmeta. Klepec Andrej je bil revež; nič ni predstavljal in ni nič pomenil. Nikjer bil in ni bil nič. Osem ur je vsak dan presedel v Hranilnici in posojilnici, kjer so ga sicer klicali za gospoda, toda moj bog, kakšen gospod je bil on?

Če bi mu šef rekel: „Klepec, pojdite v kavarno na oglu in mi prinesite skodelico kave!“ bi Klepec moral iti in bi po vsej ulici v roki nesel kavo. Toda mar se že ni zgodilo, da mu je šef rekel: „Klepec, prinesite mi kozarec mrzle vode?“ Ali mu že ni rekel: „Klepec, pojdite mi po cigarete?!“

Zato Klepec ni mogel biti samostojen človek, tudi se ni spuščal v tako razmišljanje, niti v kaj takega, kjer bi pokazal troho samostojnosti. Vsaka samostojnost, celo samostojne sanje, bi pomenile upor proti šefu, proti redu in proti vsemu, kar je bilo veljavno na svetu. Zato ni naročil časnika, niti ga ni bral, ni se briga za politiko, niti za društva; niti ni kupoval knjig. Edina knjiga, ki so jo imeli pri hiši, je bila Robinzon, ki jo je bil kupil pred tremi leti Ireni za god.

In vendar se je Klepec Andrej v nečem upiral šefu in vsemu svetu. To je bil njegov otrok Irena. Kajti, da je poslal Ireno na gimnazijo, da jo je namenil visokim ciljem, to je bil vendar nekak upor, za katerega pa ni nihče vedel, ker kaj takega se danes ne smatra za upor. Pa vendar je to upor: globoko v duši tli, polagoma, kakor tli ogenj na travniku pozno v noč, ko so pastirji odgnali krave domov, pa niso pogasili plamena. Saj je tudi hčerka gospoda šefa hodila v gimnazijo, in po redih je bila komaj za spoznanje boljša kakor Irena, ne glede na to, da imajo otroci bogatinov vedno izjemne rede. In kar je Klepec Andrej v znanju obljubil svoji hčeri, ni bilo nič manj, kakor ono, kar je bilo namenjeno šefovi hčerki.

Lahko je šef rekel Andreju: „Klepec, pojdite mi po kozarec vode.“ To je lahko storil in pokazala se je vsa velika razlika med njima. Šef je bil nekaj drugega kakor Klepec Andrej, zakaj Klepec ni mogel nikdar reči svojemu šefu: „Pojdite mi po cigarete v bližnjo trafiko.“ Toda že šefova hčerka ne bo mogla reči Klepčevi: „Prinesi mi to in to!“ Tam se bo razlika umaknila in nastala bo enakost med ljudmi.

Da, tako nekaj velikega je bil namenil Klepec Andrej svoji Ireni. In zato ni bilo nič čudnega, če ji je posvečal toliko ljubezni in skrbi, in zato tudi ni bilo nič čudnega, če je zardel, ko mu je Irena rekla: „Ne drži me več za roko.“

Toda že naslednjo jesen je Irena rekla očetu:

„Očka, nikar me ne spremljaj v šolo. Vsi se mi smejiijo.“ Tedaj Klepec Andrej ni več zardel, pač pa se je grenko nasmehnil. Obstal je sredi ulice, se ozrl po Ireni, potem je dejal tiho: „Zbogom“.

Obrnil se je proti mestu, proti svojemu uradu. Irena je očitno občutila, kaj je napravila, in je za čas obstala sredi ulice ter zrla za očetom. Videla ga je, kako je stopal tesno ob plotovih vrtov, in kako se je naposled zgubil za vogalom hiše konec ulice. Preden pa je oče stopil v urad, se je ustavil koncem te na pol vaške ulice, kjer stoje hiše sredi vrtov, kjer je videti preko lesenih, latastih pregraj na njive. Jutranje jesensko sonce je ležalo na teh njivah, in ko je gledal razorane, razkopane, neurejene

jesenske njive, ga je obšlo nekaj čudnega; zahotelo se mu je, da bi stopil v domačo vas, kjer se je rodil, kjer je doraščal, kjer je prvokrat zasanjal o večjem svetu. Ni daleč ta vas, komaj uro hoda, a že dolga leta ni bil tam. Zdaj se mu je zahotelo, da bi se vrnil. Pa je vendar vstopil v urad na svoje delo.

Poslej ni več spremljal Irene v šolo, vendar se ni nič manj brigal za njo, nič manj je ni ljubil, in nič manj ni sanjal o njeni bodočnosti. Ne, tega ni mogel nihče zabraniti.

Res mu je doraščala druga hčerka, toda ta je bila komaj tolikšna, da se je kobacala po kuhinji pri materi. Z njo je imel Andrej premalo skrbi, ker ni bil mnogo doma, zvečer pa je otrok že spal; komaj zjutraj je zlezla k njemu, ko ga je prej preprosila za to. Nekoč se bo sicer z njo prav s toliko ljubeznijo ukvarjal, kakor zdaj z Ireno, tisti čas pa je še daleč.

Velikih stvari Andrej v življenju ni imel, niti jih ni potreboval. Velike stvari so last velikih, mogočnih ljudi. Njegov šef se jih na primer lahko dotakne. Njegov šef lahko govori o svobodi in proti njej, lahko govori o politiki in proti njej, lahko se jezi nad časniki, lahko kritizira gospodarstvo, liberalizem in podobne stvari in pojave, Klepcu Andreju pa je dovoljeno, da se, ko je sam, vsemu rahlo nasmehne. Nihče mu pa ne more zabraniti, da se ne bi ukvarjal s svojo družino, nihče se ne more vtikati v njegovo ljubezen do otrok, v njegovo vzgojo teh otrok, in v nič, kar se tiče njegovega doma. Tudi skromni ljudje imajo nekaj, čemur posvečajo svojo veliko ljubezen. Majhne so sicer te stvari, toda dovolj velike za svet in za sanje, v katerih živijo. Te majhne stvari, so samo njihove, so otroci. In Andrej je imel tri otroke, to pa je dovoljšno bogastvo za človeka, kakor je Andrej Klepec. Tri otroke imeti, ki niso niti grdi niti neumni, ali ni to dovolj veliko bogastvo? Res ne more sanjati o veliki bodočnosti, zakaj njegovo življenje je v glavnem zaključeno. Ne, ker je star, temveč, ker se na tej poti, po kateri gre, ne bo nič posebnega zgodilo, kakor se v življenju večine ljudi ne zgodi nič posebnega. Vse drugačna pa bo pot njegovih otrok. Bolj strma bo, toda vodi tja, kjer žive ljudje dostojno in niso več sužnji nikomur, kjer se ne priklanjajo zato svojim bližnjim, ker so nižji, temveč ker so prijatelji z njimi.

In zato je čutil svojo veliko dolžnost, da čuva nad Ireno, nad njenim življenjem. Ko je bila še otrok, jo je vodil za roko, ker je vedel, kako so otroci nepazljivi: pod voz bo drvel, pa ne bo videl, ne bo se izognil avtomobilu, celo ob obcestni drog bo zadel! Kasneje pa pridejo še večje in težje življenjske nevarnosti; in ko je prihajal čas teh drugih, večjih nevarnosti, takrat je Irena rekla: „Očka ne spremljaj me več v šolo, ker se mi drugi smejijo.“

Andrej Klepec ni več nikdar pospremil Irene v šolo in nikdar več je ni šel čakati pred gimnazijo, pač pa jo je nestrpno čakal na oglu ulice, da bi jo videl, in ji od daleč, neopazno sledil. In vselej je zardel, kadar

se je v družbi dveh deklet pojavila sredi ceste s knjigami v aktovki, v črni klotasti obleki, kakor so jo nosila vsa dekleta. Stopil je za ogel bližnje hiše, in ko so bila dekleta mimo njega, tedaj je šel za njimi. Doma je potem povpraševal po uspehih v šoli, po nalogah, po vsem, kar se je tikalo šole, pokukal v to in ono knjigo, pregledal naloge, in potem popoldne spet odšel v urad. Tako jo je tudi spremljal v šolo: odšel je pred njo, jo kje za ogrom počakal, in jo potem spremljal do one ulice, kjer se naposled sreča največ dijaštva; tja dalje ni hotel.

Eno celo leto je šlo tako in veselil se je: nič posebnega se ni zgodilo v tem letu, in Irena ga ni opazila. Vsak dan jo je videl v družbi deklet in bil je zadovoljen.

Potem pa mu je nekega dne zastalo srce. Prvič se je zgodilo, in skoraj ni mogel verjeti: spremljal jo je fant, gimnazijec na vsak način, ker je držal aktovko pod pazduho. Komaj petdeset metrov od njega sta obstala in dolgo govorila. Andrej je premišljal, ali ne bi bilo najbolje stopiti tja in prav ostro nastopiti. Premišljal je toliko časa, dokler sta ona govorila, potem se je pa pobit in utrujen vrnil na dom. Na Ireni ni opazil nič posebnega, čeprav jo je skrivaj neprestano opazoval. Ne, prav tako brezskrbna je bila, kakor prej, prav tako vesela, in prav tako sitna, ko jo je o čem izpraševal. Potem se je potolažil in se celo nasmehnil sebi: Saj jo bo vendar smel kak sošolec pospremiti. To še ni nič posebnega. Prišla so tista leta. Nemara se bo celo zaljubila. Proti ljubezni ni imel nič, toda vedel je, kako je ljubezen varljiva. Tega se je bal. Celo tako velika ljubezen, tako iskrena in lepa, kakor jo je nekoč sam doživljal, celo taka se izmaliči v zakonu. Nič ni imel proti ljubezni, to so bile docela naravne stvari, celo pa v teh letih, toda bal se je, da bi taka ljubezen premočno vplivala na Ireno, da bi jo znala odvrniti s poti, po kateri zdaj hodi.

Ko je naslednjega dne in potem dalje vsak dan videl istega fanta, da sta govorila prav na istem kraju, da sta se celo smejala, da sta si naposled segla v roke in se le predolgo držala za roke, potem več ni dvomil, da je bila tu tista stvar, katere se je najbolj bal. Bila je nevarnejša, kakor vse drugo, in če kdaj, bi prav zdaj Irena potrebovala njegovega varstva, prav zdaj bi jo moral voditi za roko v šolo.

Ko pa je z ženo hotel o tem razpravljati in se za kaj odločiti, ga je ona sicer poslušala, naposled pa pri njegovih pomislekih dejala: „Ah, saj to tudi mora biti. Moram poizvedeti, če je fant bogat, in če ni kakšen divjak. — Naj pa govori z njo. Moj bog, naj ima malo veselja“.

Namestu, da bi se bila uprla temu, mu je dan kasneje začela pripovedovati, kako bi naposled bilo dobro, če bi dekle dobila kakšno dobro partijo, da ji ne bi bilo potrebno dalje študirati. Nekaj let bi počakala, potem naj bi se omožila.

Prestrašen je Andrej gledal ženo in poslušal te brezupne načrte. Kako

malenkostna je lahko bila ženska! In kako malenkostna, majhna, je bila tista njegova žena, ki je nekoč sanjal o njej, da je pametna, pametnejša kakor on sam!

Leto dni se je vlekla ta ljubezen, leto dni je Klepec trepetal in se prepiral z ženo, ko ji ni mogel dokazati in je prepričati, da je najpametneje, če dekle dalje študira. Prihajala so pisma na dom, moral je poštarju reči, naj mu vsa pisma za hišo prinaša v urad, ker je sumil, da žena sprejema pisma in jih izroča dekletu. In res je naslednjega dne dobil pismo na hčerini naslov. Najprej ga je obšlo, da bi odprl in prebral, potem stopil do fanta in mu povedal, kar mu gre. Če pa ne drugega, vsaj pismo mora sežgati. Ne za prvo, ne za drugo se ni odločil, temveč je popoldne poklical dekle k sebi v drugo sobo in ji tam molče porinil pismo pod nos. Zdaj je Irena zardela. S trepetajočo roko je vzela pismo in odšla, ne da bi se ozrla po njem. Poslej je bila ona tista, ki je imela slabo vest.

Ko pa jo je v sedmi šoli videl z drugim fantom, si ni mogel kaj, da je ne bi vprašal: „Ali si že spremenila fanta?“

„Ah, očka,“ je rekla in videz je bil, da ni več v zadregi pred njim. „Saj tisto ni bilo nič. Tako nekaj petošolskega.“

„To zdaj pa je nekaj sedmošolskega, ne?“ je rekel z rahlim posmehom.

„Ne,“ je odvrnila, „to zdaj ni nič. Kaj morem zato, če gleda za mano?“

„Da,“ je pokimal, ne da bi povedal še kaj drugega. Ona pa ga je zdaj prijela za roko in rekla tiho:

„Ne bodi tako čuden. Res ni nič... Ono pa je že minilo. Zdaj je že spet dobro.“

„Samo na šolo ne pozabi; na najin cilj ne smeš nikdar pozabiti.“ Stisnila sta si roke in poslej sta se razumela. Ne, ona ne bo pozabila na šolo, on pa ne bo sitnaril, če bo prišlo vmes kaj takega. Cilj imata vendar skupen in to je edino važno. Vse drugo pa bo splahnelo samo po sebi. Nekoč bo vse dobro.

Kakor pa je dekle bila videti pametna in od tedaj Andrej več ni imel nikakega velikega strahu pred nečim, kar bi moglo odločilno poseči v njegove načrte, se je vendar še zgodilo: v osmi se je Irena prav resno zaljubila. In če je prej lahko zasledil stvar kaj hitro, zdaj dolgo ni vedel ničesar. Sano čudno se mu je zdelo vse skupaj. Dekle je morala imeti svobodo. In ni smel povpraševati po njenih poteh. Ko je nekoč to storil, je mati planila nadenj in ga pošteno ozmerjala. Bilo je vendar čudno: če je prej Irena z njim držala, sta zdaj vedno z materjo skupaj čepeli. Mati jo je spremljala na dijaške plesse, mati jo je spremljala k maši, mati jo je spremljala na sprehode, in v nedeljo Andrej ni mogel nikogar spraviti na sprehod, temveč sta se mati in hči odločili za kino, on pa je moral doma ostati z majhno Gizo in Marto.

To pa ni bilo dovolj; razrednik ga je pismeno povabil v šolo. In tam mu je, ko je Andrej rdel v zadregi, pojasnjeval, da bo dekle pač padlo, da ni

nobene rešitve, da je postala skrajno zanikarna, da jo tožijo, da preveč hodi zunaj, da so jo že videli celo v gostilni in v kavarni.

Tako se je podrl Andrejev sen. Veliko vero je nosil s seboj, zdaj pa je ta vera splahnela, kakor splahni pomladni sneg. Ničesar več ni imel. To je usoda, ga je obšlo: kdor je rojen v nižini, se pač ne bo nikdar povzpел. Nekaj že pride vmes, kar zavre pot. Zakaj pa se kaj takega ne zgodi šefovi hčerki? Zakaj pri njej ni teh ljubezenskih nesreč? In če je ljubezen, zakaj ni tako močna, da bi spremenila življenje? Zato, ker tam vsi pametno računajo: dekle mora končati študije in se bo potem bogato oženila.

Zvečer, ko je Gizo in Marto odpravil spat, in ko sta se mati in Irena vrnili iz mesta, je prijel dekle. Prav ostro je nastopil in ženski sta se prvi trenutek preplašili. Mati pa se je prav kmalu zavedla in že je začela ona napadati. „Le kriči nad dekletom,“ je rekla. „Kaj pa se je zgodilo takega?“

„Padla bo,“ je pojasnil s strahom. „Razrednik mi je povedal.“ Irena se je še rahlo zganila, mati pa je rekla:

„Ah, pa naj pade. Malenkost. Se bo pa oženila. Saj bi pa bilo res neumno študirati in se gnjaviti s knjigami. Jaz nisem študirala, pa sem se oženila. Niti ni denarja, da bi jo poslali na univerzo. Sicer pa profesorjem nič ne zaupam. Le povej mu, Irena, kako pristransko postopajo. Kako vse drugačni so s teboj, kakor z bogatimi dekleti.“

Če pa je Irena upala materi kaj takega reči, je zdaj molčala, niti z besedo ni pogrājala profesorjev. Niti pokimala ni. Pač pa si je oče pokimal in se umaknil. Sedel je v kuhinji za mizo, odprl Robinzona in gledal podobo, Robinzon in Petek tešeta ladjo. — Da, lahko je pobegniti z otoka, težko pa iz tega majhnega mesteca, in še težje pobegniti iz nižine, v kateri si se rodil, v kateri si živel.

Usojeno je tako: Ne samo Klepec Andrej, tudi Klepec Irena bo morala prinesiti svojemu šefu kozarec vode, kadar bo ta žejen. Nemara pa bo morala še kaj drugega. In takisto bo z Gizo in Marto, in tako bo z vsemi, ki pridejo po njem. Nikdar se ni Andrej javno uprl, nikdar ni godrnjal, v duši pa je vendar pripravljaval upor proti življenju, proti usodi, proti sistemu, proti vsemu, kar je krivično v življenju.

Zrušilo se je vse tisto.

Ko pa je pomlad potrkala na okno v Hranilnici in posojilnici, ko so se platane ob cesti zganile, ko so nad mestom letale lastovke in mušice ter metulji, ko je zrak bil tako mehak, in so že otroci piskali na vrbove piščali, tedaj je v soboto popoldne vstopila v njegovo sobo Irena. V soboto popoldne je imel prosto, vendar pa se je zaprl v urad, ker doma ni vedel kaj početi. Tu je preždel nekaj ur in se potem nameraval po kratkem sprehodu zunaj mesta vrniti domov.

Prestrašil se je tega obiska. Vstal je, kakor bi prišel kdo visokih ljudi, se ozrl po dekletu in vprašal naposled: „Kaj hočeš, Irena?“

Bila je očitno v zadregi, kakor on sam. „Kaj delaš?“ ga je vprašala.

Pokazal je na knjigo predse, kjer je nekaj zapisoval. Ni se ozrla po tistem, temveč je rekla: „Saj v soboto popoldne nimaš službe?“

„Prav za prav nimam; pa dela imam vedno dovolj, še v nedeljo ga ne bi opravil.“ In nekaj je zakrilil z rokami.

„Pojdi z mano,“ je rekla.

Zardel je spet in jo pogledal. Pred njim je stal njegov otrok, toda bila je kakor tuja; dorastla je in skoraj se je čudil temu. Bila je pravo, vitko, visoko dekle, oblečena dokaj dostojno, z dozorevajočim obrazom, z očmi, ki jima je šlo na jok. Segel je po suknji in se oblekel, zaprl knjige v predal, pozaprl omare, vzal svoj klobuk in rekel: „Pojdiva.“

Stopil je na ulico, ne da bi jo vprašal, kam hoče in kaj hoče. Tam se ga je oprijela za roko, in to mu je tako dobro delo. Daleč so časi, ko jo je vodil po taisti ulici proti gimnaziji, držeč jo za roko, kakor držimo majhne otroke. Zdaj se ga je od tistih dob prvič oprijela, kajpa, nekoliko drugače. Bil je njen oče, in v kretnji, ki jo je napravila, je bilo mnogo lepega, mnogo tihega priznanja, ki ga ne bi mogla izraziti s še tako globokimi besedami. Ona ga je vodila in sledil je. Pozen popoldan je bil, ko se že sonce nagne za mesto, ko po ulicah leže velike sence, samo nebo še žari. Po ulicah so hiteli ljudje, mnogo razgibanosti je bilo v vsem. Dišalo je po preorani zemlji, ampak to je dojel samo Klepec, ki ga je vsaka pomlad rahlo vznemirila in spomnila nekdanjih let.

„Tu si me nekoč vodil za roko,“ je tedaj rekla Irena tiho in zdelo se je, da se je nasmehnila. Vendar se oče ni ozrl po njej, pač pa samo pokimal in rekel: „Da.“ Ona pa je dostavila:

„Tu sem ti nekoč rekla: Ne drži me več za roko.“ Spet je pokimal in se spomnil, kako je tedaj zardel, kako ga je bilo sram pred njo. In zavedel se je, da se je tedaj porušilo v njem nekaj velikega. Tedaj je vprašala: „Ali tudi Gizo tako spremljaš?“

„Tudi,“ je odvrnil kratko.

„Ali ti še ni rekla: ‚Očka, ne spremljaj me več?‘“

„Je, rekla je,“ je prikimal grenko.

„Saj je potem ne spremljaš več,“ je odvrnila smehljaje.

„Še,“ je dejal. „Skrivaj.“

„Potem si mene tudi skrivaj spremljal?“

„Da, tja in nazaj.“ Stisnila se je k njemu, ne da bi kaj rekla. Bila sta že mimo gimnazije, ne da bi kaj spregovorila o njej. Poslednje hiše so se gubile med njivami, ki so bile že tako močno zelene. Klepec se je ozrl po oranica in bil zadovoljen: ni se motil, že so prve preorane njive. Gledal je ravnino, gledal je hribe, ki nekoliko oddaljeni obkrožajo ravnino, gledal je drevje, večerno nebo in redke rdeče oblake na zapadu.

„Tam je tvoja vas,“ je rekla Irena in pokazala z roko po cesti naprej

med drevje, ki je bilo kakor velik gozd, ki pa je skrivalo nizke kmečke hiše očem.

„Da,“ je odvrnil.

„Že dolgo nas nisi povedel tja.“ Molčal je. „Ali ne bi jutri šli?“ je nadaljevala. „Tako rada bi spet enkrat kam šla. Že dolgo nisem bila s teboj nikjer.“

„Pa pojdemo, ako hočeš,“ je dejal tiho.

Še celo uro sta se sprehajala po mehki, vlažni pomladni cesti, po kateri so ležale tu pa tam razmetane rože, ki so jih otroci nabrali, pa se jih naveličali. Ko se je sonce pogreznilo, ko se je iz zemlje in iz gozdov kradel prvi mrak, sta se vrnila proti mestu, ne da bi spregovorila o tistem velikem, kar je bilo tako važno. Ni bilo potrebno. Srce je razumelo tudi tisto, česar usta ne bi mogla nikdar dovolj pojasniti. Srce je razumelo, kaj se je zgodilo, razumelo je tudi, da je nekdo hotel prositi za odpuščanje, in odpustilo je, še preden je bila izrečena ena sama beseda.

Naslednjega dne pa niso mogli v njegovo rodno vas: Irena je ležala. In oče je sedel pri njej in jo držal za roko, ko se je kuhala v vročini. Toda v ponedeljek je kljub vsemu vendar le vstala in se začela napravljati v šolo. Hotel se je upreti temu, pa je rekla:

„Sai je že dobro. Vse je dobro, očka.“ Napravila se je, da je bila nared kakor on, in ko je rekel vsakdanji „zbogom“, je dejala:

„Malo počakaj. Pojdeva skupaj.“

Po majhni zadregi je naposled privolil, in moral jo je pospremiti do gimnazijskih vrat.

Irena je odšla na univerzo, in Andrej Klepec je čutil veliko praznoto po njej. Res je imel tu Gizo, ki jo je kakor nekoč Ireno skrivaj spremljal po cesti, jo čakal opoldne, se brigal za njene naloge, za napredek in uspeh, res je imel Marto, vendar je bilo srce razdeljeno. Zakaj čeprav je Irena rekla ob božičnih praznikih, kako svobodna je zdaj, kako samostojna in mu pomignila, da se naj nikar ničesar ne boji, je oče le dobro vedel, kako varljivo je vse to. Mnogo je slišal o svobodi na univerzi, tudi je bil videz, da so ljudje mnogo samostojnejši tam, kakor so bili še leto prej, čeprav je bilo na nek način nerazumljivo, od kod tako nenadoma vse to, vendar je Klepec dobro vedel, kako nevarna je prav ta svoboda, kako šibka je ta samostojnost. Deset, dvajset let in še več živi človek zase, sam sebi je gospodar, sam odgovarja za vse, celo za druge odgovarja, pa je še vedno dovolj majav, in nekoliko močnejša sapica ga nagne, kakor nagne vihar močno in že staro drevo.

Ampak, življenje se je povoljno pomikalo dalje. Že res, da je šef še vedno pravil: „Klepec, prinesite mi kozarec mrzle vode“; res je naročil tudi kaj drugega, kar je kazalo na veliko razliko med njim in med šefom, res je dovolj poniževanja v življenju, še vedno Klepec ni ne bral ničesar, ni hodil

nikamor, ni se brigal za nobeno stvar, samo zato, da je ohranil mir sebi in svoji družini, res je bil samo ubog sluga, toda že so se kazali obrisi boljše, lepše bodočnosti. Po drugem letu na univerzi, ko je Irena pokazala mnogo samostojnosti in volje, ko se je resnično odločila za očetov načrt, po drugem letu na univerzi je Irena napravila prvi izpit. To ni bilo malo. Bilo je nasprotno mnogo za ponižano in skromno človeško srce, ki se ni nikdar uprlo. Tudi Giza je spretno prešla nesrečno peto šolo. Oče jo je sicer zalotil v družbi fantov, vendar je ni nikdar videl dalje časa pohajkovati z istim fantom. In to je bil dober znak. Giza se je kazala mnogo odločnejšo. Kljub temu pa oče vsemu temu ni mogel zaupati, vedel je, kako slab je človek. In pri takih, ki so navidez trdnejši, niso nevarnosti nič manjše.

Majhne stvari so vse to, to je Andrej vedel, nezanimive za svet, nemara celo smešne; v njih pa se je pravo življenje prav tako močno odražalo, kakor v vseh velikih stvareh. Da, nekateri doživijo v svojem življenju mnogo velikega, burnega, drugi pa so samo kakor senca vseh stvari na svetu. Majhni so njegovi problemi, majhne so njegove skrbi za tistega, ki je vaju širokih, velikih dogodkov; kdor pa je pogledal vsem stvarjem od blizu v obraz, za tega so tudi to dovolj važne in dovolj tehtne stvari.

Bili so, ki so se vse življenje posmehovali Andreju Klepcu in njegovi boječnosti. Poznal jih je, ki so se upirali, ki so kritizirali vse, kar je bilo na svetu; on tega ni delal, in vendar — tudi on je pripravljaj upor vsemu, kar je napačnega. Zmotnega, da grdega, je bilo v življenju dovolj. In dovolj bo, če bo Andrej Klepec komu mogel vsaditi v srce vse, kar sam nosi, kar čuti. Ni treba, da to že zdaj bruhne na dan. Živelo bo nemara še celo stoletje, nemara še dalje. Važno je samo, da ne umre. Nekaj se bo vsadilo v Irenino srce, nekaj bo ponesla s seboj Giza in nekaj Marta. Tudi Marta lepo dorašča. Že jo vodi za roko v šolo. Majhna je še in se še ne brani. Če bo pa kdaj izrekla, kakor sta izrekli Irena in Giza, ga to nikakor ne bo oplašilo. Otroci bodo vendar rastle pod njegovim varstvom, pa najsi še tako daleč od njega. Dokler so tu v tem mestecu, jih opazuje izza oglov, ko pa odidejo kakor Irena, v večje mesto, jih spremlja njegova misel.

Ker je dobival pošto v urad, seve zaradi varnosti, da ne bi prišlo kaj neprimernega dekletom v roke, ni bilo nič čudnega, če mu je nekega popoldne poštar prinesel brzojavko. Zganil se je. Brzojavka na njegovo ime ni pomenila nič dobrega. Pisma je ljubil, ker je vedel, da ga vsi ljudje še niso pozabili in ker je med pismi bilo često tudi pismo od Irene. Kadar pa je pisala Irena, je bilo to nekaj posebnega. Tedaj je spravil pismo in ko je našel primeren čas, da ga ni moglo nič motiti, je odprl in najprvo preletel z očmi, če ni nič takega, kar bi ga moglo razburiti. Ko kaj takega ni našel v pismu, se je nasmehnil, si pokimal in začel od začetka.

Brzojavka je bila redkost v njegovem življenju, ki je potekalo tako mirno, v tako prelepem zatišju. Podpisal je sprejemnico, natančno, kakor je opravljal

vse stvari v življenju, segel v žep in dal poštarju dva dinarja; ne iz navade, temveč, ker je videl, da so tudi drugi dali dva dinarja za brzojavko. Poštar je dvignil roko h kapi in pozdravil, in potem je Klepec ostal sam v sobi. Brzojavka je ležala pred njim, pa se je še vedno ni dotaknil. Zle slutnje so ga navdajale. Dobrega ni prinašala.

Roke so se mu tresle, ko je odpiral, ko pa je prebral, mu je zaplesalo pred očmi. Roka je držala brzojavko, oči pa so se zazrle skozi okno. Zunaj je bil predpomladni večer, s tistim prijetnim vzdušjem, ko mehak veter prinaša vonj po črni zemlji, po gnilem listju; to je čas, ko lahko prvič odpreš okno, da se nadihaš svežega mehkega zraka. Čas je, ko je slutiti v zraku prve mušice, kajpa pred poldnem, ko sonce sije, in ko v kozarcih po oknih lahko vidiš prve zvončke ali pa celo trobentice, ki jih prinašajo ljudje iz hribov v mesto na prodaj.

Večerilo se je, v trgovini prek ceste so že prižgali luči, čeprav je bil na ulici še lep dan. Nebo je močno žarelo, take zarje so vsak večer ležale na nebu, in prijetno je bilo misliti, da bo kmalu prava pomlad, vsaj po vseh premnogih vrtovih tega majhnega mesta, da bo kmalu pomlad po vaseh in po njivah.

Kaj se je zgodilo? Brzojavka tega ne pove, pač pa ga kliče v mesto, k Ireni. Njena gospodinja brzojavi in to je slab znak.

Pred osmo ne gre vlak in nič ne pomaga, da bi se še bolj vznemirjal. Vendar mu nič ni za delo. Knjiga leži pred njim, številke so postale nepomembne. Svet se je utesnil, čudno majhen je postal. Ljudje na cesti se sicer nič ne razburjajo, ker nimajo razloga za kaj takega, in ker ljudje ne vedo, da je nekaj velikega, usodnega poseglo v tisti majhni, skromni svet, v katerem je živel doslej Klepec Andrej.

Ob šestih je stopil h gospodu šefu in ga poprosil za dva dni dopusta, sklicujoč se na brzojavko. Potem se je vrnil domov, in z ženo sta pretehtala vso stvar. Najprej je hotela z njim, izkazalo se je, da tudi ona ljubi Ireno, čeprav na svoj način. Vendar pa denarne prilike niso dopuščale, da bi oba potovala, pa tudi je nekdo moral ostati pri družini, pri dekletoma.

Pospravil je nekaj svojih stvari in ob osmih ga je vsa družina pospremila do postaje. Potovanje po železnici je bilo pri Klepcu redek dogodek in zato se je nekam svečano opravil za pot.

Ko pa je ostal sam, ko se je vlak premaknil in ga je objela hladna jasna noč, ko so samo odsevi in goreč trak dima spremljali vlak prek njiv, in sta se dva potnika v kotu zavila v plašče, prepuščajoč se spanju, tedaj je imel Klepec Andrej dovolj ugodno priliko, da znova in vsestransko premisli vso stvar. Vedno znova se je postavljalo predenj vprašanje: Kaj se je zgodilo. In nobenega odgovora, razen, ki so ga pela kolesa: Nesreča, nesreča.

Z zamudami in s čakanjem po nekaterih postajah je prispel v mesto v

jutranjih urah, ko so ugašali luči po cesti, in ko je nebo bledelo, ter so ulice že nekoliko oživele.

Taval je po ulicah, ker se mu je zdelo še prezgodaj, naposled pa utrujen in zmučen potrkal v hiši, kjer je stanovala Irena.

Gospodinja, starikava ženska, ki ji ni mogel določiti poklica, mu je odprla, in ko je povedal, kdo je, ga je spustila naprej, položila prst na usta, kar je značilo, naj govori tiho, in mu potem dejala:

„Že sinoči smo vas čakali.“

Ta način govorjenja mu je vzbudil rahlo zaupanje do ženske, in čutil je, da Irena ni v docela tuji hiši; nekaj domačnosti je velo iz gospodinjinih besed.

„Kaj se je zgodilo?“

Ne da bi mu povedala, kaj se je zgodilo, ga je odvedla v kuhinjo, in mu ponudila stol. „Mislim, da spi, in ne smemo je vznemirjati, če spi.“ Moral je sesti, in nič ga ni motilo, da je bil v kuhinji še velik nered. Preplašeno in vendar z rahlim upanjem je gledal v starikavi obraz okrogle, majhne gospodinje, in slutil, da je najhujše menda že minilo, ali pa se še ni zgodilo, ker ga sicer ne bi zadrževala v kuhinji. In res je rekla ženska:

„Zdaj je že bolje. Dobro je že. Včeraj je bilo najhujše.“ Potem je prinesla odnekod žganja in mu nalila v kozarec. „Izmučeni ste, malo pijte, da se okrepčate.“ Moral je srkniti žganje, čeprav mu ni bilo za nobeno stvar. Potem je spet zastavil vprašanje, kaj se je zgodilo, gospodinja pa je znala tako spretno preiti na nekaj drugega, da je potem več ni upal izpraševati. Ko pa je bilo njegovega potrpljenja že skoraj konec, in se je že hotel dvigniti, je rekla:

„Pogledala bom k njej. Morda pa se je že predramila.“ In res je odračala, dočim je njemu pomignila, naj še sedi. Napel je ušesa in slišal, da v sosednji sobi nekdo govori. To ga je navdalo z radostjo. Irena govori. Spoznal je njen glas. Ne da bi čakal, da se gospodinja vrne, je stopil na hodnik in tam padel v sobo, kjer je gospodinja držala duri rahlo priprte.

Irena je ležala na postelji, odeta z blazino. Pomignila mu je z roko in približal se je; oči so mu bile rosne, ko je prijel za njeno roko in vprašal:

„Kaj se je zgodilo?“

„Sedi,“ mu je rekla in videl je, da se ji je obraz nekoliko zvedril. Sedel je na rob postelje, ne da bi izpustil belo, okroglo roko, in ni zmaknil pogleda z njenega obraza. „Mislila sem, da že včeraj prideš.“

„Popoldne sem dobil brzojavko in ni bilo drugega vlaka.“

„Saj ni nič hudega,“ se je opravičevala. „Samo, da si prišel. Naposled ni bilo potrebno, da ti brzojavijo. Seveda, za vsak slučaj. Saj bi bila že lahko mrtva.“ In spet je njen obraz zasijal v prelepem nasmehu. „Kako hitro to gre, ne. Zdaj se nikar ne vznemirjaj. Minilo je, dobro je že. Ni nobene

nevarnosti več. Zdravnik je bil sinoči pri meni in je rekel, da je minilo. Danes menda še pride. Potem pa bo v redu.“

Zdaj je ona njega držala za roko in čutila je, kako nebogljen, skromen in ponižen je. Rada ga je imela vedno, in samo po njem ji je bilo hudo. Ah, saj ji niso bile neznane razmere doma. Malo je služil, in skoraj polovico tega je pošiljal njej, samo, da ne bi stradala, da bi si lahko kupila obleke in imela še kaj za sebe. Doma so stradali, mati se je morala podvreči njegovim načrtom, in mlajšima ni mogel kupovati, kakor njej.

Koliko je manjkalo, da bi se bili vsi njegovi načrti zrušili? Samo za las je bilo treba, in danes bi bilo vse končano. Stisnila je njegovo roko. Njene oči so počivale na njegovem obrazu. Poznala je ta obraz, te sive, mirne, trudne, zaskrbljene oči. Bil je razoglav in kakor bi šele zdaj opazila, kako je njegova glava osivela, kako star je že postal. Koliko let je že v hranilnici? Približno trideset. Tiho je odhajal na svoje delo, tiho se je vračal. Potem je vzel v roke Robinzona in gledal podobe. Zgodbo pa je samo enkrat prebral. Dolga leta mu je bila ta edina knjiga dovolj, knjiga, ki jo je bil nekoč njej za god kupil. Šele, ko je Irena začela brati knjige in si je izposojala iz gimnazijske knjižnice, je segel po knjigi, pa kakor bi ga navdajal strah, je namršil obrvi. Potem je vprašal, če ji profesorji dovolijo brati. Odvrnila je, da svetujejo branje, in da nekatere stvari celo morajo prebrati.

Potem je gospodinja prinesla zajtrk zanj, in na Irenino željo je zajtrkoval. Ko je pojedel, in ko je njegovo lice spet dobilo nekoliko barve, in ko se je spet ozrl po njej za pojasnilo, kaj se je zgodilo, je govorila. Govorila je počasi, jasno in ni zatajila ničesar. Zaupala mu je, zato, ker ga je rada imela, zato, ker jo je ganila njegova velika skrb in njegova ljubezen, in ker se je v njej sami nekaj spremenilo.

„Moj bog,“ je vzdihoval oče in jo gledal prestrašeno. „Kako si upala napraviti nekaj tako grdega?“

„Naveličala sem se,“ je rekla. „Mislila sem, da ne bom mogla več živeti, da tudi ni vredno dalje živeti.“

„Kako si mogla kaj takega misliti?“

„To tako pride,“ je rekla. „Pride ti nekega dne, da je zate vse izgubljeno, da več ni vredno živeti, da tudi ne boš mogel živeti. Začneš zaničevati svet, ki te je prevaral. — Ali si bil kdaj zelo zaljubljen, tako zaljubljen, da se ti je zdelo, da boš umrl, če te oni prevara?“ Molčal je. „Če si bil, potem boš vedel, kako je, ko izveš, da te je oni prevaral. Živel si za nekoga, ki si mu vse posvetil, ki bi hotel zanj umreti. Pa nekega dne izveš, da je bila to zmota.“

„Vedno sem te svaril pred takimi stvarmi,“ je rekel in mislil na ljubezen. „Nisi hotela verjeti. — Naš svet je drugod.“

„Naj bo,“ je rekla in stisnila njegovo roko. „Minilo je. Prešlo je. Ko

bi mogla, bi zdaj vstala, da bi šla na sprehod. Mislim, da je zunaj že lepo, in mnogo lepše, kakor je bilo prej.“ „Ah“, je spet rekla, „če ne bi bila gospodinja prišla pravočasno v sobo, bi me danes vse to več ne brigalo.“

Spet je stiskal njeno roko, in še vedno so mu bile oči vlažne. „Ne, kaj takega,“ je zaprosil, „ne smeš nikdar več storiti. Niti misliti ne smeš na kaj takega. Jaz bi umrl od žalosti... toliko sem verjel vate, toliko sem stavil vate in zdaj bi bilo vsega konec.“

„Ne boj se. Spet bom vstala. Najprej pojdem na sprehod. Potem sedem za knjige, letos in še eno leto, potem bo konec. Prej me zdaj ne bo domov, dokler ne končam. Takrat te pogledam. Mnogo volje sem dobila.“

Ves dan je prebil ob njeni postelji, dodobra sta se o vsem pomenila in zdaj ga je obhajal rahel dvom, ali morda le ni bilo dobro, da se je vse tako zgodilo. Te odločnosti, ki jo je Irena kazala zdaj, ni imela nikdar prej. Zdaj je vedel, da so tiste nevarnosti, katerih se je tako bal, da so nevarnosti ljubezni minile. Res se je okrušila tudi vera v pravičnost in poštenost na svetu, vera v enakopravnost, zato pa je vstala v srcu nova vera, ki jo je Irena razodela: bila je to vera vseh majhnih teptanih ljudi. Nikdar v življenju se nista pomenila, kakor tokrat: padle so stene, ki so ju ločile. Ničesar si nista tajila, in kakor je bilo grenko, kar sta si priznala, je bila vera, ki je za vsem tem živela, vendar lepa.

Ko je zvečer odhajal, ga je prijela za roko: „Tega, kar je bilo, nikomur ne pravi; tudi doma ni treba praviti. Reci, da sem si nogo izpahnila, ali kaj takega jim povej.“

„Ne bom,“ je obljubil in tedaj se je sklonil in jo poljubil na čelo. „Ne pozabi nikdar, kaj je tvoj oče; ubog uradnik je, ki mora ubogati in napraviti vse, kar mu ukažejo.“ Zakrilil je z rokami. „Naj bo. Vse to bo minilo.“

„In pazi na Gizo in Marto,“ mu je še naročala, in bil je vesel tega naročila

„Pazil bom,“ je obljubil.

Pomirjen, zadovoljen, prežet tihe, svetu nepoznane sreče je sedel na vlak, in komaj je še mislil, da je dekle hotelo poseči po svojem življenju, da bi se rešilo nesreče, sramote, in ker je izgubila vero v življenje. Daleč, daleč je bilo to. Tu v bližini pa je živela tista čudovita vera, ki jo je sam toliko let gojil z boleščjo in strahom. Zdaj je živela, presadila se je v Irenino srce in tam bo rodila vse večje sadove, kakor pri njem.

Pomladilo se je njegovo lice, ker se je pomladila duša. Nova radost je zaživela v srcu, in nič ni bila težka služba, ki jo je vršil, in ni bilo več razočaranja nad samovšečnimi željami gospoda šefa. Klepec Andrej je nosil v svojem srcu veliko vero.

In vsako jutro ga je videti, kako vodi Marto za roko v prvo gimnazijo, videti ga je, kako skrivaj opazuje Gizo. Res mu bo tudi Marta nekega

dne rekla: „Očka, ne drži me več za roko“, in res je, da mu bo nekega dne rekla: „Očka, ne spremljaj me več v šolo, ker se mi smeji“, res je vse to, res pa je tudi, da bodo leta popravila to krivico, kakor so jo pri Ireni. Leta bodo prinesla priznanje tudi njemu, ki je tako skrbno in zvesto čoval nad življenjem, ne iz malenkostnih namenov, temveč, ker je hotel čuvati v človeku vero v lepšo bodočnost. Če se mu bo to posrečilo, kakor se pri Ireni je, pa najsi še tako drago, tedaj bo ohranil in vzgojil vendar le dovolj.

NEKATERIM ROJAKOM

BRANKO RUDOLF

I.

Ljudi razumem, ki so se končali,
ko večkrat mi hudo je, če sem sam
in vendar nečem — res, čemu bi vam
veselje dal, da ste me v smrt pognali?

Nad mnogim mrtvecem ste se smehljali,
razumniki: „Lepo, da nisem sam
tako propadel!“ — priče mnogih dram,
ki sebi v tem veselje ste iskali.

Le vedite, ljudje brez simpatije,
da vam brezdušnost sama zanjke vije,
morda usoda vse ljudi poveže.

Ne brigajo vas tuje bolečine?
Ko leže senca pred večer v doline,
zatem kaj kmalu na vrhove seže.

II.

Saj veš: ko zibajoči ladjin krov
ti je domač in vsaka skrb te mine,
ko gledaš lesketanje od gladine
— nemirne vode, ki je krasna snov —,

te včasih vendar strah je globočine;
začaran v proge ladijskih sledov
še v sanjah slišal sem udar valov,
šumečih, grgrajočih kraj pečine.

Sanjal sem pust otok: le sive skale
in pesek — sam sem hodil kraj obale,
kjer šum valov še ptiča ne predrami,

pa v grozi sem iskal tovarišije,
zakričal sem, zbudil se, — v okno sije
nov dan, vesel sem bil — a ne med vami.

III.

Dalmacija, spomin še v mislih greje!
Šumeči val ob parnikovih bokih
in skalnata obal, ob njej pa v lokih
drsijo jadra, — zdaj, ko veter veje,

kot glasba šum je v borih na otokih;
zvečer rumeno sonce le še greje
in ko je mrak in se nekdo zasmije,
še gledaš lesk oči, v temi globokih.

Poslušaj glas in sam razumeš hkrati,
da se mu moreš brez ovir predati
prijateljsko in toplo, brez skrbi.

Vsakdo, ki s tabo v krogu je posedal,
je razumel, — vse, kar si mu povedal
preprosto med preprostimi ljudmi.

NEZGODA JURJA TEMENTA

ANTON INGOLIČ

Jur Tement je delal vse življenje: najprej doma na krpi očetove zemlje, potem je služil raznim gospodarjem v dolini in po pohorskih hribih. Ni tega smatral kot breme ali celo božjo kazen, nikakor ne, prepričan je bil, da brez dela ni „jela“, zato se ni nikoli pritoževal zastran tega. Prav tako rad je prijel za vsako delo, ko je kot petnajstleten deček odšel v svojo prvo službo v Razborje k Vrabičevim, kakor v času, ko se mu je prigodila „nezgoda“, kakor je sam imenoval svoj kratek zakon, in mu je bilo štirideset let. Samo v nečem je bila razlika: kot deček ni imel še ničesar in pri delu je neprestano mislil na to, da bi si prihranil čim več, kot štiridesetletnik pa je imel trinajst tisočakov in mu je šlo po mislih le to, kako bi obrnil ta denar, da bi prišel do svoje zemlje in kočice. Ni si torej želel počitka, marveč je bil pripravljen delati celo več kakor prej, toda delal bi rad na svojem. Zdelo se mu je, da je že čas, da resneje premisli o tej stvari, ki mu je kakor svetla luč tam visoko kje na Pohorju lebdela pred očmi že od tedaj, ko je zapustil očetovo streho. Tudi pri bratu Jerneju, ki je prevzel očetovo kočico in zemljo, je imel zapisanih pet tisočakov. Prej ga ni terjal zanje, saj ni prav vedel, kaj bi z njimi počel. Zdaj pa je spoznal, da bi z osemnajstimi tisočaki vendar lahko kaj napravil in dobil več kakor s trinajstimi. Zato je šel k njemu, naj mu jih izplača. Jernej ga je začuden pogledal, češ ali še nisi pozabil nanje. A Jur je bil nepopustljiv: z obrestmi vred jih je zahteval. Ker pa je prav tedaj služil daleč od doma in je potratil preveč časa s hojo domov, se je lepega dne preselil k njemu, rekoč: „Dokler mi ne izplačaš, ostanem pri tebi!“

Tako je čakal na denar, obenem pa hodil k sosedom na delo in tudi bratu pomagal. Končno je Jernej le spravil tistih pet jurjev in enega za obresti, vrgel jih je predenj z besedami: „Ná, tu jih imaš! Pa ti ne bodo tekni! Sam si, jaz pa imam šest otrok; lahko bi mi jih pustil!“ Jur jih je lepo spravil in še z večjo resnostjo premišljeval, kako jih naj najbolje porabi. Vedel je, da kaj posebnega ne bi mogel kupiti zanje. Hotel pa je imeti vsaj toliko, da bi na svoji zemlji opravljal dela, ki jih je doslej pet in dvajset let drugod: kosil, oral, regulil, drvaril, vodil na sejme svojo živino in klal svoje prašiče. Spoznal je, da ni druge poti, kakor da se ozre po dekletih ali vdovah in si poišče ženo, ki bi imela vsaj toliko kot on. Tu pa se je pokazala težava: za ženske se Jur ni namreč nikoli posebno zanimal. Ko je bil še fant, si je govoril, da ima za to še dovolj časa; v njihovi družbi mu je bilo nerodno, čeprav se je ni preveč izogibal. Potem pa je odrastel tem norčijam, kakor je sam zatrjeval. Imel je druge in resnejše skrbi. Štiridesetleten pa je naenkrat uvidel, da bo le na ta način prišel

do svojega. Sicer si je na tihem želel tudi skrbne ženske roke in vsega, kar prinese ženska v hišo. Ker pa je bil sam zelo redkobeseden, se je zaupal sosedu Krleju, ki je hodil po živinskih sejmi in poznal vso dolino in pol Pohorja, ne samo živino, ampak tudi ženske. Krlej ga je v odgovor na njegovo prošnjo potrepal po rami in vzkliknil: „Jur, brez skrbi bodi! Tako ti bom našel, da bo imela hišo, deset oralov zemlje, vinograd in mogoče še gozd! Kaj pa misliš, devetnajst jurjev, to je dandanes denar! Samo počakaj teden ali dva!“ Tement je nestrpno čakal, kdaj mu bo prinesel sporočilo, da je že našel primerno nevesto in kmetijo. Brat Jernej ga je že postrani gledal, češ kaj še delaš tu, dal sem ti, kar sem ti bil dolžan, zdaj pa pojdi! Vendar Jurju ni kazalo, da bi hodil stran. Za teden ali dva se vendar ne splača iskati službe! In še to: kako vse drugače se sliši, če bo povedal Krlej, da živi ženin na domu, kakor če bi rekel, da tam in tam služi za hlapca. Predpustni čas je počasi mineval, Krleja pa ni bilo s poročilom. Čedalje težje mu je bilo pri bratu, posebno njegova žena se je vsajala vanj. Večkrat je prišlo do prepиров. „Jaz pa sem čakal in sem vam pustil pol obresti!“ se je branil Jur. Šele ko se je odprlo delo, je bilo nekoliko bolje, ker jima je delal ali pa je hodil samo spat na domače svislji. A čakal je težje in težje! Krlej je medtem sicer že večkrat prišel, a našel ni nič pravega. „Ti si ne zaslužiš vsake!“ mu je dejal in ga tolažil. Malo pred veliko nočjo pa je le našel pravo.

„Jur, zdaj sem ti našel takšno, da je veselje,“ mu je govoril ves iz sebe. „Hiša je velika, zidana in sredi vasi, ima kolarnico, da lahko postaviš pod njo pet senenih voz, v hlevu lahko imaš deset glav, travniki so lepi, njive rodovitne in tudi košček gozda je pri hiši. Nevesta je sicer mlada, dvajset ji menda bo, toda ne boš imel preglavic z njo, mati je pobožna, vsak dan je v cerkvi in hči je videti zelo sramežljiva.“

Tement se je naslanjal na mlado tepko za bratovo kočjo in poslušal z odprtimi usti. Tepka se je kar sločila pod njim. Bil pa je tudi pravi orjak.

„Kje?“ je slednjič le prišel do besede.

„Tam pod Halozami; vasi se pravi Razbor, hiši pa pri Vrabičevih!“
Zdaj je šele zazijal.

„Pri Vrabičevih? Tam sem vendar služil dve leti in dobro poznam kmetijo! Ena najlepših in najtrdnjših je v Razboru! Krlej, ne šali se, saj to ni mogoče!“ je neverjetno zmajal z glavo in hudo mu je bilo, da ga tako vleče.

Krlej pa se je priduševal, češ da je vse to resnica in naj kar gre z njim in bo videl.

„Sta stara Vrabičeva že umrla ali kaj?“ je spraševal Jur še vedno v dvomu.

„Vrabičeva sta že davno pokopana, posestvo je prevzel Tona in si vzel za ženo Šobovo s hribov. Imata štiri otroke in najstarejšo Nežo bi

zdaj omožila in predala mladima grunt, ker sta že slaba. Zmenil sem se že z vsemi, zadovoljni so, posebno Vrabič, ki se te še spominja kot dobrega delavca. V nedeljo bova šla in se zmenila.“

Jur Tement je delal pet in dvajset let, služil je raznim gospodarjem, videl mnogo krajev in spoznal precejšnje število ljudi. Tudi je bil včasih v kaki zadregi, iz katere ni vedel, kako se bo izkopal, toda tako kakor po razgovoru s Krlejem mu še nikoli ni bilo.

Kako? se je spraševal. Da bi prišel na Vrabičevino? Da bi prišel tja, kjer sem prvič služil? Da bi oral tisto zemljo kot gospodar, tam sekal in podiral svoj les? Da bi bila moja tista velika in lepa hiša sredi vasi? Pa njive na Ravnah in Falatih in travniki v Logih? Je to mogoče? Pa tudi tasta si ne more misliti boljšega, kakor je Tona! Že tedaj je bil človek, kakor mu ga ni bilo enakega v Razboru, dober je bil in delaven; če je imel kako napako, je bila to njegova prevelika dobrota in popustljivost. Tašče in neveste sicer ne pozna, toda naj bosta kakršni koli, odločil se je že! Če ga res hočejo, bo ostal pri njih.

V nedeljo sta se napotila po ravnini. Morala sta skozi več vasi, a pot je bila kratkočasna in zanimiva. Travniki so bili že zeleni in ozimina se je že oprala zimske zamazanosti, bila je lepo temno zelena. Sicer pa je Tement mislil samo na Vrabičeva polja in njegove ozimine. Oj, kakšna so včasih imeli! Krlej mu je spotoma govoril, da so nekaj odprodali, ker je bilo treba izplačati obe hčeri in Tonova žena ni prinesla bog ve česa k hiši, a to Tementa ni motilo. Bolj nerodno mu je bilo zaradi neveste in večkrat je o tem premišljal, kako bo obrnil besedo, da ne bo videti preneroden. Posebno, če je lepa, mu bo beseda šla težko z jezika. Vendar ni tvegal vprašanja o tej stvari.

Proti poldnevu sta se približala Razboru. Pot ju je vodila mimo njiv na Ravnah. Ko sta prišla do Vrabičeve njive, se je Tement nemalo začudil. Ozimina je bila redka in nizka, najslabša daleč naokoli, ostali del njive še ni bil zoran, čeprav je bil drugod krompir že v zemlji. Krlej je opazil njegov dolgi pogled, pa je dejal:

„Ni, kakor je bilo prejšnja leta, Tona je že v letih, pa ne more vsakega dela prijeto v roke, ona je že od nekdaj bolj bolehná. Zato so se razveselili, ko sem jim povedal zate. Ti boš spet dvignil kmetijo in boš imel njive, kakor so jih Vrabičevi imeli nekoč!“

Še bolj se je Tement začudil, ko sta prišla do hiše. To ni bila več nekoč tako snažna hiša s skrbno urejenim vrtom pred seboj in vzorno pospravljenim dvoriščem; ne, bilo je vse drugače. Hiša ni bila sicer nič manjša, toda stene so bile zamazane, zid na mnogih mestih okrušen, vrt je bil slabo obdelan, na dvorišču ni bilo nobenega reda, kolarnica pa skoraj prazna.

Vrabičevi so ga sprva sprejeli z nezaupanjem. Posebno Vrabička. Ko

pa je položil vseh devetnajst jurjev na mizo, se ji je že precej ostarelo lice razširilo v prijeten nasmeh.

„Kaj bi smukali kakor mačka okoli vrele kaše,“ je dejala naposled. „Ti, Jur, poznaš naše zemlje, saj si tu služil dve leti, mi pa smo videli tebe. Pokličem Nežo, da se še vidva spoznata! Neža, Neža!“ je jela kričati kar sede izza mize. „Pridi noter in se ne skrivaj za vrati!“

Čez čas je vstopila Neža. Bila je drobna in majhna deklica in ji ni moglo biti več kakor osemnajst let, v primeri s Tementom pravi otrok. Sramežljivo se je prijela za predpasnik in ga zvijala v roki ter ni vedela, kaj naj napravi. Imela je nekoliko preveliko glavo in oči ji niso nič kaj živo sijale. Tementu, ki se je najbolj bal, da bi bila zanj prelepa, je kar odleglo, ko je že na prvi pogled spoznal, da v tem oziru ne bo imel skrbi.

„Vidita jo, to je naša Neža!“ je hitela Vrabička. „Zadnje čase je bila nekaj bolehnna, zato je videti bolj slaba, pa si bo že opomogla! Neža, kar pridi sem in sedi za mizo!“

Neža je sedla, a ni spregovorila besedice, sicer pa se Tement ni imel kaj pogovarjati z njo. Govorili so že o tem, kdaj bi šli k notarju in kdaj bo poroka. Vrabička je počasi spravila iz sebe, da bo treba nekaj denarja že pred poroko založiti, ker jih trgovec ne pusti v miru in jim grozi z rubežnijo.

„Dosti dobrega smo mu napravili, zdaj pa nas ne mara več čakati, falot!“ je govorila.

„Saj to je vseeno, ali daš zdaj ali pozneje!“ se je vpletel vmes še Krlej.

Vendar Tement ni hotel denarja dati kar tako iz rok. Vrabička pa tudi ni silila dalje vanj, pač pa je predlagala, da bi šli v gostilno na liter ali dva in potrdili prvo besedo. Tam so ostali ves popoldan. Tement je spraševal Vrabičo o njivah in travnikih in o tem, kako je z živino, a namesto njega mu je odgovarjala Vrabička, vendar pravega odgovora ni dobil. Le to je spoznal, da ima prvo besedo gospodinja. Ko so pili drugi liter, je postala tako glasna, da so se pivci pri ostalih mizah z zanimanjem obračali k njim. Tudi Tementu je vino šlo v glavo in se je primaknil k Neži ter ji skušal povedati kako lepo besedo, vendar so mu šle težko z jezika; sicer pa tudi Neža ni bila kaj zgovorna. A beseda mu je tekla, ko je prišel pogovor na delo.

„Najprej bo treba zorati in posaditi krompir na Ravnah,“ je že razlagal, „potem bi se lotili hiše in jo popravili!“

„Ti boš že vedel, kakor je treba, Jur,“ je hitela Vrabička in ga objemala okoli vratu. „Vidim, da boš mož na svojem mestu. Zato te tudi vzamem za zeta. Ne smeš misliti, da bi bila z vsakim zadovoljna. Mnogo se jih je že ponujalo, a naša Neža ni za vsakega in tudi moj grunt ne! Ni res, Neža? Tebi bom pa dala Nežo in grunt!“ Okrenila se je k mizam, kjer je sedelo nekaj sosedov, in zaklicala na glas: „Glejte, ljubi sosedje, to je ženin naše Neže! Sam ljubi Bog nam ga je dal!“

Sosedje so se namuzali, eden pa je le odvrnil:

„Dal ti ga je, dal, Vrabička, sicer ga tako ne bi bila dobila!“

„Samo pazi, da ti ga ne bo spet vzel!“ je dostavil drugi.

Tement pa ni slišal teh besed, po ušesih so mu šumele le Vrabičkine.

Pa spet je začela Vrabička o trgovcu Muleju, ki je medtem vstopil; končno je stopila celo k njegovi mizi in mu vrgla v obraz, kazoč na Tementa: „Poglej ga, to je moj zet! Sam ljubi Bogec nam ga je dal! Pa ima denar, da boš vedel! Tebi se bodo še dolgo cedile sline po našem gruntu!“ Vrnila se je k mizi in položila roke okoli Tementovega vratu. „Jur, kaj boš! Vrzi mu tistih trinajst jurjev, ki smo mu jih dolžni, da mu zapremo usta!“

Tudi Krlej je silil vanj: „Daj jih, Jur, da se ga rešiš! Lahko si še premislijo do drugič! Take priložnosti ne bo več!“

Tement je okleval. Ni se mogel kar tako ločiti od denarja, ki si ga je pristradal v pet in dvajsetih letih, na drugi strani pa je bil že ves na Vrabičevini in je komaj čakal, da zaorje vanjo kot gospodar. Naposled je le izvelkel denarnico in odštel Vrabički trinajst jurjev. Vrabička ga je poljubila na usta, nato pa jih zanesla k mizi za pečjo in jih vrgla pred Muleja, rekoč: „Ná, tu jih imaš, da bomo imeli mir pred teboj! Vi vsi ste za priče, da me ne bo terjal še enkrat!“

Pili so pozno v noč; Vrabička je sploh visela samo na Tementu, ga objemala in mu govorila, kako lepo bo imel pri njih, Nežo pa je komaj vprašal, če je tudi zadovoljna z njim; odvrnila je, da je zadovoljna, če je zadovoljna mati. Seveda je zapitek plačal Tement.

Sredi noči sta s Krlejem odkolovratila. Ko sta hodila že nekaj ur, se je Tementu začelo dozdevati to in ono nekoliko drugače, kakor je videl prej. Najmanj mu je ugajalo, da je Vrabička tako pila, bila z njim tako sladka in toliko govorila, Neža in Vrabič pa sta skoraj molčala, in da je izvabila iz njega toliko denarja, še preden mu je zapisala kmetijo. A na drugi strani se mu je Vrabičevina vablivo smejala. Ne takšna, kakršno je videl, marveč takšna, kakršna bo, ko jo bo preuredil in prenovil. Na Ravnah je cvetel krompir in je valovilo že rumeno žito, v Logih je bila trava gosta in je čakala kose, na Falatih je šelestela koruza in na Brezovščaku so stale mogočne smreke. To je bilo glasnejše in privlačnejše kakor vse drugo in mu je naposled zbrisalo vsak dvom. Popravil si je klobuk in glasno zavriskal.

„Tako je prav!“ je zamomljal Krlej, ki se je opotekal ob njem. „Nevesto imaš, in še kakšno! Sam ljubi Bog ti jo je dal!“ —

Hitro so napravili, kar je bilo treba še napraviti.

Po drugem oklica so šli k notarju. Tement in Krlej sta bila točna, z nevestine strani pa so prišli precej po dogovorjeni uri, Vrabiča pa ni bilo, ker ga je bolezen vrgla na posteljo, kar je Vrabička s solzami v očeh pripovedovala; pač pa so prišli poleg neveste vsi ostali otroci: dve sestri

in brat; bili so vsi mlajši od Neže, a govorili so glasneje kakor ona. Ta bi bil rad imel to, oni spet drugo, Vrabička pa si je izgovorila tolikšen prevžitek, kakor ga stara Vrabiča svojčas nista imela. Vendar so se naposled v vsem zedinili. A ko bi bila morala Vrabička pismo podpisati in potrditi, da daje posestvo hčeri in zetu, je dejala, da sama ne more tega, pač pa da se bosta pripeljala takoj po poroki z Vrabičem, ki bo dotlej že okreeval, in podpisala. Tement je nekaj godrnjal, vendar se ni dalo nič napraviti. Ker je videl, da Neža nima niti primerne obleke, jo je peljal v trgovino in ji kupil blago za poročno obleko, a šli so z njim tudi Vrabička in otroci in so tako, dolgo moledovali, da je še njim nekaj kupil. Ko se je tistega dne odpeljal z njimi domov, pa ga je bridko zadelo, ko je spoznal, da so si konja morali izposoditi.

„Ne vem, kaj je bilo naši Luci, pred svečnico smo jo morali prodati!“ mu je povedala Vrabička.

Ko si je ogledal še hlev, mu je bilo še bridkeje. Nekoč je stalo v njem do deset glav živine in po dva konja, zdaj ni bilo nobenega konja, kravi le dve in ena telica, v svinjaku pa komaj dva suhljata prašiča. Vendar mu je to spoznanje vlilo moči.

„Treba bo prijeti za delo!“ je dejal Vrabički. „Najprej bomo morali kupiti konja, brez njega ne bo šlo!“

Vrabička je zvijala oči in pritrjevala.

„Ti, Jur, boš že vedel. Napravi, da bo prav. A ne pozabi na gostijo; menda se ne bosta vzela kakor berača. Treba bo kupiti debelega prašiča, nekaj gosi in sod vina.“

Tement je bil mnenja, da je potrebnejši konj kakor vse drugo, in dan pred poroko je pripeljal konja. Vrabič si ga je z veseljem ogledal, Vrabička pa je vprašala: „Kaj pa vino in jedača?“ Ker ni bilo nič, je bila močno nejevoljna in ves dan je godrnjala okoli hiše, naposled se je začela še Neža kujati.

„Ali ne vidiš, kako je materi?“ mu je dejala. „Kaj nam konj, najprej moramo pripraviti gostijo. Taka sramota! Pa zlahto in sosede smo že povabili, kakih dvajset jih bo prišlo. Kaj jim bomo dali? Pojdi na vas in kupi mesa in vina; pa tudi bele moke nam je zmanjkalo!“

Ko je Tement priznal, da nima več denarja, saj je že vsega razdal, je Vrabički stopila kri v lica. „Kako si mogel biti tako neumen!“ je govorila glasneje, kakor je bilo treba. „O, da sem bila tako nespametna in sem ti dala pridno Nežo in lep grunt! Kaj bodo ljudje rekli? Pa sem jim pravila, da si bogat, zdaj pa se bo izkazalo, da si siromak in nimaš niti toliko, da bi pogostil svoje svate!“

Tementu je bilo zelo nerodno. Ni vedel več, ali je kriv ali ne, ali je res dolžan pripraviti gostijo in kupiti nevesti in vsem ostalim obleko? Ali se njega ne tiče samo zemlja in hiša? Toda spoznal je, da ni časa, da bi o tem premišljal, marveč je potrebno, da preskrbi pijačo in meso, da bo vse

to čimprej mimo in bo lahko vzel zanemarjeno kmetijo v roke. Šel je k Muleju in ga prosil na posodo tisočak. Trgovcu se je pokazal okoli ust komaj viden nasmeh, ko mu je izročil denar.

„Tu ga imaš! Tebi ga dam, a Vrabički ga ne bi dal!“

„Zakaj ne?“ je vprašal Jur.

„Ker ga ne bi dobil tako hitro nazaj.“ Ko je bil Jur že na vratih, je še dodal. „Vidim, da si delaven in skrben, zato ti bo težko pri njih. Vrabička ni vajena dela, tudi otroci ne, Vrabič pa je bolehen. Zato je prišlo tako daleč. V zadnjem času si prišel, da še rešiš, kar se da rešiti. Toda trdo jih primi in tudi palice se ne boj, če ne bo šlo drugače!“

Tement je kupil prašiča, sodček vina in še drugo, kar je bilo potrebno. Gostija je bila hrupna. Prvo besedo je imela seveda Vrabička. Veselili so se ves dan in vso noč. Drugi dan je hotela Vrabička, da bi se odpeljali k njeni sestri in se gostili dalje, toda Tement se je postavil pred vrata v hlev in jo odločno zavrnil: „Nikamor ne bomo hodili. Dovolj časa smo izgubili, zdaj se pojdemo preobleč in delat!“

Vrabička pa je hotela, da obvelja njena. Tudi otroci so bili na njeni strani; ker Tement le ni odnehal in ni pustil vzeti konja, so posedli na vozove sorodnikov in se odpeljali. Tement pa se je preoblekel in odšel orat na Ravne, tudi Vrabič se je zdeval na voz, čeprav se je težko obdržal na nogah. Dolgo sta orala molče, naposled je Vrabič le začel. „Hudo je pri nas. Vse drugo ji gre po glavi, samo za delo se ne briga. Največ je kriva ta nesrečna pijača! Jaz sem se prehitro vdal, zato je prišlo tako daleč, toda ti moraš pokazati, da imaš močno roko!“

Tement je kimal in gledal v puhtečo zemljo. Ko je zoral, pa je vprašal: „Kaj pa na Falatih? Kaj imate tam? Bi bilo treba tudi zorati?“

Vrabič se je grenko nasmehnil. „Saj Falatov nimamo več, ona jih je zapravila.“

Tementu se je stemnilo pred očmi: na Falatih je bilo vendar polovico Vrabičevine in tam so bile najlepše njive. Ni mogel reči niti besede. Vrabič pa je tožil dalje. „Da, Falati so šli že pred petimi leti, pred dvema pa smo morali prodati gozd, ni šlo drugače.“

„Tudi Brezovščka ni več?“ je Tement skoraj zakričal. „Potem pa tako ni drugega kot prazni hlevi in prazne kleti, pa Logi in ta njiva?“

„Ne, drugega nimamo, zato boš moral prijeti za delo, da se bomo lahko preživeli!“

Tementu se ni hotelo več zjasniti pred očmi. Naj si je še toliko dopovedoval, da je glavno to, da je prišel kot gospodar na Vrabičevino, kjer je bil nekoč za hlapca, ni bil več tako vesel kakor pred dnevi. Kako tudi? Saj to je bila samo senca nekdanje kmetije! Ogoljufali so ga! Toda ko je podrobneje premislil, je spoznal, da jih sploh vprašal ni, kaj imajo. Prepričan je bil, da je Vrabičevine toliko, kot je je bilo pred pet in dvajsetimi leti.

Sam se je ukanil. A zdaj je vse zaman. Zdaj pomaga samo eno: kmetijo vzeti pošteno v roke. To se pravi delati, delati. No, to zanj ni nič novega. Delal bo za dva, za vse Vrabičeve, in spet pridobil Falate in Brezovščak. S to mislijo je nekoliko pomirjen odšel domov.

Na večer so se vrnili z gostije; poleg domačih se jih je pripeljalo še dva voza. Bili so razigrani, peli so in imeli s seboj muzikanta. Vsuli so se v prednjo sobo, vriskali in plesali. Tement pa je odšel v hlev in mrko oprezoval proti vežnim vratom. Videl je, kako je zdaj Vrabička, zdaj najmlajša hči Mica smuknila na vas in prinesla nekaj pod predpasnikom. Končno mu je bilo dovolj. S stisnjenimi pestmi, vendar z mirnim obrazom je stopil v sobo. Za hip je obstal na vratih. Pravkar so nehali s plesom in sedali za mize, ki so bile polne vina in mesa.

„To vam je ženin!“ je vzkliknila Vrabička in pokazala nanj, ki je bil v delovni obleki. „To je hlapec, pa ne ženin!“

Svatje so se zasmejali. V Tementu je vzkipelo. Prijel je za prvi stol in ga dvignil. „Tako vam bom pokazal, kdo sem!“ je zarjul. „Nisem hlapec, ampak gospodar! Čujete, gospodar sem v tej hiši! Zato jo boste pri priči zapustili! Pojdite, pa takoj! Gostije je konec, zdaj bomo začeli delati! Vsi, tudi vi, mati.“

„Kaj?“ je zavreščala Vrabička. „Ste ga čuli? Še ni legel k moji hčeri, pa bi me rad gonil na delo!“

Tudi drugi so se razburjali in kričali vse vprek.

„Ho, lepega zeta si si izbrala!“ je kričal starešina. „Res, sam Bog ti ga je dal!“

Tement pa ni poznal šale. Stopil je k mizi, prijel za prt ter ga potegnil, da je padlo na tla vse, kar je bilo na mizi. Nastal je silovit vrišč. Ni bilo mogoče razločiti posameznega glasu. Tement je najprej pograbil muzikanta in ga potisnil skozi vrata, potem pa začel zamahovati s stolom. Ni se obrnil trikrat, pa je bila soba prazna, le tam v kotu za mizo se je jokala Neža. Tementu je zadrhtela roka, ko jo je zagledal; pristopil je k njej in dejal kolikor mogoče mirno: „Neža, sama vidiš, da to ni prav! Pojdi v najino hiško, takoj pridem!“ Hotel jo je celo pobožati s svojo tresočo roko, toda Neža se je naglo dvignila, zakričala: „Ti si divjak! Ti si norec!“ in planila iz sobe.

Zunaj je bilo še govorjenja in kričanja, dokler svatje niso zapregli in se odpeljali. Toda domači, razen Vrabiča, ki se je potegnil v hlev, ga niso pustili v miru. Najglasnejša je bila Vrabička. Tement ni hotel prepira, zato je začel spravlljivo, češ da ni hotel nič hudega, saj hoče vsem dobro, naj bodo tiho, kaj si bodo le mislili ljudje. A v odgovor je Vrabička planila na dvorišče in začela kričati, da jo je bilo slišati v vas: „Ljudje, ubiti me hoče! Sosedje, pridite na pomoč! To je divjak in ne človek!“

Ljudje so prihiteli na dvorišče. Ko so videli, da je ona, so se spet

vrnili, ponavljajoč: „Je že začela! Ubogi zet! Dolgo je odlašal z ženitvijo, pa bi lahko še odložil!“

Tement je spoznal, da ne opravi nič, zato je odšel za nekaj časa v hlev; ko se je vrnil, se je prav ponižno opravičeval. Tako so se končno le pobotali. Za Nežo in mladega je bila pripravljena zadnja hiška, zato se je Tement zelo začudil, ko se je na eno posteljo spravila Vrabička. Ker je videla njegov začuden pogled, je dejala skoraj smehljaje: „Saj vidiš, da nimajo spredaj vsi prostora. No, saj vaju ne bom motila.“

Tako sta legla Tement in Neža na eno posteljo in je ležala Neža tako, da je bila bliže materi kakor možu, ki mu je Vrabička dolgo v noč dajala nasvete, kako mora spoštovati njo kot svojo mater, in da mu mora biti ona največ na svetu, naposled je le zaspala. Tement pa ni mogel zaspati. Sprva je premišljal o vsem, kar se je tega dne zgodilo, potem pa mu je prihajala v misli čedalje bolj Neža, ki se je je rahlo dotikal s hrbtom; nazadnje si ni vedel drugače pomagati, okrenil se je k njej in si jo potegnil popolnoma na svojo posteljo. Neža se je delala, kakor da spi. V resnici pa je bila budna in po glavi ji je rojilo, kar ji je mati zabičevala, odkar je bilo v hiši govora o ženitvi, da namreč ne sme dati vajeti v moževe roke, poleg tega pa jo je prehajal strah pred tem neznanim človekom, ki bi ji lahko bil oče in je bil velik kot hrust. Sicer ni čutila nič posebnega, niti tedaj ne, ko jo je stiskal k sebi in ji nekaj nerazumljivega mrmral. Zdelo se ji je najbolje, da se dela, kakor da spi. Toda ko je Tement hotel še več, se je hotela prebujati iz svojega navideznega spanca in klicati čedalje glasneje:

„Mati! Mati!“

Vrabička se je takoj zbudila in se dvignila v postelji. Sprva ni takoj vedela, zakaj se gre. Ko pa je spoznala položaj, je potegnila Nežo od Tementa na svojo posteljo. „Pusti jo, če noče! Saj vidiš, da je nedolžna in boječa!“

Tement ni zatisnil vso noč očesa; ko se je na oknih zarisala prva zarja, pa je vstal in potegnil še Nežo iz postelje: „Vstani in pojdi rezat krompir, da ga še posadimo! Tudi vam, mati, ne bo škodovalo, če vstanete in pomagate!“

Ženski se nista zmenili za njegove besede; ko jima pa le ni dal miru, je Vrabička začela kričati, naj ju pusti na miru, še nikoli niso tako zgodaj vstajali, pa tudi zdaj ne bodo, on naj le gre sam na njivo, če hoče! Tementu ni preostajalo drugo, kakor da je šel sam rezat krompir. Ostali so vstali, ko je bil s krompirjem že gotov in je stalo sonce že visoko na nebu. Šel je v kuhinjo, da bi pozajtrkoval, a peč je bila še mrzla. Ni rekel besede, odrezal si je kos kruha in ga pojedel. V veži pa se je le ustavil in ukazal: „Zdaj pa pojdite saditi! Mica in Fefa bosta metali v jame, midva z Nežo pa bova nasekavala!“ A ženske so odvrnile, da morajo

pospraviti od gostije in da nima nobena časa, da bi šla na njivo. S stisnjnimi zobmi se je odpeljal sam.

„Ali ni nikogar pri hiši, da bi vam pomagal?“ se je navidez zavzela soseda, ki je prišla tam mimo, potem pa kar nadaljevala. „Križ je s temi ženskami, niso vredne drugega, kakor da bi jih vsak dan z brezovo! Ne stara, pa tudi mlade ne!“

Tement ni odgovoril; vedel je, da mora krompir v zemljo, ker je že zadnji čas. To je važnejše; pozneje bo opravil z njimi. Proti poldnevu je prišel Vrabič in mu pomagal, kolikor je mogel, tako je šlo malo hitreje. Zvonilo je poldne in zaman sta se ozirala proti vasi.

„Vsaj jesti bi nama lahko prinesle!“ je ponavljal Tement, v njem je vrelo in komaj se je še premagoval. „Tako, ves denar sem jim dal, in hočem, da jih spet postavim na noge, one pa ne marajo prijeti za delo. Ali so ob pamet ali kaj?“

„Tudi meni je delala tako,“ je odgovoril Vrabič, „pa sem bil tih in sem se ji vdal, zdaj pa imam. Ti pa udari, drugače ne bo šlo!“

Tement je vrgel motiko vstran in odšel s trdimi koraki domov. Doma so sedeli za mizo in jedli ostanke z gostije, peli so si in bili razigrane volje. Tement je obstal na vratih in jih mrko pogledal.

„Ali nama ni mogel nihče prinesiti jesti?“ je siknil.

Ker je Vrabička takoj začela stegovati jezik, je planil proti njej, jo potegnil za lase na sredo sobe in jo vrgel po tleh: „Da se boste streznili!“ je vpil. „In boste drugič vedeli, da jaz nisem Vrabič. Ne, jaz sem, jaz sem Jur Tement!“

Pustil je Vrabičko na tleh, široko sedel za mizo in segel po krožniku, kjer je bilo še nekaj mesa. A Vrabička se je kriče pognala proti njemu, mu vzela krožnik in ga zalučala v kot.

„Ti si upaš položiti roko name? Na svojo mater? Proklet!“ je vrelo iz nje. „In tebi sem dala svojo Nežo? O, le čakaj!“

Ker so dekleta potegnili z materjo, ni preostalo Tementu drugega, kakor da je odšel na njivo in sadil dalje. Zvečer ga ni nihče niti pogledal, niti spregovoril z njim. Ko je odšel spat, je spet našel na sosednji postelji Vrabičko. Čakal je, da je zaspala, potem si je hotel osvojiti Nežo. Ker pa ga je spet odrivala, jo je udaril s pestjo v obraz. A zdaj je bilo še huje. Vrabička se je zbudila in zagnala takšen vrišč, da ni mogel drugega, kakor oditi.

Drugi dan je Vrabička, ko je prvič šla mimo njega, pljunila predenj in zaklicala: „Fuj, zverina!“ Potem je ni bilo ves dan doma. Tement je popravljaj plotove, ki so viseli na vse strani in se podirali, zvečer, ko je odšel spat, je našel v hiški samo eno posteljo. Ko se je molče razpravljaj, pa je od zunaj zakričala Vrabička, ki se je šele tedaj vrnila: „Neža ne bo več spala pri tebi, saj bi jo ubil! Tako so rekli tudi na sodnji!“

Tement je spoznal, da je bila Vrabička na sodniji, zato je bil naslednji dan ljubeznivejši in je skušal na vsak način začeti pogovor. Sodnije se je že od nekdaj bal. Nekoč pred desetimi leti so se na kožuhanju sporekli, pa je v jezi mahnil z ročico po fantu, ki je grdo govoril o njem, in mu po nesreči izbil oko. Nič ni pomagalo, fantu je moral plačati tri jurje in še sedel je dva meseca. Ženske niso hotele imeti ničesar z njim. Tudi Vrabič se mu je nekam odmikal. Začutil je, da je sam na tej zapuščeni in zanemarjeni Vrabičevini. Vse je bilo proti njemu: prazni hlevi, zapuščena zemlja in predvsem njeni stanovalci. A v delu je sklenil pozabiti na skrbi in tolažil se je, da se bo že vse še nekako uredilo. V tem je dobil poziv, da mora na sodnijo. Tam se je srečal tudi z vsemi Vrabičevimi. Sodnik je poslušal njegov pretrgani in zmešani zagovor, nakar se je vsulo iz Vrabičke, pa tudi Neža in sestri niso bile boljše, le Vrabič je našel nekaj lepih besed. Dolžili so ga, da pretepava Nežo in Vrabičko, da niso varni pred njim življenja in da jih odganja od hiše. Sodnik jih je poslušal nekaj časa, potem pa je vse skupaj nagnal, češ naj se pobotajo, kaj hočejo drugega. Vrabičko je dobro poznal, saj ni minil mesec, da se ne bi bila tožarila s kom, Tementu je še svetoval, naj bo mirnejši in naj si pridobi vsaj ženo. Podati so si morali pred njim roke in se raziti v slogi in miru.

Ko so bili zunaj, je Tement izrekel misel, ki ga je mučila, odkar je Vrabič okreval, pa ni bilo zanjo pravega trenutka: „Pojdimo še k notarju, da uredimo tudi to!“

Vrabič ni rekel besede, Vrabička pa je takoj vzkripela: „Bomo še počakali! Najprej moram videti, ali znaš ravnati z mano in Nežo, kakor se spodobi, potem bom šele podpisala! Če boš tak, kakor si bil doslej, se pač lahko obrišeš za grunt!“

„Kako? Jaz pa sem vam dal svoj denar?“ je vzkripel tudi Tement. „Pa nisem nič vprašal, ali znate ravnati z zetom!“

Dolgo so se prerekli na ulici, toda zaman. Vrabička se ni dala pregovortiti.

Mrk se je vrnil domov. A že drugo jutro je navsezgodaj zapregel koleselj in rekel Vrabičevima: „Zapreženo je, gremo! Ne bom več čakal!“

Vrabič bi bil šel, a Vrabička je naganjala Tementa iz sobe: „Ne grem! Za takega divjaka ne bom podpisovala! Ti nisi za našo Nežo in tudi za našo hišo ne! Tebi sploh ne bom ničesar dala!“

Tementu se je zavrtelo pred očmi, nekje globoko v srcu ga je zgrabilo in bilo mu je, kakor da tone njegovih dolgih pet in dvajset let dela in trpljenja v brezdanje brezno. „Kaj ste rekli?“ je zahropel.

„Saj nisi gluhi!“ se je zarežala Vrabička. „Zaenkrat ti ne bom dala in še sploh ne vem, če boš kaj dobil pred mojo smrtjo!“

„Tako?“ je zarjul Tement, ki je v hipu spregledal vso njeno nakano:

samo za denar ji je bilo, samo da jim je rešil kmetijo, zdaj bi se ga pa radi znehili.

„Takoj boste šli z menoj in podpisali, če ne!“ Dvignil je desnico in stisnil pesti.

„Ti mi boš grozil? Poglejte, Neža Mica!“ je zakričala Vrabička, ker je stopil Tement proti njej, v zadnjem trenutku pa je staknila nekje palico in ga udarila preko obraza. Tedaj je zgubil tla pod seboj. Zdivjal je.

Ko je spet trdno stal, je videl okoli sebe prestrašene obraze, Vrabička pa je ležala na tleh v nezavesti.

Ko je prišla stvar pred sodišče, je bil Tement obsojen na mesec dni, ker je Vrabički zlomil roko, bo moral plačati stroške za bolnico, njej pa dati za bolečine dva jurja. Tement je vse priznal in sprejel nase, toda z Vrabičevine se ni hotel umakniti, čeprav ni imel ne ene lepe ure in je moral spati v hlevu, jest pa je hodil k Muleju. Šel je šele, ko so prišli orožniki ponj.

Ko so ga izpustili, pa je vedel, da se ne more vrniti v Razbor; tam nima nikogar, ima le devetnajst jurjev. Teh mu pa Vrabičevi ne bodo dali zlepa. Zato je odšel na sodnijo in povedal vse, kakor je bilo. Sodnik je zmajeval z glavo, iskal po aktih, naposled pa povedal, da bo z denarjem težko, ker je Vrabičeva kmetija za toliko zadolžena, kolikor je vredna in bo težko kaj dobiti nazaj; če bi dobil kaj, pa bo moral plačati bolnico in Vrabički odšteti dva jurja. Najbolje je, da jih kar pusti, Vrabička je bila tako pri njem in zahtevala ločitev hčerinega zakona. Tement ga je debelo gledal. Sodnik pa mu je vse še enkrat povedal, a Tement ga ni razumel. Odtava je in se klatil ves teden po mestu, dobil Krleja in ga pretepel, potem pa se je spet prikazal na sodniji in privolil v to, da se reši Neže in tudi misli na denar.

Od te Tementove „nezgode“ je minilo drugih pet in dvajset let. Spet služi za hlapca. Zadnja leta je nekje na Pohorju. Na to ne misli več, da bi kdaj oral svojo zemljo in spal pod svojo streho, tudi ne stiska tako z denarjem kakor prej. Ni več tako močan, delo ga kmalu utruji, zato si ob nedeljah privošči četrť ali dva in kako cigaro. Če se tako v nedeljo na večer vrača h gospodarju, se mu v mislih včasih pokaže Vrabičevina, takšna, kakor je mislil, da jo bo preuredil. Z neko bridkostjo se zavleče v listje in dolgo ne more zaspiti. Tudi misel na Nežo in otroke, ki bi jih bil lahko imel z njo, ga obide, naposled pa zamahne z roko in trpko vzklikne: „Sam Bog mi jo je dal in me je je tudi rešil!“ Zamahne še enkrat, potem pa zaspí in pozabi na vse.

† KARL ČAPEK

25. decembra pr. l. je v Pragi nenadno umrl Karl Čapek, najvidnejši sodobni češki pisatelj in eden največjih demokratičnih pisateljev povojne Evrope.

Karl Čapek se je rodil l. 1890. v Malých Svatonovicích kot sin podeželskega zdravnika. Študiral je filozofijo v Pragi, Berlinu, Parizu in se nato posvetil literarnemu, publicističnemu in novinarskemu delovanju. Kot leposlovec pripada literarni generaciji, ki jo je zajela svetovna vojna na pragu tridesetih let. Prva dela je pisal skupno s svojim za nekaj let starejšim bratom Jožefom. Te publikacije, ki prekipevajo borbene, tvorne mladosti in spekulativnega modroumja, so pri nas malo znane. So priprava in hkrati prehod do njegove samostojne, zrele tvornosti, ko se ob domači tradiciji in zapadnih vplivih docela izoblikuje Čapkova umetniška fiziognomija. Racionalno izbrušen, osvetljujoč slog, rafiniran okus in presenetljivo široka erudicija ga usposoblja za občestveno funkcijo, ki je hkrati umetniška in miselno popularna. Kot pripadnik čeških dežel, ki se v njih že stoletja srečujejo vsi evropski vplivi, je bil prepričan zapadnjak, z velikim smislom za zapadni individualizem, kot pripadnik malega češkega naroda, je bil rojen demokrat, neločljivo povezan z ljudstvom, katerega kolektivni patos je globoko umeval.

Sredi svoje generacije je pokazal Karl Čapek izklesan življenjski in umetniški nazor, s katerim se ostro loči tako od aristokratske izjemnosti svojih prednikov kakor tudi od svojih vrstnikov, ki so stremeli v filozofiji za absolutnimi vrednotami, v formi pa za neoromantično estetiko. Kot umetnik se ni osamil v stolp slonokoščeni, marveč je stopil na civilno tribuno relativizma in pragmatizma anglo-ameriškega kova. Odločil se je za zemeljski humanizem, za češčenje ved, ki naj lajšajo življenje, in za borbo proti sodobni mehanizaciji življenja, proti miselnemu titanstvu in revolucionarnemu zanešenjaštvu. Kot skeptičen kritik teh tendenc slika z izredno idejno in snovno invencijo njih neporabnost in pogubnost za evropsko kulturo. Svoje teze je oblikoval v senzacijsko aktualnih dramah in romanih, ki so mu utrla pot v široki svet, pot do svetovne slave. Ta dela so znana tudi pri nas, kakor: *RUR*, *Tovarna za absolutno*, *Krakatit*, *Stvar Makropulos*, *Adam Stvarnik*, *Iz življenja žuželk*, in deli, ki sta nastali v slutnji bližajoče se nevihte: *Bela bolezen* in *Mati*.

Karl Čapek je rasel organsko iz češke literarne tradicije. Na njo ga vežejo njegov socialno povdarjeni humanizem, njegov smisel za preprosto življenjsko resničnost, njegov racionalno čisti realizem, ki se mu hoče aktivne udeležbe pri zadevah narodnega in človeškega občestva. Tako ga je privedla notranja potreba do esejističnega in publicističnega dela, v katerem je proslavljal drobno službo človeku in življenju, in do novinarstva, ki ga je pojmoval kot dnevno službo resnici.

Čapkova najgloblja dela so pri nas še malo znana. Tako romanova trilogija *Hordubal*, *Meicor* in *Navadno življenje*, ki ustvarja mitus demokracije, porojen iz globokega poznanja človeške in ljudske duše. In njegovo zadnje in najboljše delo — *Prva partija*, slavospev civilnemu herojstvu rudarskega dela.

Razviti čut za individualne vrednote je vlekkel K. Čapka k problemu velikih osebnosti in ga nazadnje privedel kot zanesljivega Eckermanna h govorečemu in molččemu prvemu prezidentu. (Govori s T. G. M.)

K. Čapek je bil reprezentativna pisateljska osebnost prve, demokratične republike. Bil je umetniški in publicistični glasnik onih njenih idejnih osnov in vrednot, ki so danes, kot je podoba, brez cene in veljave. Zato se zgrinja nad njegovim prezgodnjim grobom ne samo tragika njegovega osebnega dela in tragika vsega češkega naroda, marveč ob sodobnem zatonu vseh doslej veljavnih etičnih norm tudi tragika vse evropske civilizacije.

V. K.

PUBLICISTIKA

B. BORKO

V slovenski književnosti zadnjih desetletij se čedalje bolj uveljavlja ne le po svojem količinskem, marveč tudi že po kvalitetnem doprinosu tista sporna zvrst književnosti, ki jo imenujemo publicistika. Hotel bi storiti malce nenavaden poskus, da obranim njeno mesto v književnosti in določim nje pozicijo v kulturnem življenju.

Kaj je publicistika? V nekem nemškem leksikonu sem našel zanjo tole zgoščeno definicijo: „Publicist, pisatelj, ki zastopa javno mnenje in nanj vpliva; publicistika, v to usmerjeno delovanje in njeni tiskani proizvodi.“ Ta definicija ni nič boljša ali slabša, kakor vse opredelitve te vrste. Pomaga si s precej ohlapnim pojmom javnega mnenja, ki ga je še težje strniti v formulo kakor samo publicistiko. Če je publicist pisatelj, tedaj je gotovo, da sodi njegovo delo v književnost (glede izrazov slovstvo, književnost, literatura se držim najnovejše Kidričeve opredelitve). Publicisti so v drugih slovstvih res književniki, četudi spreminjajo svoj naziv; naj samo mimogrede navedem, da Arne Novák češko publicistiko označuje kot feljtonistiko in jo uvršča v svojo „Pregledno zgodovino češke literature“, takisto nahajam v raznih francoskih slovstvenih pregledih „kroniste časa, idej in nravi“, med katere šteje André Billy celo literarnega zgodovinarja Lansona. V slovenskem kulturnem krogu prevladuje mnenje, da je publicistika časnikarstvo v nekoliko boljši izdaji. Njeno mesto v naši kulturi je še dokaj nejasno. Če jo postavimo v hišo literature, ni nič manjša Pepelčica, kakor če si jo drznemo poslati v hišo znanosti, da bi bila tu ali tam ponižna služabnica. Vsak verzopisec jo meri z viška in se lahko sklicuje celo na slovstvene zgodovinarje in kritike, ki se pozorno zaustavlja tudi pred pisci vsakdanjih epigonsko bledeh verzov, da odkrijejo v njih vsaj trohico tvornega duha, vsaj majhen utrinek večnosti, vsaj nekoliko doživljen dokument časa. Nimajo pa razumevanja za publicistično kroniko idej, dogodkov in pojavov, za posredovalko med ustvarjalci, raziskovalci, misleci in publiko, ki je v etimološkem sorodstvu s publicistiko in publicisti. Kdor le more, skandira nad njo Horacijev verz „Odi profanum vulgus et arceo“, zakaj v prizadevanju publicistov vidijo tvorci „večnih vrednot“ površno službo času in imajo nasproti njim podoben občutek kakor prebivalci visoke hiše ob klancu, ki gledajo skozi okno ljudi, capljajoče po blatu mimo njihovega gosposkega doma.

„C'est une noble tâche et singulièrement ardue, elle répond à une nécessité sociale,“ je dejal o „métier de journaliste“ l. 1937 novi direktor „Revue des Deux Mondes“ André Chaumeix, misleč pri tem na tisto funkcijo, ki bi jo mi označili s publicistiko, ker govori o posredovanju med strokovnjaki in širokim občinstvom. In Maurice Simart v svoji „Interprétation du monde

moderne“ dobro odgovarja tistim, ki v svoji literatski vzvišenosti vihajo nosove nad prizadevanjem publicistov, da je časniški članek, ki dobro in sočno opiše kakšen dnevni dogodek, „nemara bolj zatrdno literatura, kakor pa slab sonet ali neuspel roman“.

Že iz teh bolj slučajnih kakor smotrno izbranih navedb lahko posnemamo, kako so okrog publicistike zvrščeni pojmi: javno mnenje, žurnalistika, literatura, feljtonistika; lahko bi dodali še esej, poljudni članki i. dr. Qui bene distinguit, bene docet. Zato si skušajmo ogledati publicistiko v odnosu do nekaterih sosednih področij. Nesporno je njeno tesno sorodstvo z žurnalistiko, saj jo je prav za prav le-ta odzibala v svojem naročju. Toda žurnalistika ima prav kakor publicistika svoje predhodnice v samem osrčju stare literature, zlasti v slovstvenih spisih politikov in govornikov, ki so nam ohranili tedanje stanje javnega mnenja, gibanje občih idej, podobo časa in nravi. Dandanes bi si zaman prizadevali, da bi potegnili ostro črto med žurnalistiko in publicistiko, med publicistom in esejistom. Če pregledam „Anthologie des Essayistes français contemporains“, najdem v nji sestavke, ki se ne po snovi in ne po formi ne razlikujejo od dobrih publicističnih sestavkov in le-te lahko zopet mirno primerjamo z najboljšimi uvodniki listov, ki kaj dajo na kvalitetne in večče uvodničarje. Po primerih vodilnih čeških esejistov F. X. Šalde in Arneja Nováka bi lahko označili razliko med esejem in publicističnim sestavkom samo z večjo primesjo umetniških izrazil (slog, jezik) in z večjim nagibom k poetični literaturi pri esejju in z enostavnejšim izražanjem in večjim nagibom k stvarnemu značaju žurnalistike pri publicistiki. Umetnost eseja je po Rosenkranzu v „izenačevanju med resničnostjo dejstev in plastiko besed“ in esejist je „romanopisec z vezano fantazijo“. R. Jancke pa v svojem poskusu filozofije umetnosti postavlja esej v isto vrsto z govorom in primerja z umetno fotografijo; vse tri panoge „können künstlerisch sein, nie aber Kunstwerke“ in čeprav so še obmejni pojavi umetnosti, jih je vendar treba označiti le kot „površinsko umetnost“ (Oberflächekunst). Publicistika pa je v svojih najboljših proizvodih takisto izenačevanje med resničnostjo dejstev in plastiko besed; samo od osebnosti pisca zavisi, kako izbira dejstva in s kakšno izraževalno veččino jim daje besedno plastiko, ki je prav kakor v lepi literaturi izrazit proizvod osebnega stila in torej ogledalo piščeve individualnosti. Če se potemtakem vprašujemo po mejah med žurnalistiko, publicistiko in esejem, prihajamo k osebnim kvalitetam pisca, k originalnosti in moči njegove individualnosti, ki lahko tudi najpreprostejšemu časniškemu sestavku vdihne svojo osebno noto, torej ga opremi z nečim, kar je doživljeno in ustvarjeno s tvorno čustveno fantazijsko silo, kar je stvarnost gledana skozi neki temperament, neko dušo. Potemtakem je med literaturo (poezijo, pripovedno, prozo, dramatiko) in publicistiko vendarle večje sorodstvo, kakor dopuščajo poetje z olimpskimi ambicijami. Med tistimi, ki gledajo iz lepe hiše ob klancu in onimi, ki

capljajo mimo po vsakdanjem blatu, je mnogo stičnih točk, če odpravimo pozo vzvišenosti in pretirano hierarhijo vrednot in sploh spremenimo razločevanje med „višjim“ in „nižjim“, ki lahko s svojo relativnostjo zadene tudi poezijo, kakor na pr. v estetiki B. Croceja.

Publicistika je potemtakem iz impulzov javnega mnenja izhajajoča, vanj ali proti njegovim strujam naperjena oblika osebnega izražanja nekih občih idej, posredovanja med specialisti in občinstvom, med socialnimi skupinami in njihovimi naziranj in prepričanji, nadstavba nad časniškim poročevalstvom z njegovimi kronističnimi in informativnimi smotri. Tudi v nji se razodevajo temperamenti in okus piscev, tudi po nji je raztresene tem več njihove osebne barve, čim bolj je zadeva, o kateri pišejo, doživljena in projicirana skozi njihovo čustvenost. Medtem ko se žurnalistika omejuje na registracijo dejstev ali mnenj, ki se pojavljajo v „javnem mnenju“, na zrcaljenje neke stvarnosti, kakor se odraža v trenutnih situacijah, medtem ko literatura iz življenjske snovi ustvarja nove, estetsko značilne in umetniško izoblikovane vrednote, je publicistika obenem s svojo elegantnejšo, umetniško stremeljivejšo sorodnico esejistiko sredi med obema tečajema slovstvene proizvodnje. Tudi njeno delo se razpada v kvalitetno različne plasti, ki zavise, prav kakor raznovrstne plasti literarne proizvodnje, od večjega ali manjšega personalnega deleža in le ta od večje ali manjše kreativne sile. Lahko bi rekli, da je pri publicističnem delu bolj udeležen um kakor čustvo, vendar je v osebni barvi dobrih publicističnih sestavkov vedno tudi čustvena primes; zanjo je takisto potrebna fantazija z intuicijo, ki dejstva izbira in jim oblikuje izraz. Prav kakor ni dobre publicistike brez te čustvene, tvorno-fantazijske primesi, je ni umetnosti, ki bi bila nastala brez umstvenega sodelovanja; v našem jeziku opozarja na to že etimologija te besede.

Ni dvoma, da je publicistika po svojih bistvenih znakih bližja umetnosti kakor znanosti, čeprav je v najboljših primerih res le površinska umetnost. Njena usoda je določena s tem, da je bolj kakor vse druge sorodne panoge v tesni službi svojega časa in da nasproti nadčasovnemu v znanosti in umetnosti zastopa časovno v vseh njegovih relacijah do osebnih razpoloženj, skupinskih interesov, valovanj javnega mnenja itd. Zato je publicistika prav kakor reportaža izrazito dokumentarna. Vrednost njenih pričevanj je za znanost zmanjšana s publicističnim stremljenjem po aktualnosti, ostaja pa značilna za moralno atmosfero dobe, za ves njen „climat spirituel“, in v tem so njena pričevanja dostikrat celo neposrednejša kakor pričevanja čiste literature. Tudi v nji se rahlo odraža nebo večnosti, dasi jo gibljejo struje časa in vrtničijo minljivi vetrovi. Izločiti publicistiko in njene proizvode iz književne in sploh kulturne podobe določenega časa bi pomenilo, vzeti tej podobi eno izmed markantnih potez. Voltairovo delo, tolikaj značilno za duha osemnajstega stoletja, je po svoji dobršni plasti stilno izrazit proizvod pu-

blicističnega prizadevanja, in vendar si ne moremo misliti slovstvenega zgodovinarja, ki bi ga mogel izključiti iz zgodovine francoske literature. Publicistični stil razodevajo mnogi moralistični, filozofski in drugi podobni sestavki. Tudi za publicistiko velja, kar je dejal italijanski avtor iz 17. stoletja, Melchiorre Cesarotti da filozofija, kritika, politična literatura, moralistična literatura „tvorijo deseto Muzo stvarjalnega dela nekega naroda“ (la decime Musa dell' attività creatrice di un popolo).

Spričo tega izpričanega sorodstva med publicistiko in literaturo v ožjem smislu bi mogli govoriti samo o razlikah liričnega, epičnega, dramatskega, znanstvenega, esejističnega, publicističnega in žurnalističnega stila medtem ko si snov in namen dela nista v literaturi in publicistiki tako tuja, da bi ju lahko ločili z visokimi hierarhičnimi pregrajami. Individualnost, temperament in poštenost pisca dajeta vsem stvaritvam spoštovanja vredno posvečenje in čas, ki kruto trga vse vrednotne etikete in odloča tudi o namišljenih „večnostnih stvaritvah“, ne bo neprezanesljiv niti nasproti najskromnejši med priložnostno književnostjo, če bo nosila na sebi pečat piščeve osebnosti in če je potekla iz notranje nujnosti in dozorela v poštenem delu.

MLADINSKO VPRAŠANJE IN POTA NJEGOVE REŠITVE

I. BRATKO

I.

Že Ivan Cankar in Albin Prepeluh sta v času svetovne vojne opozarjala na vprašanje mladine. Ivan Cankar pravi v svojem predavanju „Slovenska kultura, vojna in delavstvo“, ki ga je imel l. 1918. v Ljubljani, tole: „Nekaj pa je, kar mi je prav posebno pri srcu in kar sem bil že omenil. To je usoda naše mladine — hkrati usoda naše narodne prihodnosti. Šol je malo, kar jih je, so prenapolnjene; učiteljev skoraj ni, učiteljice so z delom preobložene. Ali vse to je šele manjši del nesreče. Da šolske izobrazbe nimajo zadostne, je hudo. Toda še hujše je, da naši otroci stradajo, da polagoma pešajo od gladu. Zadnjič sem šel mimo šole na Ledinah, in tam sem videl obrazke, splahnele, zvodenele obrazke, da sem se obrnil stran, od sramu in bolesti. Mislim sem si v svojem srcu: „Moj Bog, to bodi naša bodočnost!“¹⁾ — Tudi Albin Prepeluh²⁾ je takrat videl mladinsko vprašanje v bedi zapuščenih otrok, katerih očetje so bili na fronti. V prvem desetletju po vojni so se glasovi o tem vprašanju poglobili, v krizi pa se spet pojavijo, glasnejši

¹⁾ Zbrani spisi Ivana Cankarja. XIX. zvezek. Str. 40.

²⁾ Glej Prepeluhove „Probleme malega naroda“.

in številnejši kot kdaj koli poprej. Mladinsko vprašanje je dobilo novo, težjo vsebino.

V krizi je bil po vsem svetu izločen velik del delavstva iz proizvodnje. Leta 1932. je bilo v Združenih državah 32 odst. delavstva brezposelnega, na Norveškem 30 odst., v Angliji 18 odst.³⁾ Dotlej zaposleni so morali na cesto, mladina, ki je zapustila šolske klopi, pa je takoj prešla v njihove vrste. — Dotlej stalni odtok kmečke mladine v mesta in odtok mladine iz agrarnih držav v industrijske, je zastal. Kriza na vasi pa je še bolj zmanjšala eksistenčne možnosti te mladine na domači grudi. Pojavi se nov problem: kam z mladino? Ne le znanje in zdravje — kot je bilo to v vojni — temveč tudi bodočnost mladine postane ogrožena.

V Sloveniji mladinsko vprašanje še posebno zaostrojuje njen ekonomski zastoj, ki ima svoje korenine v političnem položaju slovenskega naroda. Tudi pri nas sta dve plati mladinskega vprašanja.

Prvič ogroženi telesni in duševni razvoj mladine. Kmečka šoloobvezna mladina mora v zgodnjih jutranjih urah na delo, v šoli je neprespana, njena hrana in obleka je pod zdravstvenim minimom. „Podatki o preobremenjenosti z delom in o opravljanju težkih del pričajo, da je kmečka in kmečka proletarska mladina, — ki tvori večino šoloobvezne mladine — danes predvsem imetnik svoje delovne moči. Ona že ustvarja večvrednost in pomaga za ceno svojega fizičnega in duševnega razvoja držati na površini propadajoče kmetije. Mlade moči, ki naj bi se izčrpavale v izobrazbi in igri, morajo vstopati v proizvodjalni proces in nositi na svojih slabotnih plečih breme gospodarske krize.“⁴⁾

Drugič vprašanje bodočnosti mladine. V Sloveniji se rodi letno 29.000 oseb. Smrtnih primerov je 18.000. Naravni prirastek znaša torej 11.000 oseb na leto, 110.000 v 10 letih. V nasprotju z naraščanjem prebivalstva je naša agrarna proizvodnja v nazadovanju. Primer: leta 1910. je bilo na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem 684.000 glav goveje živine, l. 1927. pa na istem ozemlju le 363.000.⁵⁾ Industrializacija je tako počasna, da ne more držati koraka z naraščanjem prebivalstva. Leta 1923. je bilo v Sloveniji zavarovanih pri OUZD 73.000 delavcev, l. 1937. pa 94.000. V času ko je naravni prirastek dosegel 165.000 oseb, je industrija sprejela le 21.000 novih delovnih moči, to je osmino naravnega prirastka.

Niti v konjunkturi slovenska proizvodnja ne more sprejeti velike večine novih delavnih moči. V krizi pa je vsak dotok ustavljen. V času najgloblje

³⁾ Poročila mednarodnih strokovnih organizacij.

⁴⁾ I. B. Mladinsko vprašanje. Sodobnost 1938. št. 4. Str. 178. V tej razpravi je zbrano gradivo o položaju vseh plasti mladine v Sloveniji. Obširno gradivo o položaju šoloobvezne mladine so zbrali učitelji. Glej „Popotnika“ 1937-38. in „Prosveto“ 1937-38.

⁵⁾ Uratnik. Pogledi na gospodarsko in socialno strukturo Slovenije.

krize l. 1932. je bilo pri OUZD 75.000 zavarovancev, to je le 2000 več kot leta 1923.⁶⁾

Filip Uratnik pravi: „To (namreč mladinsko vprašanje. Op. pis.) nas postavlja pred nebroj zelo resnih problemov, ki so vredni temeljitega študija in najresnejše protiakcije. Drugače bo posledica tega razvoja trajna depresija, prenapolnjenost vseh poklicev, ne le intelektualnih, temveč tudi obrtnih in splošno znižanje našega življenjskega nivoja. Ali je tak razvoj nujen?“⁷⁾

II.

Kako naj rešimo mladinsko vprašanje? Mnenja so različna, večinoma si nasprotujejo. Oglejmo si nekatera. Šolski inspektor M. Presel je izdal leta 1935. knjigo „Strokovna šolska politika“, v kateri ugotavlja prevelik naval v intelektualne poklice. Po njegovem mnenju je izključeno, da bi se mogla zaposliti vsa šolska mladina v poklicih, za katere se šola. M. Presel predlaga: „omejevanje števila učencev na srednjih šolah s pomočjo strožjega ocenjevanja, usmerjanje mladine v obrtne poklice“ itd.

Drugačnega mnenja je poznajevalec vajeniškega vprašanja Filip Uratnik. On ugotavlja na osnovi objektivno zbranega gradiva, da velja tudi za obrtne poklice ista prenatrpanost kot za intelektualne. Njegov predlog je — usmerjanje mladine v poljedelsko proizvodnjo ter izseljevanje.

Tretje mnenje zastopa agrarni teoretik Fran Erjavec. On predvideva popuščanje agrarne krize v — notranji industrializaciji, dviganju obrti itd.

Tako pošiljajo mladino iz panoge v panogo, iz poklica v poklic. Ustvarja se slika, kot da nesorazmerno usmerjanje v poklice povzroča brezposelnost. V resnici so vse panoge relativno prenatrpane. Življenje samo avtomatično ustvarja neko sorazmerje med poklici. Večja ali manjša prenatrpanost v tem ali onem poklicu — zlasti v nekaterih panogah intelektualnih poklicev — je predhodnega značaja.⁸⁾ Zato tudi s svetovalnico, ki bi imela

⁶⁾ Številke po poročilih OUZD.

⁷⁾ Filip Uratnik. Nekaj misli k usmerjanju v poklice. Tehnika in gospodarstvo. 1936-37. Štev. 11.—12.

⁸⁾ Nesorazmerno usmerjenje v poklice smatra tudi dr. Sušnik za važen vzrok brezposelnosti. („Kako priti do kruha“. Koledar Mohorjeve družbe 1937.) „Vse tišči v mesto“ in „v višje srednje šole“ ter se „krčevito drži Slovenije“. Predlaga: „usmerjanje v bolj praktične poklice“, „smotreno razdeljevanje po strokah“ itd. — Mrzle številke dokazujejo, kako neznamenit odstotek kmečke mladine „tišči“ danes v višje srednje šole. „V mesta“ pa jo žene glad in brezizgledna bodočnost doma. Tudi v „krčevitem držanju Slovenije“ in v „nepraktičnih poklicih“ ni jedro mladinskega vprašanja, temveč kvečjemu — stranski pojav. Življenje si utira pot na vse možne strani, išče, seže po vsem, kar se le nudi — naj bo Zagreb, Beograd, Egipt ali Nemčija. — Tudi numerus clausus, omejevanje števila vajencev in slični ukrepi samo večajo armado nekvalificirane mladine v korist kvalificirane, množijo vrste mladine brez poklica in dela.

pregled zaposlitvenih možnosti, in svetovala, kam naj se mladina usmerja, ne bi bilo mnogo pomagano mladini, kvečjemu posameznikom. To ima pred očmi tudi Uratnik, ko pravi ob priliki priprav za tako svetovalnico:

„Poklicna svetovalnica bo mogla le tedaj pravilno svetovati, če bo splošna gospodarska politika pravilna. Drugače bo ogledalo nezdravih razmer.“⁹⁾

Kakšna pa je „pravilna splošna gospodarska politika“?

„Izredno važno bi bilo, da bi se meje zopet odprle in to za gibanje, kapitala in... delovne sile.“¹⁰⁾

Pred vojno je bilo izseljevanje nekak ventil, skozi katerega je odhajala odvečna delovna moč. Od leta 1896. do 1910., torej v 14 letih, se je izselilo samo z bivšega Kranjskega 110.000 oseb v Ameriko. To so bili časi, ko je s Cankarjem vzkliknila odhajajoča mladina: „O domovina! Vse ti hočem dati, samo svoje mladosti ti ne morem dati!“¹⁰⁾

Po vojni se je izseljevanje močno skrčilo. Uratnik računa, da se je v prvem desetletju po vojni izselilo letno okrog 3800 oseb. Istočasno ko pada naša agrarna proizvodnja, pada tudi izseljevanje. Mladina nima več k a m. Tudi za bližnjo bodočnost so izgledi zaposlitve naše mladine v tujini slabi. Samo trgovinska politika Nemčije, ki vključuje naše gospodarstvo v svoj „veliki gospodarski prostor“, omogoča večje začasno izseljevanje sezonskih poljedelskih delavcev.

Uratnik predlaga tudi druga pota „pravilne gospodarske politike“. „Treba je dvigniti rodovitnost naših polj in storiti vse, da pridela naše poljedelstvo več živil. Ta presežek in povečana kupna moč podeželja bo temelj za obrtno delavnost in industrializacijo, ki mora iskati svoje odjemalce zopet na podeželju. Zboljšanje stanovanjskih, oblačilnih in prometnih razmer na podeželju je smer, v katero bo morala iti bodoča obrtna in industrijska delavnost. Pravilno izgrajevanje te zamisli pomenja obenem eno izmed pravih usmerjanj naraščaja v poklice.“¹¹⁾

Dalje konkretizira Uratnik svojo zamisel takole: „Zato je važno, da skusijo napraviti naši strokovnjaki načrt, kako bi se dali naši hektarski donosi, ki za onimi v zapadni in severni Evropi za polovico zaostajajo, dvigniti. Posebno dve dejstvi govorita za to, da to vkljub našim ne posebno ugodnim pogojem za poljedelstvo ni nemogoče. Sosednja Avstrija je dvignila v zadnjem deceniju svojo poljedelsko produkcijo za nad 50 odst. V Julijski Benečiji se je dvignila med tako zvano žitno bitko v petih letih povprečna donosnost na hektar od 12 na 16 q... Napravil sem račun, kaj bi pomenilo 50 odst. izboljšanje produktivnosti naše zemlje za zaposlitev in prehranjevalne možnosti.

⁹⁾ Uratnik, istotam.

¹⁰⁾ Ivan Cankar. Kurent.

¹¹⁾ Uratnik, istotam.

Mi bi pridelali s tem 900.000 metrskih stotov krušnega žita več. To pomenja kruh za cca 500.000 oseb...¹¹⁾

Cilj povečanja donosnosti naših polj ima pred očmi večina naših gospodarstvenikov. Ta cilj je pravilen, a vprašanje je, kako ga doseči. V Avstriji, Italiji, Franciji in Nemčiji je uspelo dvigniti agrarno proizvodnjo v nekaterih panogah, ker so tam vodili protekcionistično agrarno politiko. Primer: julija 1932. je stal cent pšenice v Čikagu 8'9 zlatih frankov, v Parizu 32'6 in v Berlinu 29'6.¹²⁾ Ob tako visokih cenah se je velikim producentom rentirala racionalizacija poljedelske proizvodnje v teh državah. V naši agrarni državi je tak protekcionizem spričo šibkosti notranjega trga, ki nosi bremena te protekcionistične politike, nemogoč. In še nekaj: prirodni pogoji proizvodnje cerealij in posestne razmere v Sloveniji so tako neugodne, da tudi delna protekcionistična politika ni bila privlačna za nalaganje kapitala v proizvodnjo žita. Cena pšenice je bila jeseni leta 1938. na svetovnem trgu 60 dinarjev stot, v naši državi pa — 160. Toda kljub našim relativno ugodnim cenam so pri nas še vedno investicije v proizvodnjo cerealij nerentabilne.

V kapitalističnem gospodarstvu je odločilni činitelj proizvodnje — rentabilnost. Celó v državah, kjer je visoko razvita agrarna proizvodnja, je v krizi radi velikega padca cen prišlo do delne degradacije poljedelstva. Proizvodnjo sladkorja so močno omejili kljub rastočim ljudskim potrebam. Na nove investicije ni mislil nihče. Kajti s padcem cen je padel ali celo odpadel dobiček. Pot do cilja povečanih donosov naših polj je pot ljudske borbe, ki je gonilna sila napredka. Vidik dobička se s tem umakne vidiku ljudskih potreb.

Uratnik ne smatra svojih predlogov za dokončne in popolne. Svojo razpravo o usmerjanju v poklice zaključí s pozivom na mladino, da se loti obravnavanja lastne bodočnosti. „Odkod naj dobimo sil za velike prevrate, ki so nam tu potrebni, če ne iz vrst naših mladih intelektualcev, ki so obsojeni na počasno hiranje in propadanje, če se ne bodo vrgli z vso energijo na reševanje teh težkih problemov.

Naša mladina naj postane v tem najboljšem pomenu besede prevraten element in naj zamenja metode, ki več ne zadoščajo, z novimi, ki bodo dale novim tisočem kruha in eksistenco, socialni politiki pa olajšale težko delo pri posvetovanju za izbiro poklicev.

Dr. Sušnik zaključí svoj članek „Kako priti do kruha“ s sličnimi končnimi mislimi. „Naj se ne zanaša (namreč mladina. Op. pis.) ne na družbo ne na javnost marveč na svojo sposobnost in moč: le lastna krepka volja jo bo rešila.“¹³⁾

¹²⁾ Annuaire de l'Institut agraire de Rom 1932—33.

¹³⁾ Sušnik, istotam.

Ta „krepka volja“ pa se lahko uveljavi na več načinov. Lahko gre za krčevita prizadevanja mladega človeka, da bi se preril, izkoriščen in osamljen, z delom do kruha. Lahko gre za spretnost povzpeti se kvišku za ceno moralnega, političnega, osebnega padca. Lahko pa pride ta volja do izraza v organiziranih težnjah mladine.

III.

Ustavimo se pri zadnjih. Po vojni slabotno, v krizi pa z veliko silo nastajajo tako pri malih kot pri velikih narodih mladinska gibanja. Ta gibanja predstavljajo v svojem jedru organizirani napor mladine, rešiti vprašanje svojega dela in poklica. Uveljavlja se spoznanje, da družbenih vprašanj (in mladinsko vprašanje je družbeno vprašanje) ne morejo rešiti posamezniki, temveč družbeni činitelji, mladinsko gibanje. Začno se utrjevati vezi med mladinskimi organizacijami, terjajo se nekaka politična premirja med mladino različnih strank in ideologij. Korak za korakom naj se izkristalizira v sleherni plasti mladine novi duh solidarnosti in aktivizma, duh, po katerem kličejo nove razmere.

Značilen za duh tega gibanja je apel francoskega pisatelja Romaina Rollanda na mladino: Prvo, kar vam pravim, je: „Delajte!“ In prvo, kar pri mladini pobijam, se glasi: „Čemu naj delam?“ Vem, koliko ta „Čemu“ razjeda mlade moči.

Dva „Čemu“ poznam. Prvi izvira iz domišljavosti... To je „Čemu“ bolne kaste intelektualcev, ki se oddaljujejo od ljudskih gibanj, kot da jih le-ta ponižujejo in ogražajo v njihovih privilegijih... Drugi „Čemu“ korenini v čustvu manjvrednosti. To so mladi ljudje, trudni, še predno so živeli. Ko so z nemirnim očesom motrili veliki socialni konflikt sodobnosti, nepregledne množice v borbi, so rekli: „Saj jaz ne morem ničesar napraviti!“ Res, malo napravi, kdor se bije sam. Toda velika stvar našega časa je prav v tem, da ni nihče na svetu več sam, razen tistih, ki hočejo sami ostati... Vsakdo izmed nas pomeni več kot enega moža, pomeni milijone, pomeni ljudstva v razmahu svojih neizčrpnih sil.¹⁴⁾

Pod socialnim pritiskom klone zlasti brezposelna delavska in intelektualna mladina. Izginja vera, da bi mogla ustvariti pomembne stvari, koristiti. Razblinjajo se energije, ki jih ne more več usmerjati proti novim ciljem in delu, postavljenemu od samega sebe. Kaže se nejasen duh odpora, destruktivizma, duh, ki se noče uvrstiti v trezni tok zgodovinskega razvoja. — Vsem tem velja klic Rollanda: Delajte! Delo in skupnost utrjuje vero vase. Rolland je ujel v pero tisti silni pulz vrednot in energij, ki se osvobajajo v ljudskih nastopih in delu, daje moči in poleta, sprošča človeka individualnih interesov, bojazni, nesigurnosti, uvršča njegove napore v verigo ljudskih naporov.

¹⁴⁾ Romain Rolland. Aux jeunes. Les cahiers de la jeunesse. 1937. Štev. 1.

Mladinskemu gibanju je uspelo opozoriti na to, kolikega pomena je za mladega človeka imeti poklic, imeti delo. Najširše plasti mladine je vzvalovalo to gibanje tam, kjer so bila zanj ugodna tla — v državah politične svobode (USA, Francija, Belgija itd.). V Franciji je bil osnovan poseben odbor velikih mladinskih organizacij, ki naj bi skupno z ministrstvom in drugimi javnimi ustanovami reševal vprašanje dela in razvedrila francoske mladine. V predmonakovski ČSR so razpravljali o mladini v parlamentu, prirejali razstave o njenem položaju in z njenim sodelovanjem izvajali mere mladinske zaščite.

Mladinsko gibanje ni ostalo v mejah reševanja svojih socialnih vprašanj. Na zaostritev mednarodnih odnošajev je mladina odgovorila z mirovnim gibanjem. To gibanje je zajelo vse kontinente in pomeni močan protiutež militarizacije mladih ljudi. Manifestacija tega gibanja je bil I. 1936. mednarodni mladinski kongres v Ženevi in I. 1938. v New-Yorku. Zadnji se je vršil v kritičnem času vojne na Kitajskem in v Španiji, malo po anšlusu Avstrije, tik pred amputacijo ČSR. Sklepi tega kongresa so bili jasen odgovor mladine na te dogodke. Predstavniki velike večine svetovne mladine so podčrtavali, da jih vežejo močnejše kot kdaj koli poprej skupni ideali kulture in humanitete, pa naj gre za pripadnike bele ali rumene rase, za pripadnike agrarnega naroda ali naroda z visoko razvito civilizacijo. Točka, ki je zedinila vse delegate je — spoštovanje človeka, cenitev njegovih moralnih kvalifikacij, odklanjanje fizičnega obračunavanja med ljudmi. Podčrtanje teh idej je zlasti tehtno in možato v časih, ko jih reakcija gazi, trenutno triumfira in ko pronica skepsa v zmago etičnih vrednot ne le v širše inteligenčne plasti, temveč celo v njihove zavednejše kroge.¹⁵⁾

Mladinsko gibanje nima namena, prevzeti dediščine boja za ljudski napredek. To prepušča političnim pokretom in slojem, ki ta boj že vodijo. Ne vzgaja bodočih generacij strank, idejnih struj in kulturnih skupin, temveč socialne, delavne, živalne mlade ljudi, ki hočejo priboriti mladosti njen sijaj, smeh, delo in razvedrilo.

Gibanja slovenske mladine v letih 1918—30 so bila pretežno kulturna, ideološka, „Križ“ si je stavil za cilj prepoved katoliških vrst. „Proletarska mladina“ je podčrtala svoj ideološki in razredni značaj. „Mladina“ s Srečkom Kosovelom na čelu je šla od kulturnega do politično revolucionarnega boja.

¹⁵⁾ Primer mirovnega dela mladine v državnem obsegu. Na zimo 1938, v času triumfa rasizma in pogromov, je izdal „Odbor švicarske mladine“ (katoliške, protestantske in liberalne) apel na svetovno javnost. V tem apelu „obsoja rasistično ideologijo, zatiranje Izraelitov ter politična preganjanja“ in poziva „k povratku humanitete“. (Po Avant-garde, 2. XII. 1938. Bruxelles.) — Pri malih in ogroženih narodih dobiva mirovno gibanje narodno obrambni značaj. Predstavniki srbske mladine pravi ob 20 letnici Jugoslavije: „Stvarna osnova mladinskega programa, ki ga more sprejeti vsa mladina je — obramba nacionalne neodvisnosti, ustvaritev take mlade generacije, ki bo tej nalogi kos.“ (Mladost. 1938.)

Gogala, pripadnik „slovenskega katoliškega mladinstva“, pravi v svoji knjigi „O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja“ tole: „Če pa poskušamo sedaj končno zbrati vse osnovne misli o tem gibanju (namreč o mladinskem gibanju. Op. pis.) in podati kratko definicijo o njem, potem smemo primerjati to gibanje z idejnimi pokreti verskih poživitev, renesanse in francoske revolucije... Tako moremo torej tudi mladinsko gibanje upravičeno smatrati za pravi idejni pokret...“¹⁶⁾

Točneje označi spodbude, vsebino in težnje tega gibanja njegov najvidnejši predstavnik Edo Kocbek: „Za smer pokreta so bila odločilna mnoga spoznanja na sociološko verskem polju. Pomanjkanje narodno življenjske centralnosti, oslabiljena kulturna intenzivnost, prevelika razlika med osnovnim ljubezenskim primatom religije in med materialistično civilizacijo pričajo, da katoliška religiozna prabitnost ni več tako sveža in direktna, marveč se vedno bolj skriva v dnevno konfesionalnost ter se razblinja v partikularizem in strankarstvo... Gre za misteriocentrično ravnotežje slovenskega katolika.“¹⁷⁾

Preobrazbo ljudi in zlasti družbe je hotela tudi „Mladina“. Njeno izhodišče in bojno polje je bilo „drugo kulturno ognjišče“ Slovencev. Njena radikalnost je bila večja, vsebina njenih teženj bolj revolucionarna, a manj pretehtana, lažja.

Šele v krizi, ko se mladinsko vprašanje zaostri, zajame več mladih moči mladinsko gibanje v svoji novi obliki. Nastopa brezposelna intelektualna mladina, giblje se akademska mladina, borijo se vajenci in mladi delavci. Tudi kmečka mladina razmišlja, išče izhoda, postavlja zahteve.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Dr. Gogala. O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja. Ljubljana. 1938.

¹⁷⁾ Kocbek. Slovensko katoliško mladinstvo. Križ. 1929. Str. 5.

¹⁸⁾ Leta 1934 je Zveza absolventov kmetijskih šol priredila v svojem glasilu „Brazdi“ anketo „Kam s kmečko mladino“. Ugotovili so, da „doma na Slovenskem za kmečko mladino ni kruha“. „Večina kmečkih deklet in skoraj vsi fantje pa se“, kljub temu, „oprijemajo doma kot zadnje deske, ki jim je še ostala po brodolomu ladje sanj o lepi bodočnosti. Vsi se držijo doma, a sami vedo, da dom vseh rešiti ne more.“

Pri reševanju tega „najtežjega kmečkega vprašanja“ predlagajo agrarno reformo, pod katero spada še vedno toliko zemlje, da bi „preživljala desetisoče kmečkih družin“.

Na zborovanju ZAKŠ v Mariboru so padle te besede: „Če premotrmo okolico Maribora, če se ozremo po prelepih Slovenskih goricah, bomo ugotovili, da vsi najlepši, solnčni grički, kjer bogato rodi trta in jablana, niso last slovenskega kmeta... temveč jih poseduje in izkorišča tuje ali vsaj ne kmet. Kmečki otroci pa se potikajo po rodni zemlji kot bedni viničarji in za beraško plačo obdelujejo zemljo, ki bi morala biti njihova last... Podobno kot v Slovenskih goricah se godi po vsej naši domovini...“

Tisoči kmečke mladine pa se z obupom v srcu sprašujejo:

„Kaj imamo svojega? Ničesar! Ni časa, da bi delal zase kaj,
Ni zemlje, da bi dom postavil svoj, Ni prava, ni sodnika, nič, nikjer!...“

(Anton Medved: „Za pravdo in srce“.)

Ti poskusi mladinskega gibanja, tu kratkotrajni tam vztrajnejši, tu uspešni tam brez uspeha, kažejo, da se budijo plasti, ki so doslej globoko spale. Zdaj nastopi ta sloj zdaj drugi, postavlja svoje težnje, se bori, se šola za lastno in narodno prihodnjost.

Najboljši material predvojne mladine (intelektualne) se je usmerjal v osebno kulturno, manj v dnevno politično delo. Množice so ostale domena šefov strank, diktatorjev in stremuhov. Cankarjevi Jermani so bili potisnjeni, omejeni na golo kritiko razmer, prešli so v vrste tistih, ki stojijo „na bregu“ glavnih življenjskih tokov. Vse to je imelo delno opravičilo v nizki stopnji ljudske zavesti. Po vojni in zlasti v krizi se slovenska kultura, politika, gospodarstvo naglo spreminja, oči slovenskega ljudstva se obračajo za nečim novim, trdnim, njihovim. Težišče napredka se pomika iz izoliranih krogov med široke plasti, edine zmožne, „sanje idealistov“ in zamisli znanstvenikov uresničiti. Zato je mesto najbolj zrelega dela intelektualne mladine med kmečkimi fanti in mladimi delavci, tam kjer je novi duh ljudstva najbolj očit, neoviran, svež, neposreden. Ta korak reši intelektualno mladino zadušne izolacije, kjer ideje bledijo, zgublajo življenjsko moč in prepričevalnost, daje tej mladini elana in gradiva, da vidi globlje in išče dalje — „kako naj se poveča donosnost naših polj, kje naj najdejo kruha naši novi deset tisoči, kako naj se dvigne ljudska zavest, da bo znanost služila njemu, da se bodo „načrti strokovnjakov“ realizirali n j e m u v blaginjo.“

Slovenski narod bo odporen in močan na vse strani, če bo prebujen, živ v vsej svoji širini: ne le v trdnem kmetu, delu intelgence in zavednejšem delavstvu, temveč zlasti v najštevilnejših plasteh kmečkega polproletariata in proletariata ter v mladini. Mladinsko gibanje je činitelj narodne rasti Slovencev.

GOSPODARSKA OBNOVA ČEŠKOSLOVAŠKE

Dr. JAROSLAV VACEK

Nedavno sem bral v nekem praškem časopisu, da sta „inteligenca in dijaštvo pripravljena boriti se za češki košček kruha“. Revščina je pri nas priljubljen argument, za katerim se skrivata brezglavost in malomarnost do človeške usode. Pogosto smo slišali, zlasti v letih krize, da smo siromašen narod, ki se mora z malim zadovoljiti. In to so ponavljali celo ljudje z

Na koncu je padla zahteva:

„Tovariši! Naše in vse kmečke mladine geslo bodi: Slovensko kmečko zemljo slovenskim kmečkim ljudem! Naša slovenska zemlja pripada nam, ki na njej od rane mladosti trpimo in jo s svojim znojem pojimo.“ (Vsi citati iz „Brazde“ 1934 in 1937.)

visokimi in nezaslужenimi dohodki, ki so se znali hrabro boriti zoper državne davke. Po okrnitvi ČSR pa je gospodarska malodušnost zajela tudi širše plasti našega naroda. V naši javnosti so se pojavile tožbe, da smo gospodarsko pohabljen narod in da nam ne bo živeti. Sodim, da je ta črnogledost neupravičena in kvarna. Naša država ni gospodarsko pohabljena in življenjski nivo našega prebivalstva ni toliko odvisen od novo začrtanih meja, kakor od naše gospodarske marljivosti in politike v zmanjšani državi.

Ali imamo dovolj premoga in surovin?

Nova država bo morala uvažati iz Nemčije pretežni del rjavega premoga in mogoče tudi nekaj črnega. Sicer je mogoče, da se bo povečalo pridobivanje črnega premoga okrog Kladna in Rakovnika, ki je sicer slabše kakovosti, je pa zato cenejši. Sedaj obratuje tudi premogovni revir v Rosici na Moravi, kjer so pred leti nehali kopati. Podobno se lahko rjavi premog na Slovaškem pri Handlovi sedaj intenzivneje pridobiva; doslej ga v večji meri uporabljajo naše železnice. Ni pa vzroka za bojazen, da bi češko-slovaška industrija trpela pomanjkanje premoga, kajti Nemčija, ki je zasedla vse severnočeške in zapadnočeške revirje, bo ravno tako rade volje podpirala prodajo svojega premoga in zaposlenost svojih delavcev, kakor prej Češkoslovaška ali kakor to dela Belgija, Francija, Anglija in Poljska. Spremenil pa se bo seveda način plačevanja. Premog bomo plačevali s tistim svojim delom, ki ga bodo nemški konzumenti zahtevali, kakor je bil sicer doslej in je še sedaj običaj v vsej zunanji trgovini. Naše delo smo zamenjavali za inozemsko, pa nam je na voljo, da to zamenjavo še povečamo. Zato odgovarjam na vprašanje, ali bodo imeli naši konzumenti in industrija dovolj premoga, pritrdilno, in takisto na vprašanje, ali bodo imeli dovolj surovin in električne energije. Res je, da sta na zasedenem ozemlju tudi dve petini gozdov, ki so bili na češkem, moravskem in šleskem ozemlju, ostalo pa je veliko gozdnega bogastva na Slovaškem in v Podkarpatski Rusiji, ki zadostuje za potrebe domače industrije. Odstopili smo tudi na zapadnem Češkem velika ležišča kaolina, na katerih je bila zgrajena v okolici Karlovih Varov industrija za porcelanaste izdelke. Ostala pa so nam velika ležišča kaolina, uporabnega za papirno industrijo, za šamotno blago in za izvoz. Izgube ostalih surovin, n. pr. uranovih rud, grafita, kremenovega peska, nekaterih kamnolomov in dr. niso preveč važne. Češko-slovaška industrija je bila tudi preje v veliki meri odvisna na dovoz surovin iz inozemstva. Isto velja za naše glavne industrijske panoge, za tekstilno, konfekcijsko, kakor tudi za železno, jekleno in strojno industrijo. Dovažali smo bombaž iz Združenih držav, iz Egipta, Anglije, Indije in Brazilije, volno pa iz Avstralije, iz Južne Afrike, iz Francije, juto iz Indije, lan iz Poljske, Rusije, Litve, konopljo iz Jugoslavije, železne rude in kremenov pesek iz Švedske, Avstrije, Španije,

baker iz U. S. A., Kanade, kavčuk iz Malajskega, nafto iz Romunije, U. S. A. in iz Poljske, surove kože iz Argentinije, Brazilije, Poljske, surovine za rastlinsko mast iz Indije, iz Južne Afrike in od drugod, superfosfate iz Nemčije, Belgije, cin iz Holandske Indije, Anglije, cink iz Poljske, Norveške, svinec iz Mehike, Poljske in Španije. Pri zalaganju obratov nismo imeli niti najmanjših težav, ker velja v zunanji trgovini pravilo, da se blago veliko lažje kupuje kakor prodaja. Poučen je zlasti slučaj z bombažem in žitom, ki sta cenejša v državi, ki ju uvaža, kakor v državi, ki ju prideluje. Brez dvoma bomo tudi nadalje lahko kupovali vse surovine za svojo industrijo, kajti v zameno bomo nudili kakor doslej svoje izdelke, ki jih je tujina rada kupovala radi njihove dobre kakovosti in nizke cene. Zato je le deloma pravilna trditev, da „smo izgubili premog, kaolin, drva in drugo“. Te surovine so nam ravno tako pristopne kakor prej, spremenil se je samo način plačevanja. Pri tem pa imamo dovolj inozemskih plačilnih sredstev.

Ali bomo imeli dovolj industrije?

Govorili smo že o karlovarskem in loketskem porcelanu, ki je ostal v Nemčiji. Tudi polovica do dve tretjini tekstilne industrije je ostalo v Nemčiji, dve tretjini steklarskih izdelkov, večina tovarn igrač, glasbenih instrumentov, približno polovica papirne industrije, del kemične in razmeroma samo nekaj poljedelske industrije. Res je, da smo izgubili mnogo industrije, toda še več smo izgubili revnih krajev, kjer je leta in leta domovala trajna nezaposlenost. V češki in moravsko-šleski deželi je bilo 31. avgusta 1938 nezaposlenih 137.000 ljudi; od tega v okrajih z nemško večino 88 tisoč ali približno dve tretjini celotnega števila.

Zapadna in severna Češka, severna Morava in Šlezija so imele žalosten sloves industrijskih pokopališč. Vemo, da nismo izgubili industrije samo z odstopitvijo ozemlja, ampak da smo mnogo, zlasti izvozne industrije izgubljali že v prvih letih po vojni in zlasti za svetovne krize po letu 1929, ko je bilo ustavljenih mnogo tehnično zastarelih podjetij, ki so bila bolj ropotarnice, kakor pa gospodarske vrednote. Slišali smo od švedskih industrijcev, da se nahaja veliko naše tekstilne industrije za 15 do 20 let za tehničnim napredkom, kar je seveda pomenilo, da ni bila sposobna izdelovati za svetovni trg. Mnogo sudetskonemške proizvodnje se je vzdrževalo samo umetno v obratu in je životarila v steklenih cvetličnjakih — v soparici visokih carin in negospodarskih odredb. Naši konzumenti so doplačevali za odmirajočo proizvodnjo, ki je imela sicer slavno tradicijo in zelo izurjene nameščence, ki se je pa zakasnila v razvoju in ga ni mogla več dohiteti. Državna uprava je izgubljala velike davčne prejemke, dajala podpore in vendar se ji ni posrečilo oživiti proizvodnje, ki je bila odvisna pretežno od tujih trgov. Če pomislimo, da so morali steklarski industrijci izvažati štiri

petine svojih izdelkov in producenti porcelana še celo več, če so hoteli vzdržati svoja podjetja v obratu, potem razumemo, kako negotov je bil njih položaj. Moderne države stremijo za tem, da bi bila industrija odvisna predvsem od domačega trga in samo prebitki naj bi se izvažali v tujino. Domačo kupno moč je mogoče z lastnimi sredstvi okrepiti in vzdržati potrebo na primerni višini, toda učinkovati na inozemskega konzumenta je skorajda nemogoče.

Na ozemlju narodne države ostane dokaj razsežna tekstilna industrija, ki bo krila domače potrebe in bo še ostalo dovolj za izvoz. Ostala so nam središča, kakor so n. pr. Brno, Žamberk, Strakonice, Humpolec in na Slovaškem Žilina, ki izdeluje volneno blago, dalje Upice, Dvur Králové, Náchod, Červený Kostelec, Hronov, Dobruška, Ustí, n. Orlico z b o m b a ž n i m i izdelki, ostanejo nam tudi tovarne za izdelovanje jute, manjši del produkcije volne, tovarne za preproge v Hlinsku in v Brnu ter skoro vsa konfekcijska industrija. Tekstilna industrija v čeških krajih je mlajša kakor sudetskonemška in zato tehnično modernejša in izdatnejša. Od steklarske industrije ostanejo velika središča Železný, Brod, Turnov, Semily, nekatere tovarne na Moravskem in drugod. V narodni državi je zlasti mnogo votlega, laboratornega stekla, kakor tudi steklene bižuterije. Primanjkuje samo ploščatega stekla, ki se je izdelovalo v štirih tovarnah, ki so sedaj na nemškem ozemlju. Tovarne za to steklo so bile v kartelu, ki ni dovoljeval zgraditi drugih podjetij. Danes seveda ne veljajo več kartelove omejitve. Primanjkuje tudi zrcalnega in litega stekla, toda pripravlja se že nadomestno izdelovanje, ker je ostalo v čeških krajih mnogo opuščenih steklarn. V papirni industriji je ostalo pri nas približno polovica produkcije papirja vseh vrst, razen filterskega, natrijevega in nekaterih specialnih vrst. Tovarne, ki izdelujejo rotacijski papir, lahko krijejo približno eno tretjino domače potrebe. Kovinarska industrija je povečini v narodni državi. To je največja češko-slovaška industrija. Posebno razsežno je izdelovanje strojev, zlasti gospodarskih, šivalnih, pekar-skih, mesarskih, tekstilnih, pralnih in likalnih, knjigarskih, strojev za obdelavo lesa in kovin, različnih električnih strojev, vagonov, lokomotiv, avtomobilov, opreme žganjarn špirita, pivovarn, tovarn za sladkor, mlekarn, mlinov, pekarn, škrobarn itd. Naša strojna industrija ima že v ustanavljanju tovarn v prekomorskih deželah tradicijo in lahko rečemo, da je sodelovala pri industrializaciji večine poljedelskih držav v vseh delih sveta. Od strojne industrije ostane na češko-slovaškem ozemlju približno 85 odstotkov, tako da bomo tudi dalje velik izvoznik strojev. Od kožarske industrije je na narodnih tleh vsa produkcija čevljev s svetovnim središčem v Zlinu. Češko-slovaška obutev je prodrla s svojo kakovostjo in ceno na vse trge, o čemer priča n. pr. to, da je letos dosegla prvo mesto na angleškem trgu, s katerega je spodrinila prvega dobavitelja, Kanado. Velike uspehe ima tudi

produkcija usnjenih ženskih rokavic v Pragi in okolici, ki je tudi največji zalagatelj angleških konzumentov, kakor je bila včasih italijanska proizvodnja, ki pa jo je v dobi protitalijanskih sankcij naša izpodrinila. Od takrat se je Češko-slovaška še močneje usidrala v angleški trgovini. V krušno-gorskem mestecu Aberthamu je bilo drugo središče te produkcije, ki je delalo pretežno za ameriški trg. Ker veljajo v Ameriki za nemške izdelke višje carinske tarife kakor za češko-slovaške, bodo praški dobavitelji, za katere delajo brodske vasi od Dobriša tja do Rožmitala, lahko zalagali tudi ameriški trg. To bo zaposlilo domače delavce v Brdih. Precej razvita je tudi stavbena industrija (apnenice, opekarne, cementarne), ki je tudi v precejšnji meri zastopana na ozemlju nove države in je zgrajena z domačim bogastvom surovin. Produkcija nezgorljivega blaga, tudi lončarskega in pečarskega, ostane pretežno pri nas.

Notranji predeli naše države so zelo rodovitni in imajo napredno poljedelstvo, ki lahko krije ne samo domače potrebe, temveč lahko izvažajo v tujino prebitke pšenice, moke, ječmena, slada, hmelja. Zelo dobro smo preskrbljeni z zalogami živil in s poljedelsko industrijo. Od svetovnoznane produkcije hmelja nam ostane okrog polovica s pridelkom okrog 100 tisoč stotov po 50 kg, od česar znaša domača potreba okrog 30 tisoč stotov, tako da bomo izvozili letno 70 tisoč stotov. Drugi svetovno znani poljedelski izdelek je hanaški slad (Hana), ki je tudi na našem ozemlju. Na hmelju in sladu je zgrajena velika pivovarska industrija, ki jo je tvorilo v septembru 1938 369 delujočih pivovarn, od katerih je ostala na nemškem ozemlju ena tretjina in s tem okrog ena četrtnina celotne produkcije. Odstopili smo le majhen del tovarn za sladkor. Proizvodnja sladkorja se s tem zmanjša približno za 12 odstotkov, toda z zmanjšanjem prebivalstva se skrči domača potreba za okrog 30 odstotkov, tako da bo izvoz sladkorja zopet precejšen. Od 896 poljedelskih žganjarn špirita smo jih izgubili 130 (15 odstotkov), od industrijskih pa 12—14 (35—40 odst.). Proizvodnja špirita se bo znižala za približno 20 odstotkov. Pri nas pa je ostala znatna mlinarska industrija, sušilnice in tovarne za škrob.

Nova industrija.

V narodni državi bo treba spremeniti gospodarsko sestavo. Omenili smo že, da smo z odcepitvijo sudetskega ozemlja izgubili najmanj polovico tekstilne industrije in z njo večino industrije svile in nekatere druge specialne tovarne. Nimamo sedaj tudi tovarn za plosko steklo in n. pr. industrijo za barvanje rokavic. Zato bi bilo primerno, da bi jeli graditi novo industrijo, zlasti tisto, katere izdelki se doma dobro prodajajo. V severnih državah, v Angliji in Ameriki, imamo lepe primere, kako so pred nedavnim v dobi krize zgradili novo, tako zvano lahko industrijo. Tudi v državi, ki je prenatrana z industrijo, kakor je Anglija, gradijo veliko novih tovarn,

ki bodo služile proizvodnji blaga naravnost za konzumente. To so majhni ali srednji obrati s povprečno 200 nameščenci, ki nastajajo pod idealnimi pogoji, in ki jih po načrtu ustanavlja posebni urad za potrebno ozemlje. Ta nova industrija nastaja vseskozi brez carinske zaščite, toda z direktno pomočjo vlade, ki je predvsem v nabavi izdatnega in cenene posojila. Novim podjetnikom se nudi direktna pomoč, kakršno imajo pri nabavljanju kapitala velike delniške družbe. Ker denarni zavodi neradi tvegajo financiranje novih in finančno šibkih obratov, je bil nastanek nove industrije brez državne kreditne pomoči zelo otežkočen.

Pri nas se stavijo novim podjetjem večje zapreke kakor v Angliji, ker so naša bančna posojila zelo draga in redka. Z izjemo velikih industrijskih obratov je pretežna večina naših podjetij brez dolgoročnega posojila in dela samo z dragim kratkoročnim posojilom, za katerega računajo banke redno od 8—9 odstotkov. Pri nas nismo nikoli poznali politike cenene denarja, zato je ostala naša industrija brez redilnega soka, ki je v cenemem in obilnem posojilu. Državni investicijski zavod, ki bi podjetjem dajal ceneno posojilo, bi bil najuspešnejša direktna pomoč za zgradnjo novih tovarn. Pred nekaj leti je napisal guverner danske asignacijske banke v nek angleški časopis, da je v času krize nastalo na Danskem veliko nove industrije brez carinske zaščite, samo po zaslugi intenzivne politike cenene denarja, ki jo je imela danska asignacijska banka. Pri nas je tako politiko zelo dolgo ovirala prazna vera o našem finančnem uboštvu. Toda oboroževalni program in mobilizacija sta prepričala javnost, da se lahko izvršijo velika dela z dobro organizacijo človeških in prirodnih sil in da je tedaj denar zgolj simbol. Nadaljnje važno sredstvo, ki bi pospešilo nastajanje nove industrije, je nabava cenениh ali brezplačnih zemljišč za tovarniške stavbe. Primerno bi bilo, ko bi eden od centralnih uradov izvedel evidenco prostih zemljišč, ki jih nudijo pri nas občine rade volje na razpolago, in zaprtih podjetij, ki so poceni naprodaj. Mnoge občine ponujajo tudi nadaljnje ugodnosti. Cenem električni tok, plin, vodo, znižanje ali spregled doklad in davka za nekaj let. Tudi država bi lahko pokupila ugodna zemljišča. Zadnje dni smo čitali o mnogih slučajih, ko hočejo naše občine novih podjetij, ki bi jim one rade omogočile start. V Angliji se za državni denar naravnost grade tovarniška poslopja po standartnem načrtu in po naročilu podjetnikov in ta se potem poceni oddajo v najem, pri čemer je večina najemnine odmerjena po tem, kako je tej ali oni občini potreba pograbitni pridobitno priložnost, in drugič po tem, kake važnosti je za konzumenta novo blago, ki ga namerava podjetnik izdelovati. Tistim, ki ustanavljajo podjetja v krajih z veliko brezposelnostjo, se lahko najemnina tudi spregleda za dobo 1—3 let po individualnem prevdanku ali pa se vsaj precej zniža. Važno je, da država zagotovi cenem električni tok

in zato bi bilo prav, ko bi bile v vsej državi cene električnega toka podvržene reviziji. V mnogih krajih je še potrebna elektrifikacija, ki je nujno sredstvo za decentralizacijo proizvodnje v mestu, kjer je dovolj delovnih moči. Prav tako je treba izpopolniti cestni in železniški promet in nuditi za prevoz v oddaljene kraje tarifne ugodnosti.

Da bi imela nova industrija dovolj delovnih moči, je treba urediti delavnice in tečaje, kjer bi se izvežbali mladi ljudje in kjer bi nezaposlene razvrstili po sposobnostih in jih priporočali v nove zavode. V angleška vadniška središča vozijo udeležence z avtobusi, dajejo jim delovne obleke, hrano in tedensko denarno nagrado. Tečaji trajajo po šest tednov in njih vodstvo skrbi tudi za oddih in telesno vzgojo gojencev. Morali bi jih ustanoviti v vseh revnih krajih, v Brdih, na južnem Češkem, na Češko-moravski višini, na Valaškem in v hribovitih krajih Slovaške in Podkarpatske Rusije. V njih bi morali skrbeti tudi za izvežbanje domačih delavcev.

Pričakovati je, da bo po izvršeni demobilizaciji precej naraslo povpraševanje po delu in to bo še večje, ko se priselijo tisti, ki bodo v nemških krajih optirali za našo državo. Treba bo razmišljati o dvojni notranji kolonizaciji: 1. o poljedelski, ki bi povzročila novo razprodajo veleposestev in zidanje novih vasi, 2. o industrijski, ki bi se ustvarila tako, da bi država na lastnih zemljiščih zgradila številne tovarne, opremljene z vso mehanično energijo in komunikacijo, to se pravi, da bi zgradila industrijske naselbine in v bližini vasi naselja z rodbinskimi hišami za nameščence. Imamo veliko tako zvanih pasivnih krajev, za katere bi taka kolonizacija pomenila povečanje delovnih priložnosti in bi omogočila gostejše naseljevanje.

Potrebno bo, da država nudi novim podjetjem davčne olajšave ali pa jim spregleda davke, seveda vedno po individualni preiskavi in prevdanku. Razmišljati bi bilo tudi o tem, ali ne bi mogla država potrebnim občinam plačati za nova podjetja tudi del občinskih doklad za prvo leto ali za prvi dve leti. Sodim, da je metoda direktne državne pomoči gospodarsko pravilnejša kakor carinska zaščita, ker se državna pomoč lahko izvaja na podlagi posebnega pregleda v vsakem posameznem slučaju in se lahko podeljuje po potrebi, medtem ko se carinska zaščita nanaša na vsa podjetja brez razlike.

Gospodarsko raziskovanje krajev.

Vse, kar smo navedli v prid nove industrije, se da uresničiti pod pogoji, da bo država postopala po načrtu. Za to nam je treba, da natančno vemo, kakšni so pridobitni izgledi posameznih krajev, t. j. da vemo za število podjetij, ki so v obratu, za število zaposlenega in nezaposlenega prebivalstva, za njegovo izvežbanost in za višine njegovih dohodkov. Ravno tako je treba

popisati vire prirodnega bogastva, na katerih bi se lahko zgradila nova proizvodnja.

S pregledom vseh teh podatkov se bo pokazala slika, kako v tem ali onem kraju prebivalstvo živi in kakšna nova podjetja bi se lahko v njem zgradila. Tako bi nastal gospodarski načrt. Raziskovanje kraja bi moralo biti poverjeno gospodarskim izvedencem, ki bi ga prepotovali in izdelali načrt s sodelovanjem trgovskih in obrtniških zbornic in krajevnih odborov.

Naloga nove industrije je razdeliti zaposlenost in gospodarsko blagostanje enakomerno po vsej državi in tako razdeliti tudi riziko eventualne nezaposlenosti na večje število podjetij in na raznovrstno proizvodnjo. Prenatranost sudetskih krajev s tremi panogami, ki so delale pretežno za tekstilni, steklarski in porcelanski izvoz — je povzročila, da je bila zaposlenost v naši državi zelo nestanovitna, odvisna od vsakoletnega izvoza v tujino. Če razdelimo celotno zaposlenost na veliko število manjših podjetij, ki delajo predvsem za notranjo potrebo in manj za izvoz, se do neke mere zavarujemo proti eventualni brezposelnosti. Na podlagi krajevnih raziskav se bo lahko odločilo, v katerih mestih bi se gradila nova podjetja in za katero panogo bi bil neki kraj najbolj pripraven. Angleški način, ki daje podjetnikom svobodo pri izbiri izdelovanja in naselitve, je pravilnejši, kakor pa naredbena pot. Angleški način osrednjega vpliva na novo industrijo je utemeljen v prizadevanju države, da nudi krajem, ki potrebujejo novih podjetij, dovolj ugodnosti, da bi podjetniki iz lastnega interesa zgradili tovarne tam, kjer si država želi. Tako n. pr. ni potreba, da bi jih gradili v čisto poljedelskih krajih, kjer se prebivalstvo lahko dobro preživlja.

Gradnja nove industrije ne bi smela biti prepuščena samo zasebnikom, marveč bi bilo za naše razmere priporočljivo, da bi država gradila podjetja sama ali pa bi bila soudeležena v obratih bodisi z občinami ali okraji, deželami ali zasebniki. Podjetnikov nimamo na pretek, zato je potrebno, da se ne bi državna iniciativa in gospodarski načrt omejevala samo na pripravo ugodnih prvih pogojev za zasebni podjetniški svet, marveč da bi država sama postala vzorni podjetnik. Na pritožbe o nerentabilnosti državnega podjetništva je mogoče odgovoriti, da podjetništvo prav tako kakor javna uprava zahteva v veliki meri nadzorstva in za njo mora skrbeti sleherni javni ustroj, zlasti v demokraciji. Javno podjetništvo se mora udeležiti tudi tam, kjer računski donosnost ni dosegljiva, ampak kjer je podjetje samo socialno koristno. Državno ali mešano podjetništvo je velikega pomena tudi v tem pogledu, da z njegovo pomočjo država lahko vpliva na zasebna podjetja v socialno-naprednem duhu. Javno podjetništvo naj bi bilo primer nivoja tudi za zasebna podjetja. Mislimo tu zlasti na odgovornost za stalnost zaposlitve, za primerne dohodke in za mirno reševanje delovnih sporov.

Država je dolžna v stalno večji meri posegati v industrijska podjetja,

kajti od moderne države se danes splošno zahteva, da svojemu prebivalstvu zagotovi popolno zaposlenost in rastoč standart. Na dosegi teh dveh ciljev je zgrajen socialni mir. Iz tega vzroka bo kmalu konec anarhičnemu nastajanju nove proizvodnje, konec slučajnosti, in nova industrija se bo razvijala načrtno, kakor stremi za tem razvoj v Angliji in Ameriki. Je pa seveda treba, da bi postala država in druge javne ustanove veliki viri posojil in da bi bil odpravljen monopol zasebnih denarnih zavodov pri dajanju posojil in pri podeljevanju podjetniškega kapitala. Praktično to pomeni prehod k politiki cenenega denarja in v občinskem gospodarstvu odstranitev dokladnih limitov iz l. 1927. Na državni in občinski dolg, ki je nastal z nabavo splošno koristnih dobrin, moramo gledati kot na občno lastnino.

V smeri k svobodni trgovini.

Omenili smo že, da se nastajanju nove industrije ne prilega ortodokсна gospodarska teorija, ki jo predstavlja visoka carinska zaščita, temveč direktna državna pomoč v vsakem posameznem slučaju, pri čemer imamo najbolj v mislih nabavo obilnega in cenenega posojila kot najuspešnejšo pomoč. Domnevamo, da bi se dal sedaj, ko se je država rešila zastarele sudetske industrije, najlažje dvigniti življenjski standart našega prebivalstva z odstranitvijo carin, kontingentov, in z zalaganjem naših konzumentov, s cenanim in kakovostnim blagom vsega sveta. Odstraniti bi morali vse uvozne zapreke že iz tega vzroka, ker je svobodni uvoz prvi pogoj za naraščanje izvoza. Za to pa je treba obilne zaloge deviz, ki je bistveno narasla po obljubi angleškega posojila 30 milijonov liber (okrog 4 milijarde 200 milijonov Kč). Lahko si bomo svobodno nabavili zaloge potrebnih surovin in strojev za novo industrijo. Nadaljnja potreba, da se kar najtesneje zblizamo z odcepljenim ozemljem, s katerim nas spajajo tesni gospodarski odnosi, ki jih ne smemo pretrgati. To zblizanje pomeni gospodarsko zblizanje z vso nemško državo. Sodimo pa, da bi bilo po gospodarski obnovitvi za naše prizadevanje zelo neugodno, če bi obdržali do zunanjega sveta dosedanje carinske zidove in ostale zapreke, ki ovirajo dovoz, in se zatekli v carinsko unijo z Nemčijo. Morali bi z njo preživljati težak avtarkičen proces, ki bi napravil nizki standart našega prebivalstva še težjega in povzročil, da bi stremeli bolj v agrarno državo kot pa v sistem, v katerem se bi poljedelstvo in industrija harmonično dopolnjevala.

Zaključek.

V novem gospodarstvu bo potrebno, da bo država velik naročnik in kupec blaga in delovnih sil in zato bo gotovo potrebovala za svoje naloge visokih davčnih prejemkov. Po načinu, kako bomo reformirali svoj davčni sistem, da bo odgovarjal zahtevi socialne pravičnosti, in po pripravljenosti državljanov, pomagati državi z rednim plačevanjem davkov, bomo merili

svojo ljubezen do domovine. Standart prebivalstva, njegov nivo in napredek sta popolnoma v naših rokah; odvisna sta samo od tega, kako bomo organizirali svoje gospodarsko sodelovanje. Ta organizacija nam je popolnoma odpovedala v času krize pri izvajanju zlate deflacijske politike, ki je sokriva, da se je porušil gospodarski mir v naši državi. Politična demokracija ne more naprej brez gospodarske demokracije. Res je, da ne živimo v čisti demokraciji, ampak v borbi za demokracijo, kakor je rekel prezident Beneš. Jasno pa je, da mora iti borba skupno za politično in gospodarsko demokracijo. Ko je v letih krize začel pešati pokret za gospodarsko demokracijo in se je omejil na razdeljevanje nezaposlenosti, je veliko ljudi izgubilo vero v politično demokracijo. Zato moramo obe gibanji združiti. Naša država ni gospodarsko pohabljena in bodoči življenjski nivo našega prebivalstva je odvisen od naše nove gospodarske politike, ne pa od novih državnih meja. Mnogo ljudi je živelo v bedi za starimi mejami, njihova usoda v novih mejah je odvisna od sposobnosti, s katero bomo organizirali večjo proizvodnjo in boljšo razdelitev plodov našega sodelovanja.

Iz rokopisa prevedel Oton Berkovec

DVAJSETLETNI OBRAČUN NAŠEGA VZGOJNEGA TER OBRAZOVALNEGA DEJANJA IN NEHANJA

K. OZVALD

Al bo kal pognalo seme,
kdor ga se je, sam ne ve.

Prešeren.

Eden izmed očitkov, zavoljo katerih je bil Sokrates v 70. letu življenja obsojen na smrt, se je glasilo, da ta mož — zapeljuje mladino. In vendar velja Sokrates vse do današnjega dne za najizrazitejši primer ali za prototip resničnega vzgojnika. A ta vzgojnik po volji božji je trdil, da s svojim prizadevanjem opravlja — „babiške“ posle. Se pravi, Sokrates bi rad pomagal atenskim mladeničem, da najdejo samega sebe ter se na ta način porodijo za novo, to je za pravo življenje.

Ob Sokratovih besedah, da je vzgajanje človeka v jedru „maieutiké“, pomoč pri rojstvu človeškega bitja, bi se moral vsak pravi vzgojevalec še danes resno zamisliti. Reči hočem, ne samo učitelj ali učiteljica v šoli, ampak tudi oče in mati doma, duhovnik v cerkvi, mojster in delovodja v svojem obratu in še mnogo drugih, vsak na svojem torišču: kulturna politika, mladinski pisatelj, gledališka uprava, novinar, prosvetljevalci naroda.

Meni je tukaj največ v mislih šolsko oblikovanje mladega rodu, zato bom pred vsem drugim govoril o smotru, možnostih in mejah šolske vzgoje in obrazbe.

O šoli je v teku zadnjih dvajset let i pri nas Slovencih bilo mnogokaj izmenjavanja misli, včasih celo precej hrupnega. In pokazalo se je, da bi se tudi

v Jugoslaviji o tem, kaj je prava šola in kaj ne, dalo reči: kolikor glav, toliko misli. A bistvo ali jedro šole kljub temu ne more biti sporno. Kajti kdo neki bi ugovarjal. Če pravim, da je šola vedno in povsod bila, da je in da tudi bo v temle: nekdo, ki ve, zna, hoče, zmore to in ono, navaja koga drugega, da bi tudi on vedel, znal, hotel, zmogel, česar še ne ve, ne zna, ne hoče ali ne zmore. Tako so zamišljene vse šole: ljudska, gospodarska, obrtna, trgovska, gimnazija, univerza, učiteljske, strojepisna, pilotska, plesna itd.

Tako ima šola nalogo, po nekem načrtu pomagati dečku in deklici, oz. mladeniču in mladenki do tega, da bosta znala — „živeti“, da postaneta prej ali slej čim bolj dodelan človek. Morda otipljiveje bi se dalo reči: pripravljati ju za tisti „vsak dan“, ki ju čaka, zlasti še za obe najaktualnejši torišči življenja v bližnji bodočnosti — za gospodarsko in pa za socialno življenje, ki dandanašnji človeku po večini teče v obliki poklica.

Če ti je do tega, da mlado bitje „v duhu in resnici“, ne pa „kakor koli“ pripravljáš za življenje, tedaj ga moraš tako oblikovati, oz. preoblikovati, da iz njega postane človek, ki bo na svojem mestu zadovoljen sam s seboj ter bodo i drugi zadovoljni z njim. Plod pravega oblikovanja bi naj bil po takem v ta pravce razvit mlad mož in žena, da jima bo zdrav duh v kar najbolj zdravem telesu. Ni namreč že v tem vse, da narod živi, treba je marveč, da dostojno živi. Tako je učil že Aristoteles.

Ako mladega človeka zavestno oblikuješ po svojih vzorih in nazorih, se to vrši tako, da v neki smeri ali stilu in pa po nekih vodilih učinkuješ na samoniklo rast njegovih telesnih in duhovnih sil. Teh pravcev in vodil pa sta dve vrsti: enim pravimo vzgoja, drugim pa obrazba. Toda ni nemara tako, da bi se eno razlikovalo od drugega kot noč in dan, ampak sta vzgojevanje in obrazovanje povsem organski del ene, to je tiste celote, ki jo imenujemo oblikovanje mladega naraščaja.

Vzgoja, reči hočem vzgojni proces, je (vsepovsod in v vseh dobah) prizadevanje odrastlih, da bi otrok in mladoletnik postal prej ali slej polnovreden in sicer živo zakoreninjen član raznih zajednic, v katerih mu je živeti: rodbine, stanu, poklica, ljudstva, naroda, cerkve... Zato so si člani kake zajednice podobni „kakor jajce jajcu“ ter je sleherniku hkrati vtisnjena podoba celotne zajednice: saj vidimo na pr., da slovensko ljudstvo vzgaja slovenske ljudi („človeke“), katoliška cerkev svoje vernike, vinogradništvo vinogradnike, samostan redovnike in redovnice, vojašnica vojake, kmečka rodbina kmečki rod in kmečka vas kmečke vaščane (Kriek, Erziehungsphilosophie: 31). Vzgoja torej tako oblikuje, oz. preoblikuje človeka, da ga skuša pred vsem drugim napraviti sposobnega in voljnega za sožitje z drugimi. Kdor ni iz njenih rok prejel socialnega „lika“, mora v življenju čestokrat opravičeno slišati, da je „neotesanec“. In tako ima vzgoja že po svojem jedru socialen pravce ter je — „socialna“ vzgoja. „Outsider“, „divjak“ itd. so najčešče izjeme in „nevzgojen“ človek je — nesocialen človek.

Tudi izobrazba teše človeku tak in tak lik, drugačnega nego ga je imel, zato ga i ona — preoblikuje. Kajti „neizobražen“ biti se pravi, da kdo nastopa, govori, se udejestuje preveč po svoje, „po gorjansko“. Vendar pa izobrazba ni isto, kar vzgoja. Kdor se hoče današnji dan v življenju uveljaviti, mora pač biti oboje: vzgojen in tudi izobražen.

Pravo izobraževanje se vrši tako, da živo ali organsko, se pravi ne kot mrtvo kost, temveč kot plodna doživetja vedno uspešneje sprejemaš v svojo dušo vse tiste kulturotvorne sile iz gospodarskega in tehniškega, socialnega, verskega, političnega življenja, iz znanstva, umetnosti itd., ki si za nje sposoben in dovzeten ter utegnejo

postati plodovito gibalo tvojemu bitju in žitju. Kdo neki bi dvomil, da je na pr. kmetu treba drugačne izobrazbe, ko pa učitelju ali obrtniku ali umetniku ali politiku? Zato moramo pač pritegniti Sprangerju, ki uči, da je najzrelejši plod, ki zraste na drevesu pravilnega izobraževanja — enoten človek, ki kaj zmore na tem ali onem torišču ter se tudi veseli tega, kar je in kar zna. In današnja „šola“ je na vsej črti zamišljena kot — obrazovalna, to je izobrazbo dajajoča naprava.

To, kar je iz tebe napravila vzgoja, se od tvoje izobrazbe razlikuje nekam tako, kakor streha od drugih, niže ležečih delov hiše. Se pravi, izobrazba dopolnjuje vzgojo — v višjih, duhovnih plasteh našega bitja in žitja. Saj je stržen izobrazbe prav v tem, da „zakladi duha“ ali kulturne vrednote, ki jih premore narod v svoji kulturi, stopajo poedincu zlasti iz mladih vrst organski v dušo, to je tako, da se mu duša ob njih oplaja k vedno novemu življenju. Prav značilno je, da Janez Evangelist Krek za pojem „kulture“ porablja besedo: „izobraženost“. In povsem pravilno je Vladimir Levstik zapisal, da bi samo „vzgojeni“ in ne hkrati še „izobraženi“ človek bil — „brez kulturnega obraza“. Že apriori se izobrazba po takem pretežno obrača v individualno smer.

A najgloblji pomen dobiva izobrazba odtod, da je v zlatem jedru — oblikovanje samega sebe. Kdor je namreč tako izoblikovan po duhu in telesu, da mu po pravici pritiče pridevek „izobražen“, ta je svojo dodelanost dosegel tako, da ga je najprej kdo drugi vodil v izobraževanju in mu pomagal obvladati dane težkoče, pozneje pa si je največ sam prizadeval, da bi dosegel to in to vrsto izobrazbe. Kajti pedagoško dejstvovanje, ki ga izvršuje oče ali mati, učitelj, duhovnik, mojster obrtnik itd., je v bistvu zavestno, „načrtno“ prizadevanje, komu pomagati do volje, da bi oblikoval samega sebe, to je, da bi iz lastnih sil skušal pravilno doumeti, ceniti in gojiti kulturo, v kateri živi. (Spranger, Internat. Zeitschrift für Erziehungswissenschaft III², 173.)

Pod konec junija 1938 sem si v Ljubljani ogledal dve šolski razstavi: eno je priredila bežigrajska poizkusna šola, drugo pa tehniška srednja šola. Obe sta name tako učinkovali, da sem ob razstavljenih izdelkih moral biti enih misli z gledalci, ki se niso mogli načuditi vsemu temu, kar so videli in česar zdaleka niso pričakovali. Ko pa sem nato doma meditiral o ciljih in poteh sedanjega, v marsičem zares novega prizadevanja, je, zavito v plašč Prešernove besede stopilo pred me tiho vprašanje — „al bo kal pognalo seme“. Ali bo na njivi sedanje šole res vzkliko to, kar je isti naš olimpijski velec in videc izrazil s prečudovitim verzom, da „kalí, kar žlahtnega je, žene zale?“ Ali je opravičeno upanje, da bo iz sodobnih, vsaj iz modernejše usmerjenih šol prišel rod resnično vzgojenih pa izobraženih mož in žena, brez katerih se kulturno življenje naroda ne da misliti?

Današnji šoli se tudi pri nas očita, da samo uči, a bi morala — vzgajati. Toda poglejmo! Komu značaj vzgajati, se pravi, v njem ustvarjati ali pa preustvarjati neke trajne naravnosti duše, ki jih psihologija in življenje poznata pod imenom mišljáve (Gesinnungen, attitude). V ta okvir gredo: ljubezen (do sočloveka, staršev, domovine), sovrašтво, dobrohotnost, prijaznost pa neprijaznost, maščevalnost, vestnost, odgovornost, spoštovanje (živih bitij in neživih reči), pobožnost, usmiljenost, hvaležnost, smisel za to in ono (za: lepoto, pravico, storjeno krivico), volja za usluge in podreditev, plemenita miselnost (gentlemanstvo), zvestoba (lojalnost) itd.

S to ali ono mišljavo, na pr. biti „mož-beseda“, je človeku začrtan, rekel bi, okvir, v katerem se mu kot nekaj ob sebi umliivega porajajo take in take namere, sklepi, odločitve, dejanja. Kdor je recimo povsem prešinjen od miselnosti, da moraš

dano besedo držati, se ne bo zlahka odločil, da bi jo prelomil. In z izpremenjeno mišljavo se ti obenem izpremeni tvoritev tega, kar se imenuje namera, sklep, odločitev, dejanje. Če iz tega ali onega razloga ne sodiš več tako, da te dana beseda veže, tedaj utegneš odslej s svojimi namerami, sklepi, odločitvami, dejanji marsikoga neprijetno presenetiti. Je namreč tako, da izpremenjena mišljava hkrati začrta vsemu tvojemu življenju novo smer, posebno še tvojemu dejanju in nehanju. To najglasneje izpričujejo npravstvene „izpreobrnitve“, ko je kdo iz Savla postal Pavel. V tem smislu poziva apostol: „Postrgajte stari kvas, da boste novo testo!“

Kdo ne bi hotel videti, da izpremembi njegove mišljave sledijo v drug pravec obrnjene namere, sklepi, odločitve, dejanja? Ne pa tudi narobe! Če je na pr. trmoglavni otrok „pod moraš“ pravkar ubogal, to še ni znamenje, da je postal — ubogljiv. Ako kmet plača davek, ker bi se sicer iztirjal, ne bomo pač rekli, da je državi iz kaj globljega uvidevanja odrajal, kar ji gre. Kadar slišimo, da je ta ali oni človek volk v ovčji koži, je s temi besedami rečeno, da se z izpremenjenim dejanjem in nehanjem ne izpremeni še i mišljava. In prav tako tudi tista „farizejska korektnost“, ki jo kdo proti pričakovanju očituje s svojim ravnanjem, ni izkaznica prerojane mišljave. Zato pa mišljav kakor je na pr. sovraštvo, skopost, maščevalnost, pomanjkanje smisla za red itd. ni mogoče izpreminjati z vzgojnimi ukrepi, se pravi hotoma, po kakih „načelih“. Kajti takim ukrepom je dosegljivo le dejanje, ne pa tudi mati dejanja, reči hočem mišljava, na kar točno opozarja Kant.

So ljudje, ki kultiviranje (ustvarjanje in preustvarjanje) različnih mišljav proglašajo za glavno nalogo šole.¹⁾ Toda taki po moji sodbi zahtevajo nekaj, kar hodi, kakor smo pravkar slišali, pač „nad moč“ vsaj današnje šole. Kajti mišljave so stvar, o kateri se sicer danes v šoli mnogokaj govori (ljubezen do bližnjega ali domovinska ljubezen, spoštovanje duhovnih voditeljev človeštva, pomen poštenosti ali odgovornosti v vsem medsebojnem življenju itd.), katere pa je zares vsak dan manj v obtoku življenja ter se i obrajtava nekam toliko, kar „device brez dot“.

Resnično vzgajanje, ki seže otroku ali mladostniku (pa tudi odraslim) do živega ter jim oblikuje dušo v tem in tem pravcu, se marveč odigrava edinole v tem ali onem najožjem, intimnem krogu „sorodnih duš“, zlasti pa zdrave rodbine, kjer ta in ta njen član živi neposredno, to je brez slehernega ovinkarstva z drugimi ter se vsi pojavi tekočega življenja od najnižjega do najvišjega presoajajo in uravnavajo po zahtevkih odkritosrčne medsebojnosti, brez vseh mogočih mask in pridržkov, in kjer čudodelno, čeprav le podzavestno učinkuje živi zgled.²⁾ Ta ali ona ad hoc postavljena oseba, recimo učitelj ali učiteljica, kateri je ex offio, po naročilu poverjen posel sistematične vzgoje, pa nikoli ne more do odločilnih mest mlade duše v tako visokih zahtevkih, kakor je na pr. spoštovanje nasprotnika, to je človeka, ki v tem ali onem oziru drugače misli, čuti, hoče, dela nego ti. Šolski razred namreč sehdob ni malo ni „občestvo“ sorodnih duš. A brez tega njiva za uspešno gojitev pravih mišljav, zlasti za gojitev prave socialne kulture, ni „izorana“. Najzanesljivejše gojišče in vadišče socialnega človeka je ter ostane — normalna rodbina. Duše učencev in učenk so si v razredu vse prej ko pa sorodne: po gospodarskem bitju in žitju, socialni zavesti, svetovnem naziranju, političnem mišljenju itd. Neki naš list je točno omenil, da niti najskrbnejši učitelj

¹⁾ Gl. K. O z v a l d, O temeljih državlanske vzgoje. Pedagoški zbornik 1934, str. 13.

²⁾ Gl. E. S p r a n g e r, Die wissenschaftlichen Grundlagen der Schulverfassungslehre und der Schulpolitik. 1928. Str. 37.

ne more zabrisati socialnih razlik med učenci in dokazati lačnim želodcem, da so polni, ko vidijo pri drugih izobilje. In podobno je i duša učitelja ali učiteljice le izjemoma povsem sorodna duši njunih učencev. Posebej na kmetih ali po delavskih krajih se v mladem rodu rada pojavi odpornost proti učitelju ali učiteljici, če na pr. v obleki, nastopu, besedi preveč hodita svojo, v tistem kraju neobičajno pot.

Pa tudi mimo tega dejstva ne smemo hoditi, da otrok v takih vprašanih, ki segajo do skrajnih globin našega življenja in zadevajo zadnji smisel vsega tega, kar je — verjame očetu in materi več negoli učitelju ali učiteljici. In dečko ali dekletce prav lahko današnji dan čuje doma tudi vrednotno sodbo, da se od tega, kar sta na pr. glede narodne zavesti slišala v šoli, ne da — nasititi želodec. Ko sem imel priliko nekoga opozoriti, da ni pošteno, se dotikati tuje lastnine, sem dobil odgovor: „Pošten je lahko tisti, ki ima denar“. Paupertas — meretrix! Po naše: pomanjkanje in lakota se malo menita za etične temelje življenja. Ako nam je res kaj do negovanja socialne kulture, ki je v jedru isto, kar vzgajanje značaja, tedaj bi morali najprej poskrbeti, da zopet ozdravi — rodbina, ki je morda res „pracelica“ vzgoje, pa je bolna, zlasti na želodcu.

Res, da tudi učitelj in učiteljica lahko prav blagodejno učinkujeta na mišljavo učencev. A ne tako, da bi to zavestno, sistematično nameravala ali izvrševala po predpisih, ampak največ — s svojim z g l e d o m : ako jima iz vsega dejanja in nehanja, ki ga imata dečko pa dekle priliko opazovati, govori prava vestnost, točnost, moralni pogum, resnicoljubnost, uvidevnost, pravičnost, premišljenost, zanesljivost in zlasti še taktnost v vsakem oziru, osobito pa v besedi. Kajti v tej obliki, samo v tej se otrok ali mladostnik lahko za trajno navzame, „naleze“ vestnosti, smisla za red in poštenje, resnicoljubnosti itd. Toda kolikšen neki je po današnjih šolah odstotek tako „nalezljivih“ učiteljev in učiteljic, profesorjev in profesorice? A vrh vsega še tole! Mišljave so kaj nežna rastika in njihova rast nujno zahteva, da se vestalski budno čuva to, kar je v mladi duši žlahtnega pognalo ali pravkar poganja. Pa kaj se prečestokrat šola meni na pr. za domačo tradicijo in kaj z druge strani za šolo pa za njeno prizadevanje vse tisto izvenšolsko obližje, ki mu je mlado bitje izročeno skoraj 20 ur na dan!

Sicer pa si pokličimo v zavest dejstvo, da kulturno življenje zahteva dandanes od šole, da bodi predvsem drugim — obrazovalnica (Bildungsschule), to je institucija, ki si največ prizadevaja, vsebino kulturnih dobrin kot nekakšen kulturni kvas zanesti v testo mladih duš. Tako jo je razumel na pr. že Pestalozzi.

Vsem šolam kakega naroda je odkazan isti cilj: sleherna izmed njih bodi mlademu človeku oblikovalnica, se pravi, s svojim delom ga tako kleši in, ako le mogoče, tudi izkleši, da se bo kedaj plodno udejstvoval na tem ali onem torišču narodove kulture in civilizacije. Le oblika ali način, kako naj služijo svojemu namenu, jim ni ista, temveč se ravna po danih okoliščinah, zlasti po starosti, sposobnostih, izbranem poklicu mladega rodu. In pa — po spolu! Dekleta bi naj postale matere, a v poklicih bi se naj tako udejstvovale, da se uveljavi njihova ženskost, zato se ne bi smele obrazovati po moškem kopitu!

Ljudska, meščanska in srednja šola imajo mesto pred poklicnim življenjem ter jim je prava naloga v tem, da učencu in učenki dajajo osnovno izobrazbo.

V ljudski šoli bi si naj mladi rod čvrsto vkopal temeljev za svojo poklicno, torej strokovno in pa za tisto človeško obrazbo, ki bo sama najboljših sokov dobila šele iz neposrednega in resničnega življenja v zrelejših pošolskih letih, zlasti v izvrševanju poklica. In še prav posebe bi se naj dečko in dekle v ljudski šoli toliko razgledala po gospodarskih platih življenja, da se i njima razodene pomen poklicnega udejstvovanja ter da si bosta, ako ne pojmeta v srednjo šolo,

po 14. letu lahko s premislekom izbrala poklic. Zato šolski zakon pravilno odreja, da se naj pouk prilagodi „življenjskim potrebam“ kraja, v katerem se nahaja šola.

Meščanska šola ni „strokovno srednja šola“, temveč bodi neke vrste nadaljevalnica ljudske, samo da na višji ravnini in pa v širšem obsegu. Tukaj bi nadarjenejši učenec in učenka naj prejemale v širino in v globino več osnovne obrazbe kakor v ljudski šoli; zlasti pa bi se naj usposobila za vstop v kak „meščanski“ poklic (za obrt, industrijo, promet, trgovino, gospodinjstvo, socialno skrbstvo). „Življenjskim potrebam“ primerno pa bi naj meščanska šola posebej zunaj na vasi uvaževala to, da se naš narod največ ukvarja s — poljedelstvom.

Tudi gimnazija je obrazovalna šola, podobno ljudski. Vendar pa ni le nadaljevalnica ljudske šole, saj je rojena iz drugačne miselnosti. Ko dečko ali dekle stopi iz 4. razreda ljudske šole v gimnazijo, se odslej na drug način uvaja v prirodni svet in pa v kulturno življenje — v znanstvenem duhu. Kajti namen srednje šole ni izobraževanje najširših ljudskih slojev, temveč oblikovanje odbranih poedincev, ki naj bi kedaj na tem ali onem torišču samostojno reševali življenjske naloge naroda. Srednješolski abiturient bi naj bil usposobljen, da se res lahko odloči za tak in tak (akademski ali neakademski) poklic, ki zahteva „voditeljskih“ lastnosti: na pr. lastni preudarek in razvit čut odgovornosti.

Zato pa bi srednja šola naj učenca in učenko tako vodila, da najde pravo pot kvišku, ko se končavši gimnazijo vzpenja navzgor v mejah svoje socialne plasti ali pa se preko njenih mej dviga v drugo, višjo plast. Kajti kako neki bo „študirani“ človek drugim, vodstva potrebnim zanesljiv kašipot, če se ni nad te ljudi dvignil v vseh človeških pomembnih legah svoje duše, reči hočem, če se ni naučil „razumevati“ živega človeka ter sleherni korak vpije, da v resnici ni drugega nego na pr. gospodarski nevednež, intelektualni parvenu, umetnostni snob, politični diletant, socialni fantast.

Ali bo srednja šola ta cilj dosegala, dokler ostane profesorjem in profesoricam v glavnem predavalnica in redovalnica, učencem preža na ugodno konjunkturo in staršem borza, kjer se v drugi polovici semestra največ vrši moledovanje za potni list v višji razred? Saj ga pač ni momenta, ki bi srednješolsko dejanje in nehanje bolj označeval nego sedanja od dne do dne naraščajoča nervoznost vseh tukaj neposredno udeleženih ljudi: učencev, profesorjev, staršev. O nervoznem človeku pa je večak v teh rečeh rekel, da „nalikuje stroju, ki je sicer v vseh delih nepoškodovan, pa ga premalo ali preveč kurijo, s slabim oljem mažejo ali gonijo z neprimernim kurivom, mu napak ravnajo vzvode ali pa ga porablajo za nepravne svrhe. Slehera izmed teh škodljivosti moti funkcioniranje stroja, in čim finejše pa kompliciranejšje je zgrajen, tem lažje bo odpovedal“ (R. Paneth).

Sicer pa se vprašajmo, ali so „učene“ stopnice srednjih in visokih šol res edina pot, po kateri se „talent“ lahko na socialni lestvici dvigne? Ne! To je marveč mogoče v vsakem socialnem razredu. Le ozkosrčnih predsodkov bi se trebalo iznebiti ter mlade ljudi smotrno voditi vse po njihovi nadarjenosti in po zahtevkih izbranega poklica. Bogate žetve čakajo tukaj poklicno svetovalnico, ki je v Ljubljani že shodila. Mnogo dobrega bo pri nas storjeno, če se primerno uredi — strokovno šolstvo (trgovina, obrt, tehnika). Primerno, se pravi tako, da se v teh šolah ne bo le fabriciral strokovnjak, ampak hkrati razvijal — človek, cel človek. Inače bi socialno vzpenjanje vodilo v brezdušni amerikanizem.³⁾ Da je na-

³⁾ Gl. K. Ozvald, Pot do „boljšega“ kruha in do „imenitnejšega“ mesta. (Socialnopedagoški problem „jare gospode“.) Vodnikova pratika 1929, str. 43.

šemu „specialnemu“ šolstvu že trdno vkopan temeljni kamen, o tem urbi et orbi kar najlepše priča „Spominska knjiga 1888—1938“, ki jo je „ob 50-letnici izdala drž. tehniška srednja šola v Ljubljani“. 1938.

Tudi učiteljišče je poklicna šola, saj mu je namen, gojenca in gojenko pripravljati za učiteljski poklic. A velika abotnost v sedanjem stroju učiteljišča je ta, da bi se nekdo, ki še sam krvavo potrebuje obrazovanja, že kar sistematično učil — obrazovati druge. Ako nam je kaj do tega, da se dokopljemo do zares nove, se pravi novim oblikam življenja ustrežajoče ljudske šole, ki je organski podstavek vsem drugim šolskim vrstam, tedaj moramo bodočega učitelja in učiteljico, ko sta si pridobila dovolj „osnovne“ obrazbe, napotiti v tako šolo (ki je še ni!), kjer se bosta temeljito učila — pedagoško misliti. Zlasti pa jima mora tole postati jasno: „Vzgojnik ne postaneš ob študiju pedagogike, če bi jemal tudi najboljše knjige v roko; še manj iz predavanj o psihologiji otroka in o vzgojeslovju. Pa i zgolj tako ne boš vzgojnik, da izvršuješ pedagoško prakso. Kajti mnogo sem jih videl, ki so bili leta in leta v eno povezani ž njo, pa vendarle niso postali vzgojniki. Postaneš pa vzgojnik, če vzgajaš samega sebe ter se ti na sebi samem razodene smisel požlahtnitve, dodelane človečnosti.“ (E. Spranger, Die Erziehung der Frau zur Erzieherin.)

V obrazovalnem tipu univerze poklicna misel nikoli ni prevladovala, ne v srednjem veku in tudi ne pozneje. In ko je v novi dobi prodrli plodoviti princip svobodnega raziskovanja, je vsaj na filozofski fakulteti, ki je najznačilnejša komponenta v organizmu univerze, v ospredje stopila gojitev „čistega znanstva“ — brez ozira na njegovo morebitno porabo. Toda človeku se vendarle ponuja vprašanje, ali je z gojitvijo teorije izčrpana že vsa naloga univerze. Rekel bi namreč, da duh časa čedaljebolj izrazito naroča visokim šolam vršitev trojnih opravkov: gojiti raziskovanje, pripravljati za poklic in hkrati še — obrazovati slušatelja za razumevanje kulturnega življenja ter mu vzbujati veselje in voljo do tega življenja.

Obrazovalni proces pa niti takrat ni končan, kadar mladenič ali mladenka ljudsko ali poklicno šolo zapušča ter stopa v odgovornosti polno službo življenja. Saj utegne celo biti tako, da je prav tedaj prišel najplodovitejši moment za resnično izobrazbo, ki ni isto, kar nabrano ali nakupljeno znanje, temveč je oblikovanje človeka, tako oblikovanje, da ob njem „organski raste v notranjo in vnanjo kulturo svoje dobe in svojega naroda“.

„Ljudske univerze“ tukaj niso obrodile pričakovanega plodu, rekel bi da največ zato ne, ker niso znale biti ne „ljudske“ in tudi ne „univerze“. Zavoljo tega pa se iščejo nova pota do vzvišenega cilja — po preizkušenem vzorcu danske „ljudske visoke šole“, ki je s svojimi uspehi kar sijajno izkazala svoj *raison d'être*. Kot vzorec ljudske visoke šole zlasti za kmetske potrebe pa bi nam utegnil še bolj služiti zelo dober sloves uživajoči „Volksbildungsheim“ Sv. Martin pri Gradcu, ki ga s čudovitim elanom in pa brez slehernega birokratizma vodi dvorni in konzistorialni svetovalec Josip Steinberger. Prava naloga ljudske visoke šole je ta, da se mladini v pošolski dobi in tudi odraslim na znanstven, a vendar razumljiv način govori ter daje prilika za razgovor o visokih vprašanjih, ki zadevajo življenje in ki stopajo pred vsakogar — ne toliko glede na poklic, ki ga izvršuješ, ampak največ glede na to, da si človek, oz. sočlovek, član svojega naroda, državljan. Namen ljudske visoke šole torej ni, iz kmeta, malega obrtnika, industrijskega delavca... napraviti inteligenta v današnjem pomenu besede; prej bi nje namen utegnil biti ta, da današnjega „intelektualca“ — počloveči. Kajti ljudska visoka šola naj v življenje kmeta, malega obrtnika,

industrijskega delavca... zanese nekaj takega, kar jim njihovega poklica ne bo priskutilo in osovražilo, temveč kar jim ga pomore vzljubiti ter jim ga pokaže v lepši, to je v plemeniti luči duha.

Kulturni razvoj, ki ga današnji človek prehodi v normalnih razmerah, bodi podoben rastočemu drevesu, to je organski celoti, ki se na njej da razlikovati troje nesamostojnih delov: korenine, deblo in pa precej košata krošnja. Koreninam odgovarja „osnovna“ izobrazba; kakor nad koreninami deblo, tako se nad osnovno izobrazbo vzpenja „poklicna“; a kar je nad deblo krona ter nje bujni cvet in sad, to je na človeku najvišja in pa najredkejša oblika izobrazbe — „osebnostna“ izobrazba ali krajše: „izobrazba“, reči hočem samostojno naziranje o svetu in življenju ter hkrati temu primerno življenje.

Nekako v tem duhu smo dvajset let gospodarili na svojem pedagoškem posestvu. A sedaj stopa pred nas prevažno vprašanje, kako se mora sestaviti realen delovni načrt za bližnjo bodočnost. Kje je pravi cilj in kod je prava pot? In zdi se mi, da bo treba razmisliti tole.

O hudih časih tarnamo. In kaj ne bi! Ko pa so v najhujši krizi kar temelji človeškega bitja in žitja, materialni in duhovni: gospodarstvo, morala, živci... Ali odkod neki, če ne iz vrst mladega naraščaja, bi naj prišli ljudje, ki prineso boljše čase! Mari naj vzrasto iz današnje šole, ki je samo še suh mehанизem brez duše, katero ji je izpil preveč racionalistični volkodlak? In okostenela pa birokratska je sedanja šola, zato ji nad vse gredo spričevala pa diplome — saj so ji druge človeka oblikujoče moči „neznane bolj ko so studenci Nila“. A kar je tako mrtvega, ne more pač dobiti mladih, življenja lačnih bitij. In dalje — ali naj res kalí požene opravičen up na lepšo prihodnost, dokler nam bo naraščaj hiral v takem ozračju, ki je vseskozi zastrupljeno? Kdo ne bi videl, kako do skrajnosti dušljiva postaja v naši dobi moralna klima, ki bi morala biti zdrava, ako naj v njej uspeva tisto ravnotežje in red, katerega zahteva vsako trajno sožitje ljudi (H. Steska), ne samo raznih ljudskih plasti, ampak tudi narodov. I mladina ni slepa za dejstvo, da se čedaljebolj ustoličujejo nova božanstva, da

Bog je kdor vam pokaže bič in moč,
a kos mesa samo vam je — srcé.

Miran Jarc.

In vendar je edini žarek upanja s stvarnim votkom, to je utemeljenega upanja, da človek zopet najde pot iz „gluhe loze“, v katero je zašel — mladina. Nova mladina, reči hočem na nov način vzgojena mladina. Le pomislimo, da se biti mlad pravi: biti — „v srcu vsega življenja“. Pravilno vzgojenega mladega rodu se oklene naš up. „Usoda ni politika, kot je rekel Napoleon, tudi ne gospodarstvo, kakor je mislil Walter Rathenau, temveč vzgoja je usoda, vzgoja poedinca in vzgoja narodov.“ S temi besedami je na berlinskem kongresu (1928) končal svoj govor o pedagoški vedi Aloys Fischer, ta pedagoški genij, ki se mu je dejanski stržen pedagoškega življenja razodel v toliki meri, kakor menda nikomur izmed njegovih sodobnikov in je leta 1937 mnogo prezgodaj umrl.

In tako torej do novega življenja ni druge poti nego je primerno vzgajanje mladega naraščaja. A za novo, lepše, reči hočem človeka dostojno življenje bo mladega človeka usposobljal edinole s pravim duhom prešinjeni učitelj.

Če komu, veljajo učitelju in učiteljici doslovno besede, ki jih je Voltaire za nekakšno vodilo mišljenja, čutenja, dejanja in nehanja zapisal vsem tistim ljudem, ki bi hoteli dobro izhajati s sočlovekom: „*a i m e r e t p e n s e r*“. Ljubi in misli, oziroma razumevaj!

Eno in drugo, ljubezen in razumevanje, bi moralo najprej veljati vsemu temu, kar učiš. Kdor nima odprte duše za svet in življenje, ki bi vanj uvajal mlado človeško bitje, in kdor se ni gnan od duhovne ljubezni (mariage spirituel) poročil s kulturnimi, oz. obrazovalnimi dobrinami: ta pač ni — „poklican“. Kajti takemu se ne bo nikoli razodelo najvažnejše: kaj premorejo svet, življenje, „učni predmeti“ obrazovalnih sil, „koliko je v njih srca in duha, resnice in modrosti, ljubezni, lepote in luči“ (O. Župančič). In tudi vsemu temu najbolj ustrezajoče „metodično“ postopanje pri uku bo zanj ostalo sedemkrat zapečateni knjiga. Njegov uk ne bo polnovredna hrana za celotno, organsko rast mladih duš, temveč le nekakšen bolj ali manj žaltav in od ure do ure sproti sekljan ragout („odtod dotod“) — brez one čudežne moči, ki „vžiga“ ter učenčevi osebi ustvarja tak in tak lik.

Prav tako pa si ni mogoče misliti pravega učitelja, ki ne bi ljubil svojega učenca ter mu razumeval dušo. Naj bi še tako poznal obližje, v katerem učenec in učenka živita, ali pa strokovnjaški obvladal učno snov, ako ne čutiš še ljubezni do učenca, ki bi te vlekla, da mu pomagaš, kadar koli je treba, si kljub vsej učenosti kot učitelj le — „brneč bron“. Kdor je stopil v učiteljske vrste zgolj zato, da bi odtod imel vir dohodkov, ali komur duše razjeda celo zamrza do učencev ali pa se po njej plazijo nemara i sadistična nagnjenja — kako neki bi tak človek „didaktično“ hodil pravo pot ter mlademu bitju, ki še išče samega sebe in nujno potrebuje pomoči, bil vodnik, vzgojnik, obraznik?

Da glede na stvarno logiko sam z ljubeznijo gojiš to, kar bi rad drugim plodno vcepil, a k temu še ljubezen do učenca in pa vsestransko razumevanje njegovega bitja in žitja — to so najgloblji temelji poklicne etike, kolikor gre za učitelja ali učiteljico, oz. profesorja ali profesorico.

Ni pa morda tako, da bi že zadostovalo, če čutiš ljubezen in premoreš sposobnost le za eno izmed obojega, na pr. le za obrazovalno dobrino, oz. za strokovni predmet. Za uspešno učiteljevanje se marveč iz globljih, v bistvu stvari ukoreninjenih razlogov brezpogojno zahteva ljubezen in sposobnost za oboje, za stvar in pa za učenca.

Brez tako usmerjene žive mišljave so „delovna šola“, „nova šola“, „aktivna šola“, „doživljajoča šola“ in kar je še takih gesel, samo — besede, besede, besede. Se pravi: brez vsebine! Učenec in učenka jim le prelahko postaneta „objekt pedagoškega diletantizma“. Samo iz (prej) omenjene mišljave se učitelju in učiteljici jemlje budni glas vesti, čut kulturne odgovornosti, smisel za kritično presojanje lastnega dejanja in nehanja — kar so edini od vekomaj žuboreči vrelci pedagoškega mišljenja in dejstvovanja.

Kaj bi tajili! Nimamo ali vsaj v kaj večjem številu nimamo sehdob še učitelja in učiteljice, ki bi z uspehom skrbela, da se mladina čim resneje pripravljaj za reševanje nalog, katere jo čakajo v prav bližnji bodočnosti. Zlasti še za reševanje takih, kakršnih doslej nismo poznali, ker jih prinaša ali obeta šele novo življenje, ki se drami na vseh koncih in krajih, doma in v tujini. A če jih ne premoremo danes, pa ne recimo malodušni, da jih ne bo jutri. Le vprašanja ne omalovažujemo, kako dobiti pravih učencov mladine! Dalo bo nam jih namreč edinole trdno prepričanje, da — „vzgojnika ne napravi iz tebe to, kar veš in znaš, temveč nepremagljiva vera, ki se sredi narodovih stisk in nevarnosti tako goreče oklepa idealne podobe naroda, da se življenjska volja mladine ob njej vžiga ter svetli plamen nese dalje in dalje (E. Spranger).

KULTURNOZGODOVINSKE GLOSE K DANAŠNJEMU NACIONALIZMU

BRANKO RUDOLF

Nacionalizem v modernem smislu se začne v Evropi šele z nastopom meščanstva. Čim bolj so v srednjem veku bile razvite gospodarske in kulturne razmere, tem prej se je na splošno tudi pojavil nacionalizem. V Italiji, ki se je zelo zgodaj gospodarsko razvila, opažamo v tem oziru prelom mišljenja že med Dantejem in Petrarco. Dante je vkljub uporabi narodnega jezika, v bistvu še vedno katoliški-vseobči, Petrarca je že zaveden patriot. Zelo zgodaj, spet istočasno z nastopanjem meščanstva, se pojavi nato nacionalizem pri Francozih, nato pa pri Nemcih, kjer Walter von der Vogelweide okrog l. 1200 še zelo malo ofenzivno izpoveduje svoj patriotizem. (Pravi: „Kdor jih [Nemce] psuje, ta nima prav“. — „Swer sie schiltet, ders't betrogen.“) Walter je tudi v svojem gledanju na vse, kar je ljudsko, na enakost ljudi, in seksualne probleme, zgođen meščan, ki se od plemiških nazorov v zelo mnogočem že močno razlikuje. V tem času je bilo plemstvo seveda še zelo mogočno. Govorimo naravnost lahko o nekakšni „plemiški internacionali“, ki je večkrat vladala skupno s cerkvijo. V bitki pri Nikopolju l. 1396 so prišli kralju Sigismundu na pomoč tudi francoski in celo angleški vitezi. Meščanstvo pa nastopa vedno bolj energično, trgovski interesi prehajajo v ospredje in s tem v zvezi spet krepko narodnostno čustvovanje. Sveta Ivana d' Arc je že izrazita nacionalistka. Njeni pred sodiščem zapisani in tako ohranjeni izreki so napadalni in kažejo že čisto moderen stil, n. pr.: „Angleže v Anglijo, pa bo mir!“ ali pa: „Ali Bog Angleže sovraži ali ljubi, o tem ne vem ničesar. Dobro pa vem, da bodo vsi potisnjeni iz Francije, razen tistih, ki bodo tu poginili.“ Kmalu po njeni mučeniški smrti, namreč l. 1431, pa se rodi pesnik Francoys Villon, mešanica lumpenproletarca in zgodnjega meščana, razumljiv le iz svojega časa. V svojih pesmih že izjavlja, da človek, ki hoče kaj hudega francoskemu kraljevstvu, ni vreden, „da ima kakšno krepost“. (*Digne'n est de posseder vertus, qui mal vouldroyt au royaulme de France.*) Vendar je to bolj izjava patriota, kakor nacionalista — tudi te vrste patriotizem pa je takrat znak meščana. Skozi ves srednji vek in renesanso velja pravilo: Čim bolj meščanski (že po poreklu), tem večji nacionalist, čim bolj fevdalen, tem večji internacionalist. Vsa renesansa je kompromis med fevdalizmom in nastopajočim meščanstvom, nikjer seveda ne tako zelo jasen kompromis, kakor v Angliji. Zanimiva je vloga protestantizma, ki ga je v zelo mnogih primerih nosilo nižje plemstvo, ki se je upiralo čisto zavedno na ljudstvo. Množica kmetjskih vstaj, ki so jih skušali plemiči uporabiti zase, je temu dokaz. Pri nas so že večkrat poudarjali narodnostni pomen naših protestantov, Trubarja, Bohoriča, Dalmatina i. dr., katerih

delo je v precejšnji meri uničila protireformacija, ki ni bila narodnostno usmerjena. Pri nas spet zavlada oficialna latinščina, istočasno pa n. pr. tudi v Nemčiji.

Leixner (*Literaturgeschichte aller Völker*. Bd. I. 254) poroča: Kako daleč so gnali pedantično gojenje latinščine, dokazuje najboljše dejstvo, da je konec 16. stoletja na gimnazijah vsakega dijaka, ki se je poslužil kakšne nemške besede, zadela kazen oslovske ježe, „Asinus Germanismi“, in da so bili dijaki po dolžnosti primorani, da so naznanili vsak takšen zločin svojih součencev.

Nemška literatura tega časa je zelo odvisna od francoske, le upodablajoča umetnost dosega velike uspehe (n. pr. Dürer, Nithart-Grünwald, Holbein i. dr.). Renesančno nemško meščanstvo je bilo tudi že zelo pomembno. (Rodbine: Fugger, Welser i. dr.) Vprav Nemčija pa je strahotno trpela v tridesetletni vojni — skoraj tako, kakor že ves čas prej naše pokrajine vsled turških vpadov. — Vsled tega pa je propadla tudi vsa kulturna tradicija, v kolikor seveda tudi na to (gotika) niso vplivali Francozi. Vkljub vsemu prizadevanju posameznikov je Nemčija še v prvih treh četrtinah osemnajstega stoletja toliko kot pod absolutnim vplivom tujcev, — v literaturi Francozov in Angležev, v muziki Italijanov, in to vkljub temu, da sta že živela v muziki dva mojstra vseh mojstrov, Bach in Haendel. Ta dva Nemca sta daleko največja starejša mojstra, a seveda sloni njihovo delo na stoletjih italijanske in francoske cerkvene in posvetne glasbe. O kulturnem nacionalizmu tu nima smisla govoriti. Bach sam je v svoji korespondenci uporabljal neverjetno mnogo tujk, kralj Friderik II. „Veliki“, pa je vkljub svoji narodnosti pruski samozavesti v svoji korespondenci in v vseh številnih lastnih literarnih delih uporabljal izključno francoščino in ogovarjal svoje častnike z: „Messieurs“! (Kugler: *Geschichte Fr. d. Gr.*) Prav tako je pisala kraljica Marija Antoaneta svojemu bratu, cesarju Jožefa, francosko. Vse te razmere niso bile takrat nič nenavadnega. Prosvetlenci so zelo pogostokrat odkrito in javno izjavili, da pripadajo človeštvu in da nikakor niso šovinisti. (Herder, Goethe.) Nacionalne postajajo šele umetnosti za časa romantike, toda kako? Beethoven je neženirano genijalno uporabljal slovanske in madžarske motive iz ljudske melodike in na Schillerjev tekst napisal znamenito „Ode an die Freude“ na koncu devete simfonije, kjer povečuje bratstvo med narodi. Vzporedno z Nemci so se takrat v glavnem pod angleškim vplivom tudi zbudili Slovani. To je romantična doba, ko dosega meščanska kultura v mnogočem višek razvoja. Eden vodilnih pesnikov te dobe je Lord Byron, ki se kljub svojemu aristokratskemu poreklu navdušuje za čisto meščanske, demokratične ideale. Tako opeva Washingtona in posveča celo v epu Childe Harold, precej dolgi in sentimentalni pesnitvi, več kitic plameni svobodi. Vsi ti ljudje so bili zelo narodni, toda človečansko usmerjeni kakor naš Prešern v zdravici. „Da rojak, prost bo vsak“

jim je bil ideal. Celo Nemci kakor n. pr. Arndt, ki seveda ni velik pesnik ne poje toliko proti Francozom, kakor proti Napoleonovemu in drugemu tiranstvu: „Der Gott, der Eisen wachsen liess, der wollte keine Knechte“ itd. Isto velja za skoraj jakobinsko usmerjenega Madžara Petöfija. Vsa Evropa se je takrat čutila eno veliko družino in n. pr. zelo živo sočustvovala z Grki, ki so trpeli pod turškim gospodstvom, tako da je povzročila celo intervencijo v prid potlačenega naroda. Lord Byron je umrl za mrzlico v Grčiji, bojevati mu niso dali.

Tedanje navdušeno meščanstvo pa vkljub posameznim genialnim ljudem svojega čustvovanja le ni moglo vtisniti širokim masam, ki so ostale še neverjetno dolgo in so še deloma danes pod vplivom čustvovanja, kakršno se je razvilo za časa fevdalizma in prosvetljenega absolutizma, ki pa je bil — vsaj za tedanje čase — gotovo bolj absoluten, kakor pa prosvetljen. Danes neofenzivnega človečanskega nacionalizma romantikov pri nas ni več. Skoraj sto let po Byronu se Evropa ni prav nič zgražala nad masakriranjem Armencev in se tudi danes neverjetno malo zgraža nad nečloveškim postopanjem v različnih delih sveta. V etičnem oziru je škoda naravnost neprecenljiva, in je mogoče, da se bo Evropa za to svojo brezbržnost še hudo pokorila.

Evropa danes po večini izpoveduje geslo, ki so ga formulirali Angleži tako-le: Right or wrong — my country! (Pravica ali ne — domovina pred vsem!)

Mogoče razumemo človeka, ki se v obrambi domovine poslužuje vseh mogočih sredstev, toda kaj si naj mislimo o propagandistu, ki se radi čisto narcedno-egoističnih motivov poslužuje najpodlejših falsifikatov, da bi oškodoval drugi narod. Na žalost je ta metoda, ki se seveda lahko obrne proti vsakomur, v Evropi mnogo bolj razširjena, kakor bi bilo želeti radi evropskega miru.

RAZVOJ ČEŠKOSLOVAŠKE KINEMATOGRAFIJE

JAN KUČERA

I.

Leta 1895. so predvajali prve filme v kinomatografu bratov Lumière v Parizu. Večinoma so bili to samo reportažni ali prirodni posnetki. Leta 1898 je snemal na Češkem prve filme arhitekt J. Kríženecký. Toda to so bili že igrani filmi, veseloigre. v katerih je nastopal popularni praški pevec in kupletist Jožef Švab-Malostranský. Prehiteli smo torej v igrani komediji Pariz — mesto filma — za dve leti, kajti prvo Lumièrovo komedijo so predvajali — kakor trdi francoski zgodovinar — šele leta 1900.

Kríženecký je kmalu prenehal z izdelavo. Zato pa se je v Pragi okoli leta 1900 pojavilo mnogo kinov, ki so potrebovali filme. Tako se je začela polagoma orga-

nizirati trgovina z izposojevanjem, ki je zbirala tujo produkcijo in jo razširjala po Češkem. Prelom Prage z Dunajem je pomenila prva izposojevalnica v Pragi, ki se je ustanovila l. 1912. Do takrat je bil Dunaj središče trgovine s filmi.

Prvi uspehi.

Prvi češki filmi so bili prav tako navadni, kot prvi filmi drugod. Med prvimi češkimi filmi sta bila dva slavna reportažna posnetka. Prirodni film „Svetojanske brzice“ je bil odlikovan s prvo nagrado na mednarodni fotografski in kinematografski razstavi na Dunaju radi dovršenosti fotografije. Dobra fotografija ni od tedaj več izginila iz češkega in pozneje iz češko-slovaškega filma. Če tudi je pozneje padel nivo naše kinematografije radi igralcev, snovi in režije, se ni nikdar znižala vrednost fotografije pod gladino, ki je bila vedno višja kot povprečno v tujini. Drugi reportažni film, ki ni vzbudil pozornosti samo doma, je bil reportažni film s šestega vsesokolskega izleta, posnet l. 1912. Ta film se je razširil po vseh evropskih državah in po Ameriki, kjer je vzbudil pozornost ne samo radi vsebine, ampak tudi radi tehnike.

Stagnacija leta 1912—1922.

V poslednjih letih pred vojno se je kinematografija razširjala, urila in pripravljala na velikanski razmah, ki jo je čakal nekaj let pozneje. Od l. 1897. do l. 1910. in 1912. se je vršil v svetovni kinematografiji vročičen notranji razvoj, med katerim si je v kratkem času nabrala izkušenj, do katerih bi prišla v normalnih dobah šele po mnogih letih poizkusov in neuspehov. Dežele, ki se niso udeležile eksperimentiranja s filmom, ki je bil v tem času skoroda šport, so izgubile naskok, ki je bil potreben, da bi se pozneje po vojni mogle udeležiti konkurenčnega boja. Češka produkcija se ni z vsemi močmi udeležila tekmovanja. Praga je bila vendarle provinca v primeri z Dunajem, kjer so skoroda oficialno kupčevali in proizvajali v velikem. V Pragi so tedaj samo posnemali navade dunajskih filmovcev, bodisi slabe ali dobre. V Pragi so se samo igrali s filmom. Politični prevrat v l. 1918. je prišel hvala bogu brzo, tako da smo v razvoju kina izgubili komaj deset let. Toda ta zakasnitev je zadostovala, da je moral češko-slovaški film dohitevati še nadaljnjih deset let, če ne še več, svetovni kino, njegov vzpon, tempo, prednosti in material.

Filmovci so se vedno nagibali k središču sijajnega družabnega življenja. Takšni centri so bili Pariz, Dunaj, Berlin, toda ne Praga do 18. leta. Zato dolgo nismo čutili kremljev resnične filmske trgovske internacionale, ki je že pred vojno — in kar je zelo zanimivo — posebno med vojno visoko dvignila svojo daleč vihrajočo zastavo. Pri nas so med svetovno vojno nafilmali nekaj neškodljivih družabnih veseliger. V Ameriki pa so že takrat nastali filmi, ki so še danes temelj gospodarske moči marsikatero velike družbe in mejnik razvoja v resni kinematografiji. V Evropi pa se je že tedaj rodilo to, kar so pri nas pozneje krstili za narodno umetnost. Nastal je švedski, nemški, francoski, avstrijski ali bolje rečeno dunajski in italijanski film. Izginjala je ona neznačajna, amorfna sejmska zabava in nastajalo je nekaj, kar je imelo že poteze okolice, v kateri so se filmi rodili, nastajala je nova vrsta duhovnega dela, ki je vzbujala resnost in spoštovanje.

Samostojna češko-slovaška kinematografija.

Konec vojne ter gospodarska in politična samostojnost sta razumljivo zelo vplivala na razvoj filmske trgovine in proizvodnje. Od leta 1919 nastaja prva doba konjunktura za češko-slovaško kinematografsko produkcijo. Seveda gre vzpo-

redno z velikanskim razmahom filma sploh, posebno še ameriškega. Res je bil v teh prvih povojnih letih kino kraj, kamor so ljudje najraje zahajali in vsak film je pomenil skoro svetoven dogodek. Naši kini, ki so se hitro množili, so bili poplavljeni od tujih filmov, nemških, često francoskih in največkrat ameriških. Toda istočasno se je opomogla tudi domača produkcija. Začenjamo se osamosvajati, iščemo igralcev, iščemo režiserjev, snujemo primitivne ateliere in konstruiramo si lastno filmsko prejemno komoro, ki je kmalu postala izvožen artikel in je še danes.

Tuji vplivi.

Prvo obdobje češko-slovaške filmske produkcije se naslanja na stil iz tujine, katerega prikrojuje na domače, pretežno provincialne osnutke. Snemajo se pripovedke iz humorističnih časopisov ali sentimentalni romančki, improvizirajo se komedije s kabaretnimi igralci, sem in tja se lotijo tudi historične drame, za katero pa ni dovolj sredstev na razpolago, zato jo vedno čaka umetniški neuspeh. Zato pa pozna češko-slovaški film z gospodarskega stališča takoj od začetka samo uspehe. Ti uspehi so privedli češki film do neke popularnosti, ki je vzpodbujala inteligenčne kroge in posebno kritične duhove. Leta 1925 je izšla v Pragi tanka knjižica z naslovom „Film“ pronikavega esteta Karla Teiga, kjer avtor ocenjuje kinematografijo kot najbolj polno in najbolj časovno umetnost, kjer opeva umetnost Charlie Chaplina, ki je tedaj ustvaril šele samo „Kida“ in mnogo kritično še ne ocenjenih kratkih grotesk, knjiga, katera je odkrivala možnost, da postane kamera pesniški pripomoček. Karel Teige je zbral v njej vse nezadovoljstvo, s katerim je češka inteligenca sledila češkemu filmu. To ni bilo samo na Češko-slovaškem, da bi izobrazena napredna družba prorokovala kinematografiji slavno bodočnost in videla v obstoječi tvorbi samo zlorabljenje kina v nizke in preveč materialne namene. Vemo, da se je v Franciji istočasno bojeval za isto stvar Louis Deluc in v Ameriki — sicer mnogo let preje, zato pa nič manj ostro — se je D. W. Griffithu posrečilo po mnogih poizkusih s filmom: „Rojstvo naroda“ prepričati inteligenco, da kino ni samo sejmska zabava. Češko-slovaški film prvih povojnih let je bil razdvojen po značaju: mešal je stil nemških naturalističnih filmov te dobe, katerih učinek se je skrival v igralčevi maski, in ponarejeno okolje z ameriško romantičnostjo, za katerega so bila značilna resnična dejanja v prosti prirodi. S pomočjo takih tujih sredstev je češko-slovaški film obdelaval popolnoma domače snovi idilične narave in tako ustvarjal stil, ki je bil včasih naravnost pitoreskno neprepričevalen.

Napredujemo!

S časom se je vendar pokazalo, da so ti začetki kljub vsem zelo bistvenim vplivom, kljub nevsakdanji vztrajnosti producentov, igralcev in režiserjev, neorganizirani in celo zmedeni, da pa so ti začetki vendarle položili trdne temelje za našo narodno filmsko tvorbo, ki se je šele v poslednjih letih poduhovila in postaja mednarodni faktor. Ta včasih razdražena, včasih spet ganljiva zagrizenost, s katero so se češki kinematografci poizkušali pregristi skozi snov, ki jo niso poznali, s katero so se lotili nalog, za katere se niso pripravljali s študijem v tujini, s katero so se poizkušali povzpeti do duhovne višine, ki ji niso dorastli, ta zagrizenost priča o tem, da je naša družba imela in še ima živo zanimanje za kinematografijo in da jo ta vrsta tvorbe vabi in draži, da si jo je izbrala za boj, za delo in za žrtve. Preboleli smo vse bolezni filma, tudi to moralno plesen, ki jo je celuloidni trak raznesel po svetu, prav tako kakor hrepenenje po slavi, ki je izločevalo okus in prav tako kakor mrzličnost po avantgardnem provokativnem eksperimentiranju. Razmere niso dovolile, da bi se pri nas razvil

filmski kapitalizem. Hvala bogu za to. S tem nam je bilo prihranjeno mnogo ovir in obzirov, ki jih prinaša s seboj obogatela filmska industrija. Materialno smo skoro prosti in postajamo svobodni tudi duhovno. Napredujemo in naš napredek ni neznan.

Prvi mednarodni filmi.

Zazrli smo se nekoliko predaleč v bodočnost. V dejanski zgodovini češko-slovaškega filma smo zaenkrat pri letu 1920, ki je značilno zato, ker sta se takrat prvič pojavila na platnu Ana Ondrakova in Karel Lamač. Nekaj let pozneje je postala Ana Ondrakova — tedaj se je imenovala že Anny Ondra — znana zvezda mednarodnega filma in Karel Lamač njen režiser. Med letom 1920 in 1922 so posneli v Pragi dva filma, ki sta zanimiva z mednarodnega stališča. Režiser T. W. Binovec je filmal roman Knuta Hansuna „Viktorijo“, kjer so poleg češke zvezde Suzanne Marvillove igrali še člani moskovskega umetniškega gledališča, ki je takrat gostovalo v Pragi. Isti režiser je pozneje filmal še „Bokserjev roman“ po knjigi Bernarda Shawa. To je bilo dolgo edino Shawovo delo, ki je prišlo na filmski repertoar. Shaw je dovolil filmati samo nekaj malega iz svojih del in še to šele v dobi zvočnega filma. V teh letih se je produciralo v Češko-slovaški, prav za prav v Pragi, 15—20 filmov letno, torej približno polovica tega, kar se izdela danes, v dobi največje konjunktore. Po nekaj letih krize, ki jo je zakrivilo pomanjkanje v tehnični opremljenosti naših atelievov, se je začel v letih 1926 in sledečih mogočen napredek produkcije. Tega leta so dokončali v Pragi devetintrideset filmov. V hitrem tempu se je voz češko-slovaške filmske produkcije bližal letom, ki pomenijo mejnik v razvoju svetovne fotografije in ki so postali usodni baš svetovni filmski produkciji. Bližamo se letom, ko se je rodil zvočni film in začel prodirati v svet.

Prva umetniška dela.

V letih 1925—30 se je začel češki filmski repertoar ponarodovati. Vedno bolj se je izogibal tujim, v poslednji dobi posebno nemškimi vzorci, loteval se je tipično čeških, bolj rečeno predvojnih romanovih motivov, pronikal je v meščansko atmosfero mirnih devetdesetih let in postajal nekakšen album slik iz „dobrih starih časov“. Seveda je bil to odklon s poti, posebno v miselnosti, nekakšen umik k ležernosti, ki je odgovarjal razpoloženju dobe. Tedaj je nastala filмова saga po romanu staropraškega pisatelja Ignata Herrmanna o družini gospoda Kondelika, dobrega obrtnika, in o njegovem tastu, magistratnem uradniku Vejvaru. Ton tega filma, razdeljenega v več epoh, je dolgo časa prevladoval v naši povprečni filmski produkciji. Toda ne smemo pozabiti, da je v tej dobi nastajal tudi drugi večdelni film s Haškovim motivom „O dobrem vojaku Švejku“, najtipičnejši povojni knjigi češke in svetovne literature. Ne smemo pozabiti, da je v tej dobi nastal tudi film „Bataljon“, po brezpomembnem romanu in igri Haisa-Tyneckega, v katerem je režiser Přemysl Prašský dokazal neobičajno kulturno sliko, globoki smisel za ekonomični in jasni kinomatografski izraz in simpatični tragični ton, s katerim je prikazal trpljenje Dr. Uhra, moža, ki ga je izdala žena in propada sedaj v mestnem podzemlju. V tej dobi je filmal režiser Karel Anton „Obešenjakovo Tončko“, praško tragedijo dekleta z ulice, ki jo je ponazoril z občutjem za baročnost življenja v stari Pragi naš domačin Egon Ervin Kisch. Končno je v onih letih nastopil v atelievih Gustav Machatý, ki se je par let pozneje razvil v umetnika, in razširil slavo češko-slovaškega filma po celem svetu. Gustav Machatý je konec leta 1926 dokončal „Kreutzerovo sonato“ po Tolstemu. Režiser Mac Frič, s katerim se je tudi že srečala tujina na platnu, je prinesel tedaj ekspresionistično

razpoložen film „Orglar pri sv. Vidu“, v katerem podobno kot v Obešenjakovi Tončki igra glavno vlogo stara Praga.

Češki film je zmagal.

Prišlo je leto 1927 in tedaj se je najprej na platnih nemških kinov pojavil najlepši češki film: „Takšno je življenje“. Začetnik v filmski stroki režiser Jungaus je posnel v Pragi film o tragediji revnih in ponižanih socialno dramo, ki jo je evropska kritika priznala za najlepši v Evropi izdelan nemi film in priravnala njegovo usodo — usodo poslednjega kinomatografičnega dela neme periode — z usodo veličastne ameriške drame „V njujorških dokih“ od Jožefa Sternberga. Ta dva filma sta bila labodja pesem neme kinomatografije, ki je v teh letih dosegla svoj formalni vrhunec, da bi se nato naglo zrušila pod težo predelav, ki so se začele v dvoranah kinov.

Prvi zvočni, govoreči film na Češko-slovaškem je nastal v praških atelierih A-B leta 1930. Posnet je bil na aparaturi Tobis-Klang od češko-slovaškega državljana madžarske narodnosti J. Fehéra, ki je danes zelo dobro znan na Angleškem. Ta film se je imenoval: „Kadar jokajo strune“ in je motivno posnemal ameriški film „Sonny boy“. Filmski producenti so se v prvih letih zvočnega filma borili s finančnimi in gospodarsko-organizatoričnimi težavami prav tako pri nas kot po vsem svetu. Na eni strani so iskali snovi, ki bi že v naprej zagotovile uspeh, zatekali so se k najbolj popularnim igralcem, torej k igralcem iz bulvarnih gledališč, toda istočasno so čutili, da stavlja beseda kinomatografu naloge, ki se ne dajo rešiti brez predpriprav. Tako se kmalu po letu 1930 pojavijo v češkem filmu češki pisatelji, dramatik, ki polagoma razširjajo obzorja naše filmske dramaturgije, beže s svojimi motivi ven, za mestne meje in odkrivajo češko, moravsko in posebno slovaško podeželje, njegove posebnosti, njegovo tragiko in komiko. Tako se polagoma rodi in predelava problem človeka do prirode, ki je pripeljal češko-slovaško kinomatografijo na nove poti, na poti, po katerih si je razširil za mejo in pritegnil nase zanimanje in priznanje tujine. Ta izprememba se je zgodila polagoma, s simptomi nesigurnosti, često v zelo stisnjenih razmerah, z velikimi finančnimi žrtvami, toda zgodila se je in prinesla nesporno korist.

II.

Pot v svet.

Prvi češko-slovaški film, ki si je utrl pot v svet, je bila „Ekstaza“ Gustava Machatega. Formalna stran tega strastnega filma, barvana fotografija, delo Jáná Stalicka, je pripomogla k čaru dela, napolnjenega s čutnim žarom in oživiljenega z Medo Kieslerovo, ki je v filmu nastopala v situacijah, ki so njenega moža, avstrijskega trgovca, spravljale v zadrego. Vse lastnosti dela Machatega, od katerih je bila najpopolnejša fotografija, je pripomogla k slovesu filmu, ki se še danes igra v tujini posebno v Ameriki, cenzuriran, izpreminjan in dopolnjevan. Noben poznejši posnetek Machatega ni več izzvenel tako na polno, vsakemu je nekaj manjkalo. Ni dvoma, da je „Ekstazi“ pripomogla k popularnosti njegova posebnost, da je to govoreči film, v katerem se zelo malo govori. Samo včasih je v njem zazvenela artikulirana beseda, sinhronizirana dodatno.

„Ekstazo“ so predvajali pred izbranim mednarodnim občinstvom na Lidu pri Benetkah leta 1933, ko se je tam vršil drugi mednarodni filmski festival. Istočasno so vrteli tudi film Jožefa Rovenskega „Reka“, ki je prav tako vzbudil pozornost. Ta dva filma sta bila pravo nasprotje: Ekstaza rafinirana, nediscipli-

nirana, strastna, Reka preprosta, umirjena in skromna. V Ekstazi je igrala glavno vlogo velemestna krasotica, v Reki pa je prvič nastopilo mlado dekletko z dežele Jarmila Berankova. Samo eno stvar sta imela skupno oba filma, v obeh je igrala največ resnična priroda, češke pokrajine. Reka je dopolnjevala češko pokrajino in češke tipe mladih ljudi. Oba filma sta na mah odprla češki kinematografiji pot v svet. V tujini so začeli pisati o Čehoslovakih kot o filmovcih, ki bodo nekoč pokazali svetu, kako se dela film. Imajo krasno prirodo, imajo neobrabrjene igralce, imajo motive, ki približajo tujcu dušo tega naroda. Resnično, tako je bilo in tako bi še moglo biti in — upajmo — da bo. Tujina se je tako zanimala za češko kinematografijo, da je oba — Machatega in Rovenskega angažirala v svojo službo. Machatý je postal režiser v italijanskem filmu, danes biva v Ameriki pri Metro-Goldwyn-Mayeru. Jožef Rovenský pa je bil angažiran v Avstriji in pozneje v Nemčiji, kjer je snemal film po Hamsunovem romanu „Pan“. Zalibog je Rovenský danes že mrtev. Umril je sredi dela pri dveh svojih čeških filmih „Čuvaj št. 47“ in „Devišvo“.

Poznejši uspehi.

Leto pozneje se je občinstvo na beneškem Lidu seznanilo z novim češkim režiserjem. Spoznalo je, kdo je to Mac Frič, ko je videlo njegovo socialno komedijo „Horuk“ („Hej rup“). Bila je to igra o dveh brezposelnih, bogatem in revnem, ki sta zbrala vrsto drugih revežev in ustanovila z njimi kolektivno podjetje. Junaka sta glumila znamenita češka komika iz praškega bulvarnega kulturno in socialno nastrojenega Oslobojenega gledališča Voskovec in Werich. Beneški poslušalci niso mogli razumeti dovtipnih tirad Voskovca in Wericha, toda razumeli so kretanje in forme in proniknili v vsebino. To je bil nov uspeh češko-slovaške kinematografije, ki se je izkazal posebno v dejstvu, da so film „Horuk“ igrali z velikim dobičkom v Angliji.

Leto pozneje je prišla v Benetke „Maryša“, spet delo Jožefa Rovenskega. Slavna igra iz moravskega podeželskega življenja, ki so jo napisali bratje Mrštiki, je bila scenično izvrstno izdelana, in brezhibno je igrala Jiřina Štepičková vlogo preganjane vaščanke, ki se je proti svoji volji poročila in končno umorila svojega moža. Kraji, pokrajina, jedrnata igra in melodično narečje je očaralo tujino. Istočasno so predvajali v Benetkah še drug film iz vaškega življenja, tedaj iz življenja slovaškega naroda v preteklosti, „Janošik“, znamenito delo Mac Friča. Razbojniški duh in veličastna scenerija Tater sta se spajala v ostro sozvočje, ki je pri publiku vzbudilo pričakovano zanimanje. In končno se je leta 1937 češki film predstavil s tragedijo iz življenja ponižanih in obupanih „Bataljon“, ki ga je režiral Miroslav Cikán, ki do tedaj še ni bil znan v tujini. Bil je to v par letih mogočen dojem, ki ga je naredil češko-slovaški film na tujino. Dojem, ki je zmagal z moralnim in finančnim uspehom.

Češka vaška drama.

Zadnja leta se je češka filmska produkcija pečala najbolj z vaškimi motivi. Za duh češkega filma je bilo zdravo, da je obrnil hrbet mestnemu miljeju. Atmosfera velemestnih motivov se je omejevala na praško atmosfero in okolje, ki nima dovolj tradicije, posebno ne kulturne, in ni popularno v ostalih delih države. Vaške motive so iskali najbolj v predvojnih čeških gledaliških igrah, v katerih se je kvečjemu reševal socialni in socialnogospodarski problem na temelju zakona. Filma te vrste sta bila: „Maryša“ in „Vojnarka“, da omenim samo najvažnejše.

Češki podeželski film je imel uspeh iz dveh vzrokov. Predstavniki vlog so poznali strukturo igre iz gledališča in drugič si je češki film našel znamenito predstaviteljico osrednjih figur v Jiřini Štepničkovi. Ta nadarjena igralka je ustvarila dovršen tip češkega dekleta. Bila je ustvarjena za to vlogo i po svojem notranjem razpoloženju kakor tudi po zunanosti.

Povratek v vелеmesto.

Kot povsod je tudi v češkem filmu uspeh neke vrste dram hitro privedel do propada. Producenti so kopirali stil podeželske drame tako dolgo, da je postala šablona, ki je izgubila vsako zanimivost. Tako so se iznajdljivi producenti vrgli na drugo vrsto, na meščansko dramo. Novost te produkcije je bila, da so motive, ki jih je film sedaj obdelaval, pisali najboljši češki gledališki dramatik. Na prvem mestu moramo imenovati komedijo Frančiška Langerja „Velblod skozi uho šivanke“, ki sta jo zrežirala dva nova kinomatografca — režiserja, Otokar Vavra in Hugo Haas. Je to zelo znana igra, ki so jo večkrat uprizorili na tujih odrih. Pripoveduje o revni družini, ki se je vsilila v obogatelo famulijo. Aktualnejšo misel je sprožil — četudi ne rešil do konca — Viljem Werner v „Ljudeh na plošči“, ki se jo je tudi polastil češki film. Sledi nravnemu razvoju otrok nekega profesorja, ki ne razume novih nujnosti, ki jih zahteva čas od nove generacije. Film, ki se je večkrat predvajal v tujini, ima največjo moč v igri predstaviteljev, igralcev Narodnega gledališča, kjer so uprizorili Wernerjevo delo. Režijo je imel Mac Frič. Meščanski socialni problem je naznačil tudi češki film „Šivilja“ (Švadlenka), katerega avtorica je bila igralka Narodnega gledališča in pisateljica Olga Scheinpflugova. Režiral ga je Frič. Glavno vlogo je igrala Lida Basrova, ki se je v tej dobi vrnila iz Nemčije.

Češka družabna veseloigra.

V razvoju češko-slovaške kinematografije iz poslednjih let moramo opozoriti na znamenito vlogo, ki jo je v njem igral član Narodnega gledališča Hugo Haas. Že pred leti se je Haas odločil, da izpopolni temeljni nedostatek češko-slovaške filmske dramaturgije, in je napisal rokopise za nekaj veseloiger, v katerih je sam igral glavno vlogo. Nastop Hugo Haasa v češkem filmu je pomenil veliko poživljenje v snovi in formi češkega filma. Ta dovtipni igralec je znal najti pravi ton za češko družabno komedijo in je odkril v sebi znamenitega predstavnika za tipično postavbo bojazljivega intelektualca, ki spada v okvir resničnega češkega družabnega življenja. V letu 1936 do 1937 je prišel od igranja in libreta k režiranju. Snemal je moralistično grotesko „Nravnost nad vse“, ki je s svojim motivom in ostrim satiričnim dovtipom dosegla uspeh pri najširši publiku in postavila na laž mnenje skupine producentov, ki so trdili, da more na Češko-slovaškem uspeti samo komedija z najbolj elementarnim motivom. Linija rasti v kinematografskem razvoju Hugo Haasa je dosegla vrhunec na prelomu let 1937 in 1938, ko je dokončal film „Bela bolezen“, posnet po mogočni časovni tragediji Karla Čapka. Hugo Haas je Čapkovo gledališče predelal v specifično filmsko formo in dal Čapkovim politično vsmerjenim mislim aktualno udarnost. Izbral si je primerne igralce za predstavnike glavnih tipov drame, omeniti bi morali Zdenka Štepanka v vlogi diktatorja, Friderika Korena v vlogi priliznjenelega doktorja Sigelija, in Haasa samega v vlogi pogumnega demokrata in filantropa brez sentimentalnosti Dr. Galena. Po idejni in tendenčni smeri je Bela bolezen vrhunec češko-slovaške narodne kinematografije in s svojo neizprosno v polemiki med filozofijami avtoritativnih in demokratskih vlad je film omembe vreden tudi na mednarodnem forumu.

Zgodovinski filmi.

Za popolnost slike o razvoju češko-slovaške kinematografije, ki v našem pregledu itak ni podrobna, je treba omeniti tudi tri češke historične filme. Predvsem je to film s čarobnimi posnetki mladega režiserja Otokarja Vávre — „Filozofska zgodba“, posnet po idiličnem romanu Alojzija Jiráska. Po tej predlogi je ustvaril Vávra puntarski film, ki nas pripelje v leto 1848, toda pozabil ni tudi na nežne in pesniško lirične prizore. Končno moramo zaključiti razvojno vrsto naše kinematografije z opombo o legionarski drami režiserja V. T. Binovca. „Poročnik Aleksander Rjepkin“, ki se vrača v dobo pred prevratom in se dotika narodnega vretja v češkem zaledju. Nasprotje tega filma je „Konjenski straža“, tudi Binovčevo delo, posneto po snovi Frančiška Langerja. Je to strašna tragedija skupine legionarjev v Sibiriji, ki so jih oblegali boljševiki in jih pobili do zadnjega moža.

Kulturni filmi in tedniki.

Porast češko-slovaške kinematografije, ki jo opažamo zadnja leta, moremo zasledovati tudi v naraščajočem številu vrednih kulturnih in kulturno-propagandnih filmov, na katerih se uri češko-slovaški filmski naraščaj. V velikem številu teh posnetkov, ki jih odlikuje posebno dovršena fotografija, se bo tujina nesporno zanimala za film „Naša armada“ štabnega kapitana Jurija Jenička, dalje za propagandni film dr. O. Rádlja „Češko-slovaška 1937“ in serijo kulturnih dogodkov mladega Jurija Weissa, med katerimi so najlepši posnetki „Dajte nam krila“ in skavtska scena „Bodi pripravljen“.

K notranjim in zunanjim uspehom češko-slovaške kinematografije spada tudi ustanovitev narodnega filmskega tednika „Aktualnost“ (I. 1937), ki ima namen, propagirati državno češko-slovaško idejo v notranjosti in za mejo. Tednik deluje po vzoru največjih tujih žurnalov, sestavlja kulturno politične uvodnike v slikah in prinaša najzanimivejše dogodke v novinarsko reporterski formi.

Sme. razvoja češko-slovaške kinematografije se dviga v soglasju z razvojem vseh velikih svetovnih produkcij. Cilj je ponarodenje filma, težnja, da bi bile osebe na platnu v krvnem sorodstvu z ljudmi, ki zro nanje, da bi filmske slike in dejanja soglašala z življenjem družbe in odgovarjala na najgloblja in najbolj časovna vprašanja. Razumljivo je, da do tega cilja ne vede ravna pot. Gospodarski sistem filmske produkcije, ki daje prednost trenutnemu dobičku pred manj gmotnimi uspehi, je največja ovira. Vendar je kljub temu češko-slovaški film našel svoj posebni karakter in narodno noto, edine lastnosti, ki morejo film narediti koristen doma in zanimiv v tujini.

Iz rokopisa prevedel F. Bezljaj.

USODNI DNEVI

J. W. B.

V Londonu je izdal J. W. Broadbeni knjigo „Four days“, zbornik angleških, nemških, italijanskih, francoskih in čeških novinarskih prispevkov, ki slikajo dogodke za septembrske krize. Najbolj zanimiva so angleška poročila, ki jih prinašamo v skrajšanem obsegu.

Vest, da namerava Chamberlain poleteti k nemškemu kanclerju, se je zdela dramatična samo onim, ki niso vedeli, da je o tem ministrski predsednik že dalje časa razmišljal. Bogati 34 letni lord Brocket ga je bil povabil sredi poletja na

ribolov v Brocket Hall v Herfordski grofiji. Po ribolovu sta govorila o politiki. Beseda je nanesa na Nemčijo. Po tem razgovoru je lord Brocket pospešil svoje priprave za udeležbo pri onoletnem zboru nacionalno-socialistične stranke v Nürnbergu. Na zboru se je sestal z nemškim kanclerjem in govoril z drugimi strankinimi voditelji. Ko se je nato v nedeljo zvečer vrnil v London, je hitel v Downing Street Chamberlainu poročat.

Aeroplan je čakal tedaj že šest dni nared v Hestonu. Vsak trenutek so pričakovali na letališču povelj iz Downing Streeta. Vojno brodovje, natovorjeno s strelivom, je plulo v vojno luko Invergordon, toda mobilizacija vojne mornarice še ni bila razglašena. V Whitehallu so torej mislili, da bo ta manever močnejše učinkoval na mnenje nemških vohunov v Angliji, ki bodo prepričevalneje poročali domov. Ministri narodne obrambe in načelniki drugih štabov so sedeli 13. septembra dopoldne v hiši št. 10 na Downing Streetu. Seji je načeloval ministrski predsednik. Razpravljali so o vojnih načrtih.

Drugi dan je vstal ministrski predsednik kmalu po sedmih. Odločil se je bil. Pred tridesetimi leti, ko je kot 39 letnik vodil tvrdko Hoskins in sinovi, tovarno za jeklene žične vložke v Birminghamu, je napravil nekaj podobnega. Tedaj je šlo za veliko dobavo tvrdki Harland in Wolff v Belfastu. Neville Chamberlain jo je hotel na vsak način dobiti. Brzjavil je prvemu ravnatelju tvrdke Harland in Wolff, da pride v Belfast in ga ob tej priliki obišče. Neville Chamberlain je dobavo dobil. Kot predsednik Birminghama je spoznal, da mu neposredni stik z birokrati iz Whitehalla ali z bankirji iz londonske City prinese vedno to, kar hoče.

Ko se je Horace Wilson pripeljal v Downing Street, je ministrski predsednik načelo direktnega stika že praktično uresničeval. Sedel je za mizo in sestavljal osnutek brzjava nemškemu kanclerju, v katerem je stalo: „Glede na čedalje bolj kritičen položaj predlagam, da se pripeljem k Vam, v namenu, da najdem rešitev miru. Predlagam pot z letalom in sem se odločil, jutri odleteti. Prosim, da mi sporočite najbližji čas, ko me morete sprejeti, in da določite kraj sestanka. Hvaležen bi Vam bil za najhitrejši odgovor.“

Razen diplomatskih izrazov ni bilo prevelike razlike med tem brzjavom in nekdanjo depešo v Belfast: „Naš zastopnik pride jutri v Belfast ter Vas ob tej priliki obišče.“

Neville Chamberlain je poletel v Godesberg na drugi sestanek z nemškim kanclerjem. Mussolinija je pri njegovih obiskih v Nemčiji čakal na kolodvoru vedno državni kancler, Chamberlainu ni prišel naproti niti na letališče, niti ga ni čakal na bregu Rena. Ko se je Neville Chamberlain, pozdravljen od šolske dece, peljal z avtom s kölnskega letališča preko Rena v hotel Petersburg, je sedel kancler na vrtu hotela „Dreesen“. Krog njega so sedeli visoki strankini funkcionarji in ga poslušali.

Kolikor ni kancler govoril, je sedel, oprt na vrtno ograjo, in gledal, kako teče Ren. Ni se zganil, dokler se ni približala ura, ko bi moral priti Chamberlain k njemu. Nato je odšel v hotel z izrazom odločnosti na obrazu. Ko so mu pristaši vzklikali, se ni niti nasmehnil.

V spalnici v svojem hotelu je našel Chamberlain vzorce kolonjske vode, vodo za lase, ustno vodo, sol za kopel in briljantino. Z okna je videl pred sabo prostrano Rensko dolino, tiho in mirno, kamor je seglo oko. V srcu je nosil upanje, v svoji aktovki angleški in francoski pristanek na načela samoodločbe za sudetske Nemce, in načrt, za katerega je komaj dobil privolitev upirajoče se češkoslovaške vlade.

Ko je segel kancler s svojo belo, skrbno negovano roko, da bi ujel krepke

in koščene prste Nevilla Chamberlaina, se je smehljaj. Smehljaju, ki je žarel kot v odgovor v rjavih očeh Nevilla Chamberlaina, je bil usojen kratek sijaj. Toda v onem hipu je bil Chamberlain srečen. V sobo so prinesli zemljevide. Neville Chamberlain je pričel govoriti. S posredovanjem tolmača Paula Schmidta je pojasneval, kako se naj po naziranju britanske in francoske vlade odstopi sudetsko ozemlje Nemčiji in kako se naj določijo nove meje. Nastal je premolk. Spregovoril je kancler. Ti angleški in francoski predlogi prihajajo prepozno. Zatiranje sudetskih Nemcev je že neznosno. Incidenti se vsako uro množe. Najti se mora nagla rešitev. Govoril je hitro. Razburjeno. Hodil krog mize, na kateri so bili razgrnjeni zemljevidi. Češki vojaki se morajo odtod odpoklicati in poslati tja-le. Spraznjeno ozemlje se mora izročiti nedotaknjeno. Nemški jetniki se morajo spustiti na svobodo.

Dasi Neville Chamberlain ne igra poker, ima značilen obraz igralca pokera. Za njegovo nepremično mračnostjo se skrivajo velike rezerve dostojnosti in odločnosti. Toda kanclerjeva zavrnitev angleško-francoskega predloga, ki je bil doma za Angleže tako poniževalen, je bila zanj hud udarec. Priletel je celo iz Londona, da bi se pogajal. Pa se je zavedel, da samo poslušša.

Kancler je dogovoril. Chamberlainov ledeni ton se je zarezal v razburjenost, s katero se je kancler uvedel. Ali je kancler pripravljen, obnoviti svoje prvotno zagotovilo, da ne bo poslal vojske na Češkoslovaško, dokler se pogajanja ne končajo. Ako bi bil kancler voljan to storiti, bi bil ministrski predsednik pripravljen vplivati na češkoslovaško vlado, da se vzdrži vsakega izzivanja. Kancler je prikimal.

Ko je zapuščal hotel Dreesen, se peljal čez Ren ter šel v svoj hotel, je kazal Chamberlain zopet samozavesten obraz. Nemcem, ki so mu vzklikali, se je smehljaj in jim mahal z roko. Novinarjem, ki so ga obsuli z vprašanji, je odgovarjal poln zaupanja in ni kazal znakov strahu ali pobitosti.

Zvečer je telefoniral v London in razmišljal. Zaužil je obilno večerjo, jo zalil z renskimi vinom in šel spat. Drugi dan je bil zgodaj pokoncu, da bi videl Rensko dolino v jutranjem soncu. Nudil se mu je miren razgled, ki ga je, ljubitelja dežele, močno presunil. Stal je na terasi svoje spalnice, a spodaj pod njim so se iskriale vode Rena. Zrak je bil dražč in okrepujoč. Na drugem bregu Rena, nekoliko na desno, je bil hotel Dreesen, kjer je stanoval kancler.

Po porazu včerajšnjega popoldneva je zasnoval Chamberlain nov načrt. Vzбудila se mu je stara trgovska žilica, da bi videl stvari črno na belem. V svoji obsončeni sobi je sedel za mizo in napisal kanclerju pismo.

Kmalu po desetih sta čakala pred hotelom, blizu njegovega spremstva, dva posebna detektiva iz Scotland Yarda in skrbno čuvala dva velika zvita zemljevida. Nasproti hotela je opazovala množica, kako sta se dva stražnika SS z na moč strogim obrazom in ob gromovitem topotu gosjega hoda menjavala vsake pol ure, in čakala, da se pojavi britanski ministrski predsednik. Pred hotelskimi vrati je čakal avtomobil s šoferjem v strankini uniformi.

Čas je potekal, ministrskega predsednika pa ni bilo na spregled. Šofer je dobil povelje, naj se zopet odpelje. Prvotno presenečenje se je začelo sprevačati v resnično tesnobo. Nihče razen Chamberlaina in njegovega spremstva ni vedel za pismo kanclerju. Detektiva pred hotelom sta še vedno vestno držala svoje zemljevide. Mož iz hotelskega osebja, oče treh otrok, je dejal: „Slabo kaže. — Jaz sem proti vojni“.

Nemara največjo Chamberlainovo sovraštvo je David Lloyd George. Nič na svetu ga ne bi pripravilo, da bi storil nekaj tako, kot Lloyd George, če bi se le dalo kako drugače napraviti. Toda, ko so ga videli novinarji hoditi sem ter tja,

s pogledom zdaj pa zdaj dol na hotel Dreesen, so ugibajoč, kaj neki ta odlog pomeni, dejali: „Neville pričinja kljubovati. Prav tako bi to storil Lloyd George“.

V hotelu Dreesen je razmišljal kancler Schmidtov prevod Chamberlainovega pisma. Blizu kanclerja, na doklic, so bili Ribbentrop, Göbbels in general Keitel. Trajalo je pet ur, preden je kancler odobril koncept odgovora. Tolmač Schmidt je prinesel pismo Chamberlainu in ga je sam ustmeno prevedel. Ko je Paul Schmidt končal svoje branje, ni bilo v Chamberlainu več dvoma, da je to ultimatum. Vojna.

Iz hotela St. Petersburg je šlo Chamberlainovo pismo, ki je zahtevalo popolen memorandum za češkoslovaško vlado in se končalo tako-le: „Ker mora o sprejemu ali zavrnitvi predloga Vaše Ekselence sedaj odločiti češkoslovaška vlada, res ne vem, kaj bi še imel tu opraviti, zlasti, ko je na drugi strani potrebno, da o sedanjem položaju nemudoma obvestim svoje tovariše in francosko vlado. Zato sem se odločil za povratek v Anglijo.“

* * *

Noč se je zgrinjala nad Godesbergom. Nekaj milj od kraja, kjer je sedel Chamberlain in razmišljal o možnostih miru, so delali nemški delavci noč in dan, da bi dokončali betonski Siegfriedov nasprotak Maginotovi liniji. Skoraj poldrug milijon nemških vojaških obveznikov je bilo mobiliziranih v vojašnicah po vsej Nemčiji. Češkoslovaška armada je pravkar mobilizirala. Kanclerjeva odločnost, radi treh milijonov sudetskih Nemcev tvegati svetovno vojno — to je bila resničnost, pred katero je stal Neville Chamberlain.

Spodaj v dolini so se svetlikale luči in sir Horace Wilson se je peljal z avtom, da bi izročil kanclerju zadnje Chamberlainovo pismo. Poleg njega je sedel sir Neville Henderson, bled in utrujen. V hotelu Dreesen sta govorila z Ribbentropom, ki jima je dovolil razgovor s kanclerjem. Ko se je sir Horace Wilson vrnil čez dve uri k Chamberlainu, se je razglasilo, da bo ob polenajsti uri ponoči poslovljni sestanek Nevilla Chamberlaina s kanclerjem. Nemški uradniki so bili glede tega razgovora polni upanja. Pravili so, da bo kriza takoj končana, kakor hitro se ministrski predsednik in kancler zopet srečata iz oči v oči.

V britanski delegaciji je nekdo dejal: „Če bomo sedaj odločni, bo dobro“. Oči sira Horaca Wilsona so bile rdeče, ko je stopal za Chamberlainom v voz, ki bi ju naj odpeljal h kanclerju. Nasprotno je bil videti Chamberlain svež in miren.

Čakalo ga je novo presenečenje v obliki kanclerjevega memoranda, ki je k prejšnjemu ultimatu dostavljal še časovno omejitev, in kanclerjeve opombe, ki je bila zanj sicer laskava, a je hkrati vzbujala vtis podcenjevanja vseh njegovih političnih rizikov pri reševanju miru: „Niti trenotek nisem mislil, da se boste mogli vrniti v Nemčijo in reči, da sprejemate načelo samoodločbe“.

Toda, to še ni bilo nič v primeru s presenečenjem, ki ga je čakala v spomenici, kjer je stalo, da se mora odstop sudetskega ozemlja Nemčiji izvršiti do 1. oktobra — za teden dni. Še enkrat je uprl Neville Chamberlain svoje hladno oko v kanclerja. Govoril je o trdih pogojih, o tveganosti vojne za Nemčijo, o groznih posledicah vojne za vse. Ultimatum v spomenici bo zdražil javno mnenje v vseh nevtralnih deželah. Kanclerjeve oči so bile hladno modre. Besede z njegovega jezika pomenijo toliko kot dejanje. Chamberlainu je hvaležen za njegovo prizadevanje in mu je ustregel s tem, da je zadržal vojaško operacijo proti Češkoslovaški, ki jo je imel v načrtu. Ne samo to. Češkoslovaški je ponudil meje, ki se razlikujejo od teh, ki jih bo imela, če jo nemška armada osvoji in zasede.

Da je kancler dostopen za odkrite besede, se je posvetilo Chamberlainu že čez nekaj minut v razgovoru iz oči v oči, samo ob navzočnosti tolmača. Sudetsko

ozemlje je bila kanclerjeva zadnja teritorialna ambicija v Evropi... Neče spravljati v državo druge rase kot nemške... Rad bi imel v Angliji prijatelja... Ko bi bilo le že sudetsko vprašanje rešeno, bi obnovil razgovor o angleško-nemškem sporazumu. Kancler se je smehljaj. „Tu je samo še ena neprijetna stvar, kolonije, ali radi njih ne bo vojne... Radi njih se ne bo mobiliziralo...“ Neville Chamberlain se je vrnil v hotel. Bila je ena ura in 40 minut po polnoči. Na njem ni bilo videti znakov tesnobe.

* * *

Ko je govoril kancler v berlinskem Sportpalastu, iz oči v oči tisočem svojim najzvestejših pristašev, je prisluhnil ves svet. Mogoče več nego pet milijonov ljudi ga je poslušalo pri radiu.

Neville Chamberlain sedi v Downing Streetu in čaka. Kadar je daleč od javnosti, je njegov obraz resnejši. Krog oči in ust se mu nabirajo zaskrbljene gube. Vsakih pet minut dobiva brzozjavljeno besedilo kanclerjevega govora. Oni, ki poznajo kanclerjev način govorjenja, opazijo v njegovem tonu nekaj nenavadnega. Toda Chamberlain ne vidi v brzozjavljenih stavkih, ki jih ima razgrnjene pred seboj, nobene spremembe, in govori narodu enako kot kanclerju: „Ne morem opustiti svojega prizadevanja za mir, ker se mi zdi neverjetno, da bi se evropski narodi, ki si ne žele vojne, dali pognati v krvav boj za stvar, glede katere se je že v toliki meri dosegel sporazum“.

Še pred kanclerjevim govorom so bile iz Whitehalla lansirane uradno inspirirane vesti in brzozjavljene v Nemčijo, da bo v slučaju, če se izvrši vzlic naporom ministrskega predsednika napad na Češkoslovaško, Francija nujno prisiljena ji pomagati, in Velika Britanija in Rusija bosta gotovo ob strani Francije. „Ni še prepozno, da se odvrne ta velika tragedija“, se je glasil inspirirani komentar „in ni še prepozno, da vztrajajo vsi narodi pri poravnavi na podlagi mirnih pogajanj“.

Tudi to svarilo ni zaleglo. Drugo jutro so ministri in tajniki prebirali besedilo kanclerjevega govora in iskali v njem nečesa, na kar bi se mogli oprijeti. Zopet in zopet so prebirali stavke. Bil je tam stavek, ki je v poslednjem trenutku obrnil plimo. Toda preteklo je mnogo dragocenih ur, preden so ga našli.

Nemčija je nameravala sprožiti svoj vojni stroj 28. septembra. Tega jutra je zahteval Neville Chamberlain poročilo o kanclerjevem govoru v Sportpalastu in našel v njem ta-le stavek: „Vso bližnjo preteklost prav do danes nisem našel v Evropi niti ene velesile z možem na čelu, ki bi imela toliko razumevanja za bedo našega ljudstva, kakor ga ima moj veliki prijatelj Benito Mussolini. Nikoli ne pozabimo, kaj je italijanski narod v tem času storil in kako se je obnašal“.

Dne 28. septembra zjutraj je sestavljal Chamberlain najbolj dramatičen govor svojega življenja, ki bi ga naj imel čez štiri ure na seji spodnje zbornice. Za tedanjih okolištin bi naj to bilo poročilo, kako so se dogodki dramatično razvijali, dokler niso dosegli viška: neizogibnosti vojne. Pa je prekinil delo in poslal zunanjemu uradu nujno sporočilo. Če bi mogel zunanji urad nemudoma govoriti z lordom Perthom v Rimu in mu sporočiti to-le nujnost: da je treba Mussolinija pridobiti za to, da zaprosi kanclerja, naj odloži pohod nemške vojske za 24 ur!

Lord Perth je tekel h grofu Ciano. Za nekaj minut je bil Ciano pri Mussoliniju. Naglo nato je govoril Mussolini telefonično s kanclerjem.

Nikoli ne bomo izvedeli, kakšen je bil govor, ki ga je imel Chamberlain pripravljenega, da bi dvignil z njim Brite in Francoze v skupno vojno fronto. Do tega odstavka v svojem konceptu ni nikoli prišel, kajti ko se je bližal že h koncu svojega govora, mu je bila nenadoma v roko stisnjena nujna beležka.

Kancler je pristal na odlog mobilizacije za 24 ur. Chamberlain je zamolčal svoj skrbno pripravljeno govor in izjavil, da pojde drugi dan na konferenco štirih v Monakovo.

Monakovo je bilo v nemških, francoskih, italijanskih in angleških zastavah. Po običaju je pričakoval kancler Mussolinija na kolodvoru. Chamberlaina je pozdravil Ribbentrop.

Množica je pozdravljala Chamberlaina še glasneje nego prej; glasneje, kot je bil Chamberlain pozdravljan doma.

Na letališču se je Chamberlainu pripetila naravnost nenavadna stvar: pozabil je svoj legendarni dežnik. Neki ga je pustil ležati in nekdo ga je potem shranil.

Prav do monakovske konference je ostajal Göring ves čas krize precej v ozadju. Ni ga bilo v Berchtesgadnu niti v Godesbergu. Pravili so, da je bolan.

Zjutraj, po drugem razgovoru s sirom Wilsonom, se je kancler odločil napasti Češkoslovaško in tvegati vojno. Popoldne je marširala vojska, pomikajoča se proti meji, po Wilhelmstrasse. Korakala je ostro, v popolnem strogoredu, toda brez navdušenja. Še pomembnejše pa je bilo obnašanje ljudi, ki so gledali vojake. Bila je grobna tišina mesto divjega kričanja. Pravijo, da je odšel v tem trenutku Göring h kanclerju in ga opozoril, da berlinsko ljudstvo ne kaže nobenega navdušenja za vojno. Zvečer je kancler svoje stališče revidiral. Drugo jutro je prispel „zadnji apel“ Nevilla Chamberlaina.

V Monakovem je kazal Göring na svoj način veliko prisrčnost. Trepljal je Francoza Daladiera prisrčno po rami in mu rekel, da je lahko vsakdo slišal: „Daladier, Vi ste največji človek, ki sem ga kdaj srečal. Upam, da se zopet kmalu vidiva“. Göringova prisrčnost je vzbujala domnevo, da pojde kmalu v Pariz in London. V nasprotju z njegovo prisrčnostjo je bil Ribbentrop zamračeno diplomatičen.

Mussolini je predlagal modifikacijo godesberškega memoranda. Njegov načrt je pomenil okupacijo sudetskega ozemlja v etapah. V tem je bila edina razlika med godesberškim načrtom in monakovskim sporazumom.

V vestibulu hotela Regina se je trla množica in čakala, dokler se ni Chamberlain ob enih ponoči vrnil. Kadar koli je Chamberlain prihajal ali odhajal, so mu stražniki SS pred hotelom izkazovali čast z orožjem. Udarniki v rjavih srajcrah so delali špalir. Toda bilo je po stražnikih in udarnikih, ko je Chamberlain s širokim nasmehom in sredi viharnega hrupa izstopil iz avta. V vestibulu je neka Nemka bila bitko, da bi ga mogla ujeti za roko. Neka druga je kričala: „Dovolite mi, da Vam poljubim roko“.

V svojih sobah v glavnem stanu stranke je čakal kancler Chamberlaina. Ministrski predsednik je imel v žepu osnutek dokumenta, ki ga je napisal lastno-ročno. Paul Schmidt je prevedel Chamberlainov osnutek v nemščino. Kancler ga je nato podpisal.

Pri črni kavi, z dolgo cigaro v ustih pa je izjavil Chamberlain novinarjem to, kar je mislil vse te dolge mesece: „Vedno sem bil tega mnenja, da se nam bo z mirno rešitvijo češkoslovaškega vprašanja odprla pot k splošnemu pomirjenju v Evropi“.

P O R O Č I L A

GLASBENO ŽIVLJENJE V MARIBORU V ZAČETKU NOVE SEZONE

V prvi številki Obzorij lanskega leta sem ugotovil precejšen zastoj v mariborskem glasbenem življenju. Videli smo in to še danes opažamo, da zlasti naši zbori ne kažejo prave razgibanosti; nobenih pravih sadov intenzivnega notranjega dela ne zasledimo. Pa sem za rešitev iz tega mrtvila načel misel, naj bi reproduktivni činitelji poskusili z glasbenimi prireditvami v manjšem obsegu, v katerem bi jim bil interes javnosti zagotovljen in vsestranski uspeh več ko verjeten. Doslej smo imeli v lanski sezoni dve takšni domači glasbeni prireditvi: klavirski koncert obeh Klasincev in pevski nastop septeta bratov Živko. Obe prireditvi sta se omejili na manjšo dvorano in obedve sta dobro uspeli. Krog zainteresirane javnosti je obakrat v veliki meri zasedel prostore, tako da so prireditelji v manjši, a polni dvorani vsestransko dobro odrezali. Ne morem si kaj, da ne bi znova ob tej priliki skušal dati našim zborom prav iskrenega nasveta in pobude, naj sledijo tem vzgledom in se pogumno lotijo dela. Kajti v delu je življenje, v delu je napredek!

Kakor predlani, tako se je tudi ob lanski obletnici pevsko društvo „Jadran“ v Mariboru poklonilo spomenu blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra I. Zedinitelja s spominskim koncertom, ki mu je duhovni in resnobni značaj podčrtalo okolje, v katerem je bil izveden. Koncert se je vršil v frančiškanski baziliki Matere Milosti. Sodelovali so: gdč: Joža Kalčeva (violina), g. prof. Gregor Zafošnik (orgle), g. Karel Kamušič (bariton) in „Jadranov“ društveni moški zbor pod vodstvom dirigenta g. Ubalda Vrabca. Udeležba bi bila lahko boljša. Prireditev je po zamisli in po sporedu svoj namen dosegla. Na orglah se nam je prvič predstavil za spretnega orglavca mariborski glasbenik č. g. prof. Gregor Zafošnik. Z umirjeno igro, ki ji je še manjkalo izrazne vsebine, in s polnim tonom je gdč. Kalčeva zaigrala ob orgelski spremljavi tri skladbe (eno za dve violini — 2. viol. g. U. Vrabec). G. Karel Kamušič je s spremljavo orgel, oziroma orgel in violine odpel tri skladbe. Njegov enoviti in prodorni glas se je stopnjeval v popolnosti od točke do točke, pokazal prijetno barvo ter dosegel v Odakovem Psalmu svoj višek. Le izreka je bila mestoma manj jasna, pa indirektni nastavek tona je nekajkrat motil v začetku.

„Jadranov“ moški zbor je izpričal veliko muzikalno dovršenost. Odpel je a capella sedem duhovnih skladb. Vseskozi je ugajalo zborovo petje v preciznih, v potankosti izdelanih pianih, dočim so bili zgornji glasovi v jačji dinamiki bolj togi. Enotnost v izražanju, čista izreka, skoraj brez izjeme točna intonacija in linearna plastičnost pa so pripomogle k popolni ubranosti.

V sredo, 9. novembra 1938 sta priredila ga. dr. Elfe Klasinc in g. dr. Roman Klasinc samostojen klavirski koncert na dveh klavirjih v dvorani Zadrुžne gospodarske banke. G. dr. Romana Klasinca že dobro poznamo v mariborskem glasbenem življenju. Njegovo soprogo go. dr. Elfe Klasinčevo pa smo imeli priliko slišati prav za prav prvič kot koncertno pianistinja. Na sporedu so bile tri skladbe za dva klavirja: Busoni — Duettino concertante, Brahms — Sonata f mol op. 34. in Reger — Variacije in fuga op. 73. na Beethovnovno temo; vsekakor dela, ki so stopnjevale pritegovala nase pozornost in zanimanje poslušalcev ne morda s preračunljivostjo na učinkovitost, ampak s pravimi muzikalnimi vrednotami in tehničnimi zahtevami, ki so jih stavljal na pianista. Posebnost koncerta je bila tudi igra

na dveh klavirjih, s čimer je glasbeni umotvor na eni strani pridobil na pestri slikovitosti in polnosti, na drugi strani pa stavil na oba pianista velike zahteve v enotnem doživljanju in še bolj v enotnem podajanju. V tem gre sodelujočima vse priznanje. Vobče je bila njuna igra skladna, da ju skoraj ni bilo mogoče razločiti. Morda bi rekel, da smo v igranju ge. pianistinje občutili nekaj več emocije, ki se je očitovala v globlje doživeti interpretaciji. Oba pianista sta z veliko prožnostjo in neprisiljenostjo brzela preko vseh tehničnih težav. Žela sta pa tokrat tudi uspeh, ki je prav pri klavirskih koncertih redek, da sta splošno zbudila pri publikli kontakt z izvajanimi skladbami. Obisk je bil zadovoljiv in dvorana zanj prav primerna.

V vrsti prosvetnih večerov mariborske Ljudske univerze je priredil septet bratov Živko iz Maribora 14. novembra 1938 „večer jugoslovanske pesmi“. Artistične priprave je vodil g. prof. Vasilij Mirk. Redek je takšen primer, da bi v eni družini vzrastlo kar šest bratov, vseh pevsko navdahnjenih, pa da bi se glasovno tako lepo razporedili, da jim je bilo treba pritegniti le še eno „tujo“ moč za ubran septet. To misel moramo pač imeti pred očmi pri presojanju njihovega celotnega pevskega podajanja prav tako, kakor pri ocenjevanju posameznih glasov. Poedini glasovi septeta namreč niso v zadostni meri tehnično rutinirani in pevsko dovolj plemenito kultivirani, da bi v tako majhni pevski edinici vsestransko ustrezali glasbeno estetskim zahtevam in izčrpno podali vse tiste vrednote, ki sestavljajo dovršene glasbene umetnine. Vprav zato so šle nekatere izvajane umetne pesmi mimo nas brez zadovoljivega pozitivnega vtisa. Posebno kočljiva je bila Pahorjeva „Večerna“, pa tudi Ukmarjeva „Ženka mi v gosti gre“ ni v izvedbi pokazala svoje dovršene zgrajenosti. Glasovno je zavzel prvo mesto tenorist g. Avg. Živko, lepo zveni tudi drugi bas, dočim so srednji glasovi manj sočni in prožni. Spored je nosil naslov večera jugoslovanske pesmi, pa je bil za vsebino sporeda skoraj neprimeren spričo umetnih skladb slovenskih skladateljev Försterja, R. Savina, Mirka, Pahorja in Ukmarja, osmih Mirkovih obdelav slovenskih narodnih pesmi ter ene Tajčevičeve skladbe in ene bolgarske narodne. Prepričevalneje je zaživela pred nami narodna pesem. Obisk je bil prav zadovoljiv, mala dvorana je bila skoraj polna.

Dne 19. novembra 1938 je bila velika unionska dvorana spet enkrat polna, pel je učiteljski pevski zbor „Emil Adamič“ iz Ljubljane. Kar smo od koncerta pričakovali, to se nam je v veliki meri uresničilo. Zbor, ki ga sestavljajo v glasbi praktično in teoretično izšolani glasovi in ki od njega pričakujemo povsem upravičeno gojitve naših prvovrstnih skladateljev, nam je predstavil dela, ki so prave umetnine vokalne glasbe. Slišali smo: Otroci molijo (Ivan Gerbec); Zlato v Blatni vasi (Anton Lajovic); Čače moj in Roženice (Ivan Matetič-Ronjgov); Svatovske pesmi, Narodna, Godci, Bog je ustvaril zemljo, Vse mine, Tički lepo pojo (Emil Adamič); Tri belokranjske (Slavko Osterc). S posebnim priznanjem moramo poudariti obe Matetičevi skladbi, ki sta pokazali čudovit svet tovrstnega glasbenega ustvarjanja, zlasti Roženice. Izvedba vseh teh sklad je zahtevala vsestranske izurjenosti in velike ter naporne vztrajnosti. Zbor nam je bil spreten posrednik odličnih skladb v tako popolni meri, kot bi jo enako malokateri zbor zmogel. Prav zaradi njegovega eminentnega mesta, ki ga in ki naj bi ga zbor zavzemal, pa so seveda zahteve po njegovi vsestranski popolnosti tem večje in zato silijo k nekaterim pripombam. V splošnem se je javljal tisti neizogibni nedostatek zbora, ki ga zlepa ne bo mogoče rešiti — saj je združen s poklicnimi dolžnostmi članov —, namreč nehomogenost. Zbor je pri svojem študiju nujno navezan na pevske tečaje, ki se vršijo le v večjih časovnih presledkih in za pripravo programa težko dosežejo zadostno število. Zato je nujno potrebna domača predpriprava posameznikov in dobili

smo vtis, da je bila premalo intenzivna, da bi mogli govoriti o brezhibni ubranosti in zvenečnosti zbora. Koncentraciji, ki bi naj jo ustvaril in uporabil pevovodja ter iz nje gradil enotno interpretacijo v sugestivnem doživljanju skladbe in v pevskem izražanju dosledno enotno izvedene ritmike, dinamike ter agogike, je bila prevneta pažnja pevcev na note dokaj v kvar. Nekateri netočni in neenotni vstopi posameznikov izvirajo najbrž iz istih vzrokov, ker ni bila pozornost obrnjena v zadostni meri na dirigenta. V izreki, ki je bila vobče točna in jasna, naj bi končni soglasniki ne izostajali. Navzlic vsemu temu pa je bilo petje tako učinkovito, da je poslušalce tudi pri najtežjih skladbah prevzelo in pritegnilo nase. Slišali smo lepe glasove v sopranu, ki je zvenel dokaj enotno in pokazal več vztrajnosti kot alt, ki mu je dihalna tehnika delala preglavice, pa je bil lepo barvan; moški glasovi so bili ubranejši in so se prav enotno zivali, tenorji so dovolj močni, nekoliko bolj odprti, sicer lepo barvani; basi so zvočni in obsežni, pa manj enotni. Priznanja vredna je bila dinamična enotnost, predvsem v menjajočih prehodih jakosti. Tudi ubrani zvenečnosti zbora smo z veseljem prisluhnili. Zbor je vodil dirigent g. Milan Pertot, ki bo v bližnji bodočnosti prevzel artistsko vodstvo pevskega zbora Glasbene Matice v Mariboru. G. Pertot je vodil koncert z umirjeno kretnjo; v interpretaciji pa smo si želeli še nekaj več poglobljene doživetosti in muzikalne izklesanosti.

22. novembra 1938 je ponovno nastopila v unionski dvorani s samostojnim koncertom pianistka Nada Branković. Spričo njenega velikega talenta in številnih koncertnih nastopov pa se človeku vzbuja strah in zla slutnja, da bi mlada umetnica svojih velikih zmožnosti ne izčrpala prerano in pri tem ne zanemarila intenzivnega študija ter rasti navznoter.

V dobi zadnjih let bi glasbeni kronist le težko jemal v poštev zasluge, ki bi si jih mariborsko gledališče pridobilo na glasbenem polju. Opereta ni zasledovala — lahko mirno rečem — nikakih glasbeno umetniških ciljev. Lanskemu Trubadurju in Daliboru pa je v letošnji sezoni doslej sledila Suppéjeva opereta Boccaccio in prav v zadnjem času Verdijeva opera Aida. S svojim uspehom teh dveh uprizoritev pa se je gledališče postavilo v vrsto resnih gojiteljev glasbene umetnosti tako po repertoarju kakor tudi po načinu izvedbe.

Uprizoritev Boccaccia se je vršila v režiji g. Vladimirja Skrbinška in pod taktirko gledališkega dirigenta g. Lojzeta Herzoga. V naslovni vlogi Boccaccia se nam je prvičkrat na odru predstavil naš novi tenorist g. Anatol Manoševski. Znan nam je že po uspehah pevskih nastopih pri Ruski matici. Njegov nastop v Boccacciu nam ga je pokazal v živahni in prikupljivi igri, morda še ne vseskozi prepričevalno doživeti (motile so nekoliko jezikovne težave). Pevsko je uspel z lirično barvanim tenorjem, ki se je povzpel tudi v višino, čeprav mu je manjkalo nekaj tiste resonance, ki s svojo prodornostjo obvlada prostor, in je bil mestoma pred nastavkom čutiti nepotrebni pridihnjeni zalet. Z nekoliko tenkim, pa mehkim in zvonkim sopranom je v pevski popolnosti in odrski gibkosti podala gdč. Jelka Igličeva vlogo Fiamette. Nova odrska postava je bila tudi gdč. Marija Veldinova v vlogi Beatrice. Njen nastop je vključil plahosti, ki se je očitovala v petju, pokazal vztrajnost, čeprav še manj poln sopran. Altovsko partijo Peronelle je odpela ga. Zamejic-Kovičeva. Svoje glasovne zmožnosti je pokazala zlasti v dvospevu 1. dejanja. Ne glede na učinkovitost komične figure v vlogi sodarja je g. Ivo Anžlovar presenetil z dovršeno igro. V glasu je očitno pokazal napredek. Njemu ob strani je slično izoblikoval kramarja g. Pavle Kovič. V palermkem princu g. E. Groma je bilo nekaj preveč zunanje narejenosti, ki ni prepričala. Leonetto g. E. Verdonika je dobro predstavil razigranega mladeniča. G. P. Rasberger je igral vlogo brivca Scalzo, omeniti bi morali še številne manjše vloge D. Gorinška, Fr. Blaža itd.

Kakšen učinek lahko doseže nema vloga z duhovito podano mimiko, sta pokazali gdč. D. Savinova in E. Starčeva v vlogah obeh dekel. Zasluga za uspehe na odru gre vsekakor v veliki meri režiserju, ki je delu v celoti vtisnil pečat odrske spretности, slikovite grupacije in vsebini primerne okolja. Tudi je bila predstava daleč odmaknjena od operetnih neslanosti, ki se tako rade vtihotapljujejo na oder. Orkester je s svojim dirigentom na čelu izpričal mnogo elana, v nekaterih odlomkih tudi mero uglajenosti. Vendar pa še mnogo mnogo manjka vigranosti, podrejenosti taktiki in ubrane enotnosti. Tudi pevci na odru bi morali prispevati s svoje strani še precej več muzikalnega čuta. Pogrešali smo večkrat homogene muzikalne interpretacije. Poslej bo dane menda več prilike za odstranitev ritmičnih in agogičnih nesoglasij, ki še močno motijo.

V dobrem in slabem pomenu besede tvegana je bila zamisel uprizoritve Verdijeve opere Aida na mariborskem odru, ko smo šele k sklepu lanske sezone po dolgem presledku zopet poskusili z lastnim opernim ansamblom. Poskus je sicer uspel deloma v Trubadurju, mnogo bolj še v Daliboru. Vendar se mi zdi skok do Aida le prevelik in preuranjen. Težave so še z nepopolno solistično zasedbo, kakršno zahtevajo opere tolikšnega formata, kot je Aida. Pa tudi v tehničnem oziru je stal režiser g. VI. Skrbinšek pred težko nalogo, kako ugoditi velikim odrskim in sceničnim zahtevam. Priznati moramo, da mu je uspelo na eni strani razširiti oder in dogajanje na njem do potrebnih širokih dimenzij in da je na drugi strani uspešno utesnil v naše majhne razmere obsežno monumentalnost, ki jo zahteva opera Aida.

Naslovno vlogo Aida je pela ga. Elfride Herzogova k. g. Njen sopran nam je iz rednih gostovanj že poznan; pripomnil bi le, da se ji vloga ni povsem prilagala: za Aido bi si želeli v petju in v igri več življenjske elementarnosti in čustvene doživetosti. Radamesa je pel g. Anatol Manoševski, ki je močno ugajal. Glas se mu je v veliki meri sprostil in v igro je vložil več razgibanosti. Vloga Amneride stavi velike igralske in pevske zahteve, ki jih je ga. Vida Zamejic-Kovičeva deloma uspešno zmogla, le značaj njene vloge ni bil ne v petju ne v igri podčrtan z dovolj prepričevalnimi potezami. Prva svečenica je v gdč. Jelki Igličevi našla najboljšo interpretinjo; njen prošnji spev v templju je bil pevsko dovršen in je veskozi ugajal. G. Ivo Anžlovar je podal Amonasra s svojo živahno gibkostjo in s polno zvonečim glasom. Ramphis g. Pavla Koviča je uspešno zajel svečeniško umirjenost svoje vloge. Kralja je podal g. Vladimir Skrbinšek s primernim dostojanstvom v nastopu in petju. Sla je igral g. Angelo Jarc, drugo svečenico gdč. Marija Veldinova. Glasbeno vodstvo je bilo v rokah kapelnika g. L. Herzoga. Orkester se muzikalno še ni mnogo dvignil nad svoj običajni nivo. Treba bo še intenzivne delavnosti za dosego ne le nadpovprečne, marveč tudi dovršene ubranosti. Prav pohvalno pa moramo omeniti zborovo petje. Svečeniki oz. sodniki so svoje partije odpeli zelo ubrano in z glasbenim razumevanjem, slično tudi ženski zbor.

Vobče zaslužijo pa za uprizoritev priznanje vsi, ki so pri njeni uresničitvi sodelovali.

Božidar Bajuk

RAZSTAVA DEL MARIBORSKIH LIKOVNIH UMETNIKOV

(Bela unionska dvorana od 8. do 24. decembra 1938.)

Z avenije, kakor imenujejo Mariborčani z asfaltom tlakovano in s trokrakimi kandelabri posajeno polovico Aleksandrove ceste, prideš mimo nizke stavbe na levi, iz katere dišijo kuharske dobrote, in opuščene letnega gostilniškega vrta na desni, po slabo tlakovani rampi navzgor do umazanega in obitega stopnišča, ki vodi do „razstavne dvorane“. Razstavni prostor, tesna soba, ima nasprotno dnevno svetlobo, vrhu tega pa mora goreti v mračnem prostoru še električna luč, ki svetlobno razbitost še stopnjuje. Ob stene so postavljene kulise, na katerih vise slike, in s težavo iščeš primerne razdalje, da bi si mogel dodobra ogledati slike, s težavo se počasi umiriš in začneš motriti posamezna dela.

Mučen dojem, ki ga dobiš pri dohodu in vstopu v sobo, pa še povečajo ne preveč kritično izbrana dela. S tem nikakor nočem že vnaprej obsoditi razstave in razstavljalcev. Niso novinci in jih poznamo že od prej, toda za vsako, tudi samo od hoc pripravljeno razstavo, je treba skrbne izbire in kritičnega očesa, saj se ne prirejajo razstave samo radi umetnikov in njih materialnega uspeha, marveč predvsem radi ljudi, ki jih je treba s kvaliteto vzgojiti, da spoznajo pravo umetnost in se nauče razlikovati umetnost od kiča in staromodnih ostankov. Zato mora gledati kritik razstavo še bolj s strogimi očmi, saj je njegova naloga v prvi vrsti vzgojna in popularizujoča. Umetnost je treba razširiti in jo napraviti dostopno vsem plastem, ne samo izobražencem, ona naj postane izraz narodove duše. Samo takšna umetnost bo našla odmev tudi v ljudstvu. Samo tako bo umetnik izpolnil svoje poslanstvo, saj je dobil svoje talente zato, da jih pomnoži v korist ljudem, ki jim taki talenti niso bili dani.

Vsako leto, navadno pred božičem, prirede mariborski umetniki razstavo, s katero sklenejo umetniški obračun za preteklo leto. Letos naj bi bila razstava v zvezi z nagradami Umetnostnega kluba. Toda ker je bila ta konkurenca preložena na pomlad, se zdi, da so umetniki pridržali boljše dela, za to priliko pa dali na razpolago, kar so še imeli novejšega na zalogi. Pri pregledu teh mariborskih razstav bi mogli ugotoviti, da je letošnja mnogo zaostajala za prejšnjimi. Samo par del je imel tudi ta ali oni slikar boljših, ostalo je bilo zelo povprečnih, in to samo radi števila in da se izpolni prostor.

Po veliki slovenski razstavi meseca maja, na kateri se je moglo videti stanje naše umetnosti, je to druga tovrstna prireditev v Mariboru. Mariborski umetniki so na pomladanski razstavi držali korak z ostalimi in niso v glavnem v ničemer zaostajali. Sedaj pa moremo nenadoma opaziti razlike, ki se ne dajo točno formulirati, zato pa tem močnejše občutiti. Splošno bi jih mogli označiti z naslovom na več ali manj tuje vzore, ki so k nam prinešeni in vsiljeni od drugod. V snovi sami je bilo tako malo naše pokrajine in našega življenja, večinoma le mesto in okolica ter tujina. Na zunaj pa je bila ta razlika na prvi pogled vidna v nekem svetlem, barvno malo razgibanem koloritu in poleg tega v potezi čopiča, s katerim nanašajo barvo v dolgih črtah. Pri tem bi mogli posebno o koloritu reči, da le malo odgovarja naši pokrajini in našemu občutju. Seveda se ti znaki pri vseh ne izražajo enako ostro, toda skoro se ne dajo zatajiti. V glavnem pa je bilo to razliko mogoče le občutiti posebno, če pozna človek tudi ostale razstave tega leta.

V mnogočem drugačen od razstave lanskega leta je Karel Jirak. Od Jiraka, slikovitega opisovalca naše pokrajine s svojimi sočnimi živimi barvami, je postal naenkrat prikazovalec prijetnih in lepih delov mestnega parka in mestnih pogledov. Njegova prej tako elementarna sila se je tu umaknila tujim vplivom, med katerimi

bi mogli pač najbolj opaziti Mušičevega. Jirak skuša slediti novim zahtevam po barvni uravnovešenosti, po tako zvanem kolorizmu v slikarstvu, kakor nam n. pr. priča „Jesenska krajina“. Enakomerni odgovarjajoči temni toni prevladujejo v pokrajini, v katero prihaja jesen. Narava je barvno živahna in bogata, toda kljub temu je kolorit umirjenejši, bolj temačen. Enako jesensko razpoloženje podaja tudi v „Večeru na griču“. V teh slikah prikazuje tudi nov način slikanja v dolgih potezah širokega čopiča. Tudi niso delane vse slike enako. „Most čez Vipavo“ in slike z „Benetk“ kažejo drobno nanašanje različnih barv, neko veselje nad malenkostmi bi skoro mogli najti v njih. Vmes med obema načinoma pa stoje dela, kjer se poskuša v enem in prinaša tudi drugi način, kakor tudi barvno ne uspe doseči vedno harmoničnega sozvočja („Hiša v samoti“, „Hutterjeva tovarna“). Jirak je tipičen krajinar in slikar. Na slikovit način prikaže sliko pokrajine in ji ume pridati tudi mnogo svojega osebnega čustva in razpoloženja („Jesensko jutro“). Je strog realist in samo dosleden svoji črti uspe napraviti dobra dela. Značilno za njega in njegovo delo je iskanje svojstvenega stila.

Presenetljivo hitro je dosegel do svojega stila Zoran Mušič. Dosledno bi mogli imenovati njegovo iskanje in njegovo upodabljanje narave. Mušič je nosilec novih stremeljenj kolorizma v Mariboru, pri njem izgleda ta struja tudi najmanj prisiljena. Teorijo barvnega gledanja nam je prav za prav kot strujo prikazal on (nekateri drugi so sami po sebi s svojim razvojem prišli do približno enakih izsledkov). Zanima ga predmet kot nosilec barve in ne kot nosilec forme ali česa drugega, tej barvi odgovarja v drugem tonu enakovredna barva in tako dobimo barvno harmonijo, kateri pravijo teoretiki tudi tonsko slikanje. Samo po naravi obdarjeni slikarji (za razliko od drugega pola — risarjev), umejo biti nosilci takih idej. Mušič je gotovo slikar, vsaj kolikor ga poznamo doslej. Njegova dela govore, da je prepričan o svojih načelih in da jih stilno dosledno izvaja. Pri tem pa nimamo opravka z razumskim dojemanjem teorij, marveč z doživetjem. In to doživetje je obenem z mladostjo krivo tudi večkratni samovoljnosti ali zarisanosti („Dravska brv“, „Mariborski otok“ z disproporcioniranimi dimenzijami). V vsem tudi ne moremo vedno zaslediti končnega koraka, večkrat slika ni videti dovršena, naglica mu ne pusti dela dokončati („Tovarne“). Eno najboljših del je prav gotovo „Drava pri Mariboru“, v kateri je znal s samo barvo ustvariti naravno resničnost pokrajine in rešiti vse probleme. Barvno nastrojenje bi mogli imenovati „Kamnico“, dočim je v „Studentih“ že nekoliko osebnega čustva. Svojstven je njegov drzen in silovit način slikanja v odločnih potezah čopiča, s katerimi ume doseči ravno radi tega tudi trenutne učinke, obenem pa so še pomagala njegovi naglici. Popolnoma neodgovarjajoči njegovemu stilu pa so portreti, v katerih sta plastična izdelanost in risarsko študiranje pač koncesija volji in okusu povprečnikov. Mušič je slikar okolja, v katerem živi in so mu zato pogledi na mesta in okolico pač najbolj pri srcu.

Na pomladanski razstavi je Ivan Kos obljubljal, da se bo naprej razvijal v slikarskem smislu. Toda te obljube ni docela izpolnil. Njegova olja so na tej razstavi ostala na pol pota. Premajhni formati, kakor da sami silijo v opisovanje podrobnosti. Ves koncept mu uide iz rok in naenkrat se znajde v podrobnostih, katere hoče natančno opisati („Jesenska pokrajina“). S tem vmešavanjem podrobnosti trpi celoten učinek slike, ki je stilno neenoten, kajti v njej imamo potem zelo slikovito delane dobre detajle poleg izrisanih podrobnosti („Male hiše“, „Studenti“). Kos motive premalo izbira in so zato preveč skromni. Iz vsakega motiva niso niti največji umetniki mogli napraviti umetnine, razen če ga niso po svoje predelali; zato segajo umetniki rajši po slikovitih, učinkovitih pogledih. Prevelika skromnost umetnikova tu gotovo ni na mestu in njegovemu razvoju le škodi. Kos se prav razživi

in predstavi šele v akvarelu. To je tehnika, ki odgovarja njegovemu nežnemu, skoro liričnemu čustvovanju. Mehko razlivanje barv, lahno prehajanje tonov zna izrabit za prikaz svojega čustvovanja in občutja pri pogledu na „Pozno jesen“. To tehniko obvlada celo tako dobro, da more uspešno delati v njej portrete, kar gotovo ni tako lahko, ker mora kar prima zadeti poleg naravne resničnosti tudi upodobljenčevo karakterizacijo („Deklica“). Njegova zelo vodena tehnika namreč ne more prenesti popravilanj. „Mak“ v akvarelu je dober primer tihožitja rož. Risba oddaja dobro obvladane linij, dočim moremo v linorezih gledati prenos čustev v dvobarvno reprodukcijo. V rezih kaže mogoče največ zaleta in v njih vidimo, da so moderna stremjenja v njem resnično živa. Svojemu srcu in čustvu naj sledi umetnik, ne lepim napisanim teorijam, od drugih struj pa sme vzeti le to, kar mu odgovarja in še to mora podrediti sebi.

Najmlajši med vsemi razstavljalci je Maks Kavčič. Borba s samim seboj in borba z vplivi, prinešenimi z akademije, sta značilna znaka vsakega, ki zapusti šolo in ki se postavlja na lastne noge. Pri tem ne potrebuje mnogo več, kakor malo svobode, poguma in samozavesti. Iskanje je najboljši izraz za delo takega mladega umetnika. Sicer ne sme biti to iskanje preveč neurejeno, umetnik ne sme poizkušati vseh stilov in struj, marveč mora v okviru svoje struje iskati lastnega sloga. Kavčiča zanima problem barve, kakor nam kažejo nekatera dela, ki jih moremo smatrati za barvne študije („Tihožitje“, „Rože“). V pokrajinah skuša najti in upodobiti karakter pokrajine („Krajina na Dravi“), skuša graditi barvne kompozicije in najti barvam medsebojnega ravnotežja, kar pa mu n. pr. ni uspelo v sliki „Kaštel Stari“, na kateri prevladujeta rumeni lisi brez kompenzacije. V oljih moremo že opaziti osebno noto, ki se izraža v mračnosti in otožnosti. Več poguma in samozavesti pričakuje človek od mladega umetnika, pa četudi je zgrešeno napravljeno. Mladosti vsak odpušča, samo da je drzna in prepričevalna. Mlad umetnik, s kolikor toliko avtokritike, mora biti prepričan o svoji umetnosti, kajti samo tako se more dovolj odločno udeleževati gibanj in končno — uspeli. Kavčič ima vse predpogoje in pravico do samozavesti, toda tega se mora zavedati tudi sam v svojih delih. Njegove tempere („Ulica v Pragi“, „Hiše v Splitu“) pričajo o dobri reproduktivni sili in kompozitorski nadarjenosti. Mlad človek rabi za svoj razvoj pravi milje in oporo, tega sedaj v Mariboru še ne bo mogel dobiti, zato mora nujno ven, da spozna struje in borbe drugod, se v borbah izbrusi in notranje prečiščen povrne.

Edini kipar na razstavi je Fran Ravnikar. Razstavlja bronasto figuro dekleta, ki predstavlja varčnost. Celotna zasnova in plastična obdelava podrobnosti sta dobro izdelani in pričata o znanju umetnikovem. Stojni motiv, frizura in gubanje obleke pa vzbujajo mnogo starih reminiscenc. Vendar je figura dodobro preštudirana in je mojster prikazal svoje plastično znanje, katerega imamo žal malokdaj priliko opazovati. Malokdo more popolnoma premagati svoje mladostne vzore in tako se nam pri tem delu vzbujajo spomini na dobo ob koncu stoletja. Portretna glava deklice je gotovo preteklosti odmaknjena in bližja sedanji dobi. Plastično oblikovanje in želja po notranji podobnosti s portretirancem sta glavni prvini in velik uspeh tega dela. Osnutki za kovance kažejo fino mojstrovo roko.

Razstava je bila dobro obiskana, prodanih je bilo mnogo del, znak, da je zanimanje za tovrstne prireditve v Mariboru zelo veliko, in zato se nam zdi prav, da bi se ravno radi tega velikega interesa publike morala razstava mnogo vestneje pripraviti in dela mnogo bolj kritično zbirati.

F. K. Kos

Naš Jadran. Arhiv za propagando Jadrana, Split 1938. Tekst str. 68, celostranskih slik 214. (Vezava v platno ali numerirana luksuzna v celo usnje, srednji kvart.)

Arhiv za propagando Jadrana izvršilnega odbora Jadranske straže je pod glavnim urednikom Magjerom Dragom izdal knjigo velikega formata, po vsebini in opremi doslej najmonumentalnejše delo o umetnostnih spomenikih in krajevnih lepota naše obale. Namen take reprezentativne izdaje je vsekakor opravičil vso skrbnost in ves trud, s katerim je bil združen ta nazorni in sugestivni prikaz našega obmorskega, krajinskega in umetniškega življa. Obsežno delo nima le turistično-propagandnega cilja, ki ga je kar najbolje pogodilo, marveč prinaša tudi arheologu in umetnostnemu zgodovinarju novejšje izsledke raziskovanj v sintetično pristopni, zaokroženi in pregledni obliki, v prvi vrsti pa nujno potrebni reprodukcijski material, slike, ki so tokrat res na višku. Znamenite Ivekovičeve table (Dalmatiens Architektur u. Plastik, Wien, 1910—15), manj pripravne za široko propagando in bolj priročne znanstvenim svrham, so dobile vredno, tehnično in znanstveno enakopravno dopolnilo. Pri vsem tem pa je glavna odlika te književne izdaje reprodukcij s priključenimi teksti skrajna stopnja naravnosti, ki je še dosegljiva na podlagi reprodukcij velikega in jasnega formata. „Naš Jadran“ smemo po pravici prištevati med redke in najodličnejše izdelke jugoslovanskega reprezentativnega tiskarstva, ki se lahko z njim ponaša pred najambicioznejšo strokovno kritiko, pred svetom mednarodne veljave. Vzorna je kvaliteta papirja, oblika jasnih črk in prostorna porazdelitev. Nele bibliofila, tudi širšo javnost bo zanimalo, da je odgovorno delo bakrenega reprodukcijskega tiska vršila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. Knjiga je izšla v srbohrvatskem in slovenskem jeziku posebej.

Kot uredniki zbornika se imenujejo Fisković Cvito, kustos arheol. muzeja v Splitu, Magjer Drago, šef arhiva za propagando Jadrana, Parač Vjekoslav, akad. slikar in Uvodić Angjev, kustos Banov. galerije v Splitu. Razprave priobčujejo dr. Mihovil Abramić, direktor Arheol. muzeja v Splitu, dr. Ljubo Karaman, spom. konzervator v Splitu, dr. Artur Scheider, prof. univ. in direktor Štrosmajerjeve galerije v Zagrebu, in inž. Kamilo Tončić, direktor Banov. galerije in Etnogr. muzeja v Splitu. Uvodne besede dr. Ive Tartaglije, predsednika Izvršilnega odbora IS, poveljujejo v obliki pesniške apoteoze neizčrpno krajinsko in kulturno bogastvo morja in njegove obale. Deviza je „Naš Jadran“. Nato sledi sam Iva n Meštrović s svojim lapidarnim posvetilom, ki ga je nacionalno in kulturno filozofsko zajel in obenem tudi aktualno zaokročil, rekoč: „Kdorkoli pride k nam, vsakogar bomo radi sprejeli za prijatelja, za brata, le za gospodarja nikogar“ („Stojimo na straži“). Uredništvo ni imelo namena, da bi prikazalo tudi novejšjo likovno umetnost Dalmacije in Primorja, pač pa je bila zelo posrečena misel, da je dobil v tem edinstvenem delu svojo besedo tudi najznamenitejši umetnik sodobne likovne Dalmacije.

Abramićev „Kulturno zgodovinski pregled do prihoda Slovanov“ našteva najmarkantnejše pojave iz zgodovine predslavske dobe ter jasno in zgoščeno opisuje pomen posameznih zgodovinskih poglavij. V snovi že poučen čitatelj bo našel tu kratek repertorij osnovnih dognanj na polju klasične odnosno provinci-

jalne arheologije, ki si je priborila z Bulićem in Abramićem na čelu obilo zaslug za poznavanje najstarejših kulturnozgodovinskih temeljev naše jadranske obale. Pregled, ki ga je tu podal Abramić, upošteva v dovoljni meri že utrjena facta in beleži na drugi strani višek sodobnih raziskovanj, kar spričujejo zlasti novejši podatki za rimsko dobo. Razprava kljub temu ni prenatrpana s konkretnimi navedbami in praktičnimi primeri, temveč izbira le med važnejšim gradivom, ki ga sestavlja avtor v pregledno zaključeno celoto. Pričenja s predzgodovinsko dobo. Paleolitskih najdb do danes ni bilo mogoče ugotoviti, neolitski artefakti pa pričajo, da je bila obala naseljena najkasneje že v 3. tisočletju. Bronaste najdbe so redke, bolj je zastopana hallstattska doba. Jame so doslej najbolj raziskane na Hvaru, kjer kaže Grapčeva špilja sledove kretskeogeejske kulture. Avtor upravičeno poudarja v začetku svoje razprave, da je poleg arheoloških najdenin najvažnejši vir za poznavanje najstarejše preteklosti zlasti topografska nomenklatura, ter ugotavlja ilirsko poreklo številnih krajevnih imen, ki so jih Hrvati sprejeli preko rimske ali grške imenske adaptacije. Na pr. Trsat, Senj, Nin, Solin, Mosar, Kotor, Krk, Rab, da omenjam le bolj znana imena. Originalna latinska imena so relativno maloštevilna. Grška ostanejo Trogir, Hvar, Korčula in morda še Split (Aspalatkos). Slovanska toponomastika se pričinja v 7. stol. po Kr. Sporadični zgodovinski viri grških pisateljev segajo v 6., 5. in 4. stol. pred Kr. S področja mitoloških pripovedk je omeniti ciklus o Argonavtih, Diomedov kult in Kadmasov kult (razlaga imena „Budva“). Zelo izčrpno je orisano poglavje o grški kolonizaciji naše obale in razmerje Grkov do najstarejšega avtohtonskega prebivalstva, do Ilirov. Nato preide pisatelj na opis ilirskih starožitnosti in razširjenosti ilirskih plemen. (Veneti, Japodi, Liburni, Dalmati, Ardijeji.) Prihod Rimljanov na vzhodno jadransko obalo beleži prva nam znana zgodovinska letnica, t. j. l. 230 pr. Kr. (Agron, Teuta, Demetriji Hvarski). Rimsko dalmatski boji trajajo od 156 pr. Kr. do padca Delminija l. 155. Prvi triumf slavijo Rimljani „ex Illuricis“ (228), drugi se imenuje „de Dalmateis“ (156) in tretji „de Japudibus“ (129). Ilirik se osnuje kot posebna provinca l. 118. Vojna med Julijem Cezarjem in Pompejem se deloma odigrava tudi v vodah naše obale (bitka l. 49 pr. Kr. blizu Krka). Končno pokoritev in ureditev Ilirika je dosegel šele Augustus, ki se vojskuje z upornimi plemeni od 35. do 33. l. pr. Kr. Tedaj postanejo Rimljani absolutno gospodarji jadranskega ozemlja in ilirskega zaledja, tako da odslej naprej tudi ilirski podaniki služijo v rimski mornarici. Zadnji in najhujši upor je potlačil Tiberij 9. l. po Kr. in slavil tako triumf „ex Pamoneis et Dalmateis“. Leta 27 pr. Kr. je Dalmacija postala imperatorjeva provinca, ki jo je upravljal cesarjev legat v Saloni. Sedeži dalmatinskih legij so danes znani in vojaške ter mestne uredbe (coloniae in civitates) so temeljito preiskane. Gospodarskim, kulturnim in političnim razmeram v zadnjih stoletjih rimske nadoblasti je pisatelj posvetil vso potrebno pažnjo ter podal nazorno sliko o vseh pojavih in oblikah rimske kolonizacije. Osrednje mesto zavzema seveda Salona in Dioklecijanova osebnost. Krščanstvo se pojavlja v 3. stoletju. Leta 304, za časa Dioklecijanovega preganjanja kristjanov, zaznamuje solinska škofija že lepo število mučenicov (škof Domnius). Poleg memorij se ob koncu 4. stol. javljajo velike ceterijalne bazilike (sv. Anastazij v Marusincu, grob sv. Donucija, Venancija itd.). Starokrščanska arhitektura je bila zlasti v Saloni in okolici zelo plodovita ter kaže tipične primere ustaljenih oblik in splošnih norm. Merodajno je spet leto 313. Okrog 500 zida škof Honorij prvo veliko cerkev v obliki križa. Pisatelj se pridružuje splošnemu naziranju, da je imela tudi provinca svoj delež pri nadaljnjem razvoju novo ustvarjenih oblik (str. 30). Nadalje ugotavlja, da je dala Salona „na polju krščanske cerkvene arhitekture mnogo svojega“ in da

kaže „skoraj sleherni izkopani starokatoliški objekt karakteristične lokalne posebnosti“ (str. 30). Sicer ne izvemo tu o teh posebnostih nič podrobnejšega, pač pa namiguje na „karakteristične talne načrte, apside, niše in lizene“, ki so se ponekod še dobro ohranile tudi preko kritičnega 7. stol. (pohodi Obrov in Slovenov). Višek te razprave vidim predvsem v ugotovitvi, da je arhitektura zgodnjega srednjega veka prevzela od starokrščanske umetnosti „mnogo motivov bodisi v talnem načrtu, bodisi v konstrukciji, bodisi v načinu zidanja“. Vse to omenjeno gradivo, zlasti še številne starokrščanske cerkve, ki so raztresene po ostalih krajih Dalmacije in njenih otokov, sarkofagi in epigrafika, vse več ali manj že danes raziskane najdbe kažejo po Abramičevem mnenju kontinuiteto z naslednjim časovnim razdobjem, to je s spomeniškim gradivom zgodnjega srednjega veka. Nedvomno gre v taki konstrukciji za važno načelno vprašanje o pomenu in izvoru oblik, ki jih že uporabljajo prve krščanske generacije novo naseljenih hrvatskih rodov v času svojega najzgodnejšega umetniškega razvoja. O splošnih pogojih tega razvoja pri dalmatinskih Hrvatih govori naslednja Karamanova razprava. Abramič zaključuje svoj pregled predslavonske dobe s kratkim opisom rimske cerkvene organizacije ter z obrskimi in slovanskimi invazijami konec 6. stol. in v začetku 7. stol. po Kr. Padec Salone (okoli 615) pomeni konec rimske antične civilizacije in pričetek slovanskega razdobja na jadranskih obalah. Zadnji spomenik antične Dalmacije je dal sezidati papež Ivan IV., po rodu Dalmatinec, v Rimu: oratorij sv. Venancija z mozaiki, ki predstavljajo mučenike sv. Dujma, sv. Venancija iz Dalmacije in sv. Maura iz Poreča v Istri.

Karamanova razprava „Umetnost na vzhodnem Jadranu“ pričenja s priselitvijo Hrvatov ter konča z baročno dobo (str. 33—52). Posamezna poglavja so naslovljena odgovarjajoče hronološki razdelitvi hrvatskega umetnostnega razvoja: Starohrvatska doba (IX.—XI. stol.), Doba srednjeveških svobodnih občin (1102 do 1402), Beneška doba (1420—1797). Izredno važna so avtorjeva odkritja iz prvega poglavja, saj ugotavlja, da so starohrvatske presvodate cerkve obenem tudi najstarejši stavbarski spomeniki Slovanov sploh. Veliko število ohranjenih primerov se ponuja raziskovalcu pričetnega stavbarstva, ki je po svojih originalnih težnjah bolj samosvoje kakor kakršna koli druga kulturna panoga tega časa. V središču umetnostnozgodovinskega zanimanja se prikazujejo znane tipične oblike arhitekturnega okrasa, skulpturna ornamentika in rezbarija cerkvene opreme. Karaman poudarja predvsem važnost pleteninske motivike, v 2. pol 11. stol., ko se pričinja uveljavljati romanski slog in ko se prvič pojavlja tudi človeška figura. (Na pr. plošča splitskega baptisterija.) Doba svobodnih občin je osredotočila svoje umetniško delovanje zlasti na gradbo znamenitih dalmatinskih katedral, ki pomenijo najbogatejšo likovno zakladnico hrvatske romantike. Karaman beleži tu na kratko najosnovnejše zgodovinske in umetnostne podatke, ki se nanašajo na glavne spomenike, poroča o Andriji Buvini in mojstru Radovanu, najpomembnejših mojstrih srednjega veka. Gotika se pojavi iz Italije v prvi polovici 15. stol., torej v času, ko so postali Benečani gospodarji obale in otokov. Kulturno izmenjevanje in povezanost Benečije z Dalmacijo ustvarjata odslej prav posebno obliko sožitja, nedvomno v taki meri, da se je Karaman odločil spregovoriti o „dalmatinsko-beneški gotiki in renesansi“. O neposredni odvisnosti Dalmacije pa bi bilo spričo bogate domače tradicije le težko govoriti, dasi je seveda v prvi vrsti dajala le umetnost Italije, zlasti na pričetku novih in velikih umetnostnih pokretov (Benetke, Lombardija, Florenca, Rim). Delavnost domačih umetnikov se bolj in bolj pogloblja in razširja, saj jih cela vrsta deluje v Italiji sami. Najvišjo stopnjo razgledanosti in notranje moči je sprožila renesanca, ki je okoli 1500 zmagala po vsej Dalmaciji.

Schneiderjev prispevek „Umetniki po rodu iz Dalmacije in Hrvaškega Primorja, ki so delovali v tujini“ kaže, kako daleč je napredovalo biografsko in stilno-analistično delo spričo določenih pomembnejših mojstrov. Le sistematsko pregledovanje arhivalij, virov in literature bo ustvarilo zanesljivo metodično osnovo, za nadaljnje raziskovanje Dalmacije in Primorja. Schneider obravnava tu Niccolò dall' Arca, Pavla Dubrovčanina, Lucijana in Franja Vranjanina, Jurija Čulinovića, Ivana Duknovića, Jurija Glovića, Andrijo Medulića, Stjepana Crnoto, Martina Kolunića, Natalé di Girolano Bonifazija in Federika Benkovića. — Ob zaključku recenzije opozarjam še ponovno na odlični reprodukcijski material, ki je priključen kot drugi del almanahovemu tekstu in ki je razdeljen v skupine „Prirodne lepote“, „Arhitektura“, „Slikarstvo“ in „Kiparstvo“.

F. Šijanec

Franjo Golob: Nmač čriez izaro. Osemnajst izvirnih lesorezov. Izdala Bibliofilska založba, Ljubljana.

Grafična umetnost je dosedaj v knjigah igrala le podrejeno vlogo, bila je spremljevalka teksta in ga samo v sliki tolmačila, bila je ilustracija v dobesednem pomenu besede. Korak naprej k osamosvojitvi so nato posamezni grafični listi, tretirani enako kakor slika v olju ali akvarelu. Golob pa je šel še dalje in zbral cel ciklus lesorezov, jim dal skupen naslov, s tem da jim je podredil narodno pesem, ki mu je dala inspiracijo. Tako nas naenkrat prestavi v nov položaj, ki je popolnoma obraten od prvotnega. Tu ne ilustrira slika pesmi, marveč ravno nasprotno je pesem dodana kot ilustracija k sliki. Namesto enostavnega naslova k sliki, imamo tu pesmico oz. kitičo v naslovu. S tem nam postaja vedno bolj jasno dejstvo, da imamo tu opravka z novo pesmijo, ki ima s staro skupno samo osnovni motiv.

Ta pojav prepesnitve pesmi v likovno umetnost pri nas ni nov. Prvi ga je pokazal Miha Maleš v Prešernovem „Sonetnem vencu“.

Franjo Golob je izšel iz domače zemlje, ki jo opisuje v vsej njeni lepoti in bolečini. Zato si je Franjo Golob izbral ravno narodno pesem za spremljavo svojim stvaritvam.

V slovenski narodni pesmi moremo zasledovati prepletanje epike in lirike. Epika ji je podlaga, ljubezenska pesem pa najde predvsem izraza v melodiji, ki je v glavnem znak naše mehke duše. Končno imamo, posebno po dobi narodnega prebujenja, v naši pesmi še motive narodne samozavesti. Omeniti še moramo kratke šaljive pesmice, polne robatega a zdravega humorja.

Te glavne značilnosti naše narodne pesmi je občutil tudi Franjo Golob in v njegovih delih zasledimo prav iste pojave in karakteristične znake. Pripovedna epika je jasno razvidna iz seštevanja posameznosti na eni sami sliki, ki sumarično podajajo potem enotnost v celoti. „Letni časi“ je motiv, ki daje pesniku prilike, da se pripovedno razmahne in zbrano poda značilno sliko letne dobe pri nas. V tem ciklusu posameznih kitic je Golob doumel epični značaj naše pesmi, ko opisuje in našteva posamezne pojave ter jih veže v harmonično celoto.

Mehka liričnost naših pesmi se razodeva večinoma v melodiji, ki skupaj z besedilom ustvarja ono pravo lirično razpoloženje z rahlim prizvokom sentimenta in skritih želja. Likovni umetnik je v svojih izraznih sredstvih omejen, posebno še grafik. Toda melodičnosti pesmi more ob stran postaviti linijo. Kakor se spreminja melodija v svoji legi, kakor raste njena moč in se zgublja v najbolj nežnem pianissimu, kakor se pojavi drug in še tretji glas, ki spremlja osnovni motiv, se oddaljuje od njega in si dovoljuje svoje okraske, ter se končno zopet znajde v harmoničnem akordnem zaključku in kakor se pojavijo solo spevi v spremstvu ostalega

zboru, tako moremo opazovati vse te lastnosti naše lirične pesmi v Golobovih rezih pesmic „Želje“ in „Ljubljenje“. Linija ima svojo pot s kadencami in porasti, je zdaj debelejša ter se zgublja v najbolj nežnih črtah, pojavljajo se vzporedne črte, dokler konečno ne izžare v mogočno željo po pomladi, mladosti, katero spremlja akord ozadja, kakor bučanje orgel ter se nazadnje zopet ne zgubi v mirni in otožni zasanjanosti naše pesmi. V teh „Željah“ je znal res pravilno dojeti lirično noto naših melodičnih pesmi, mogoče jo je še bolj zadel, kakor epično, ker mu je mlademu človeku mnogo bližja.

Tudi tretjo karakteristiko naše narodne pesmi je znal pesnik dobro izraziti. Teža današnjega časa in problemi naše dobe so v teh rezih našli pravega izraza. Pri tem so se mu posrečila tudi simbolična sredstva, da je mogoče v njih razumeti še mnogo več, kakor nam pove pesem sama. Razkosana je zibelka slovenska in čez slovensko izaro teče debela črta, ki loči oba dela med seboj. Onim tam preko obljublja samo zarja stare slave ustoličevanja in svobodne izbire svojih knezov, lepše, svetlejša dneve. Samo malo bi hotel čez izaro, k hiši očetovi, da bi mogel zopet zapeti veselo pesem, kakor mu jo obljublja vstajajoča zarja. Trpeč obraz ima mladost „pobčev“ tam gori, toda zavednost in trdna odločna volja je zarisana v njih obrazih. Tako in še vse drugače bi se dale snovno tolmačiti te Golobove prepesnitve narodnih pesmi in narodnih melodij v like in linije, lesoreze.

Zanima nas pa še formalno tolmačenje. Golob je mlad pojav v naši umetnosti. Nekaj lesorezov je imel predlanskem na razstavi v Mariboru, kjer je pokazal popolnoma ekspresionistično smer, dočim se je na lanski razstavi v Celju že približal problemom, ki ga zanimajo in s katerim se je, kot je podoba, resno posvetil domači zemlji. Tudi ta knjiga spada v okvir tega njegovega iskanja. Formalno še ni popolnoma samosvoj. Vplivi akademije niso tako opazni, bolj pa nam bodejo v oči drugi domači vplivi, ki so videti zelo močni. Pri svojem delu je hoté ali nehoté naletel na dva umetnostna pojava pri nas, ki sta iskala in stremela za podobnim. Brata Kralja, posebno Francé govori s svojimi vplivi posebno pri epičnih snoveh. „Kmečka svatba“ spominja na njega in tudi nekatere druge kompozicije (str. 48, 52) bi mogli pripisati Kraljevemu vplivu. V liričnih in čustvenih motivih, ki izvenijo bolj ekspresionistično, pa nas spominja Mihe Maleša. Posamezne osebe, njih drže (str. 2), nekateri značilni detajli (str. 18, 46, 52) gotovo ne morejo tajiti sorodstva z njim.

Formalni problemi so mu v glavnem jasni. Telesa označuje samo z linijami, katerih pa ne uporablja za plastično oblikovanje, marveč mu rabijo le kot konture. Nikjer se ne trudi izdelati prizorišča, zato se dejanja dogajajo v svetovih, ki za razumevanje snovi najnujnejše samo nakazujejo. Kompozicija je ravno tako preprosta in enostavna; kjer mu je predmet potreben za vsebinsko jasnost, tja ga postavi brez ozira na kak višji lik ali na resničnost videza. Snov sama mu diktira vse in predmete vrsti tako, da moremo čitati kakor iz knjige. Vsled tega bi mogli nazvati njegov način idealističen, ker mu je jasna ideja nad vse važna, in se njej vsi ostali problemi podrejujejo. Pri vsem tem pa ne smemo prezreti neke formalne značilnosti, ki jo je mogoče zaslediti v vseh delih. Vsi rezi so izdelani s tankimi, skoro nežnimi črtami, sredi katerih nam vedno jasno izstopi močna bela linija, včasih v podkrepitev glavnega motiva, kot nekaka osnovna melodija, včasih pa kot nekaka diareza v pesmi, nasilna ločitev in razdelitev ploskve, bleščec disakord v lepi harmoniji („Pobči Podjunci“). V tem ne smemo zreti mladostne neuravnovešenosti, marveč preje njegovo osebno noto iskanja svetlobe v sami temini, močne bolečine, ki se v iskanju nenadoma pojavi.

Lepo opremljeni knjigi je napisal dr. Fr. Stele topel uvod.

F. K. Kos

